

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Marek Halámka

Lucius Ampelius, *Liber memorialis*

Překlad, úvod, komentář

Czech translation of Lucius Ampelius' *Liber Memorialis*
with introduction and commentary

Chrudim 2023

Vedoucí práce: Mgr. Martin Bažil, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat vedoucímu své práce Mgr. Martinu Bažilovi, Ph.D. za cenné připomínky, čas věnovaný konzultacím a vstřícný přístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Chrudimi, dne 1. srpna 2023

Marek Halámka

Abstrakt

Tématem této bakalářské práce je první český překlad jediného díla jinak neznámého římského autora Lucia Ampelia *Liber memorialis*. Úvodní studie představuje informace, které jsou o autorovi a jeho tvorbě známy, přičemž se soustředí zvláště na shrnutí dosavadních snah o přesnější časové zařazení Ampeliova života a problematiku rukopisné tradice. Kromě toho se úvodní studie zabývá strukturou díla a zdroji, z nichž autor čerpal. Překlad, jenž byl vytvořen s cílem co nejvěrněji napodobit Ampeliův strohý styl, je doplněn poznámkovým aparátem sloužícím k lepší orientaci v probíraných reáliích a textologických problémech Ampeliova díla.

Klíčová slova

Lucius Ampelius, *Liber memorialis*, římské dějiny, antická kosmologie

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to create the first Czech translation of the only work of the otherwise unknown Roman author Lucius Ampelius *Liber Memorialis*. The introductory study presents the information that is known about the author and his work, focusing in particular on summarizing the efforts to date for a more precise chronological classification of Ampelius' life and the issues of the manuscript tradition. In addition, the introductory study deals with the structure of the book and the sources from which the author drew. The translation, which was created with the aim of faithfully imitating Ampelius' austere style, is accompanied by explanatory notes for better orientation in the discussed realia and textological problems of Ampelius' work.

Keywords

Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*, Roman history, Ancient cosmology

Obsah

1. ÚVOD	6
1.1 NÁZEV DÍLA	6
1.2 AUTOR.....	7
1.3 ADRESÁT	8
1.4 RUKOPIS	9
1.5 MOŽNOSTI DATACE	11
1.6 AMPELIOVY ZDROJE.....	13
1.7 STAV BĀDÁNÍ.....	15
1.8 STRUKTURA DÍLA	17
1.9 ZĀSADY PŘEKĻADU	19
2. LUCIUS AMPELIUS – PŘÍRUČNÍ ENCYKLOPEDIA	20
3. ZĀVĚR.....	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	61

1. Úvod

Příruční encyklopedie, tradovaná pod názvem *Liber memorialis*, je dílo římského autora Lucia Ampelia obsahující stručný přehled nejdůležitějších vědomostí o tehdejší světě, které byly součástí všeobecného vzdělání, jehož se dostávalo římským mladíkům. Vzhledem ke skutečnosti, že Ampeliovo dílo nijak nevyniká nad jiné kompilační práce podobného charakteru ani originalitou látky ani kvalitou jejího zpracování, nabízí se otázka, proč se právě toto dílo dochovalo. Možnou odpovědí je samotný obsah díla, který zahrnuje témata a informace, jež se v čase nemění a jsou zároveň užitečné pro výchovu a vzdělání. Jelikož samotný text příliš konkrétních informací o svém původu neskýtá, budeme při pokusu o nastínění kontextu vzniku díla, jeho datace či adresáta často odkázáni pouze na více či méně podložené spekulace. Rovněž i autor díla zůstává stále spíše neznámou osobou, jelikož o něm kromě jména můžeme říci už jen velmi málo jistých údajů.

1.1 Název díla

Ampelius na své dílo v prologu odkazuje jako na *liber memorialis*¹, což lze do češtiny doslovně přeložit například jako „knihy informací určených pro zapamatování“. Tento překlad však plně nevystihuje obsah knihy, a proto je třeba hledat přiléhavější název, i když se bude odchylovat od latinského originálu. Stejně postupovali i ostatní současní překladatelé – francouzský překlad byl vydán pod názvem „Aide-mémoire“², který je dochovanému latinskému titulu nejbližší. Polský překladatel zvolil delší název „Repetitorium czyli co mały Rzymianin powinien wiedzieć o świece“³. Výraz „repetitorium“ se v polštině používá pro publikace podávající souhrn určitého tématu nebo učební látky a dobře vystihuje obsah *Liber memorialis*. Ingemar König, autor německého překladu, titul ponechává v originální podobě a připojuje k němu podtitul „Was ein jünger Römer wissen soll“⁴. Pro český překlad jsem navázal na polského překladatele a zvolil sousloví „příruční encyklopedie“, které podává čtenáři dobrou představu o obsahu a pojetí díla. Ampelius se totiž v *Liber memorialis* nesnaží podat vyčerpávající pojednání o různých aspektech tehdejšího světa, nýbrž poskytuje čtenáři stručný přehled (často ve formě výčtu) nejdůležitějších informací z astronomie, astrologie, geografie a historie.

¹ Ampel. *Praef. Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem.*

² Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1993. *Aide-mémoire (Liber memorialis)*. Paris: Les Belles Lettres.

³ Kołoczek, Jan Bartosz. 2016. *Liber Memorialis. Repetitorium czyli co mały Rzymianin powinien wiedzieć o świece*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

⁴ König, Ingemar. 2010. *Liber memorialis. Was ein junger Römer wissen soll*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Z jazykového hlediska je název díla specifický použitím adjektiva *memorialis*, které má význam „sloužící pro podporu paměti, pro zapamatování“⁵ – na rozdíl od adjektiva *memorabilis*, jež znamená „památný, pamětihodný“⁶. Druhé zmíněné adjektivum se vyskytuje v názvech antických děl několikrát – *Facta et dicta memorabilia* Valeria Maxima, *Libri memorabilium* Maria Sabina nebo *Collectanea rerum memorabilium* Gaia Iulia Solina. Naopak adjektivum „*memorialis*“ se v názvu díla vyskytuje už jen u spisu *Libellus memorialis*, který cituje Suetonius⁷ jako sbírku Caesarových dopisů senátu, a u *Memoriales* zmíněných na začátku *Noctes Atticae* Aula Gellia⁸, kde ovšem není uveden autor.

1.2 Autor

Lucius Ampelius uvádí své jméno v prologu díla v rámci pozdravu Macrinovi, adresátovi *Liber memorialis*. Další informace osobního charakteru vztahující se k autorovi se v knize nenacházejí – není známo jiné Ampeliovo dílo ani zpráva, že by nějaké vzniklo. Stejně tak se Ampeliovo jméno neobjevuje u jiných starověkých autorů. Arnaud-Lindet v úvodu ke své edici *Liber memorialis*⁹ dokazuje na základě dochovaných písemných pramenů, že všichni nositelé jména *Ampelius*, kteří jsou nám známi, žili v období mezi 3. a 6. stoletím po Kristu, což poskytuje základní rámec pro časové zařazení Ampeliova života, které bude rozebráno níže.

Italský lingvista Domenico Bo¹⁰ ve svém hodnocení Ampeliova jazyka poukazuje na nedostatky v syntaxi a zvláštnosti v morfologii, které se podobají vulgární vrstvě latiny pozdních staletí antiky. Vzhledem k tomu, že Ampelius v díle používá i řecká slova, jež někdy ponechává v originálním tvaru¹¹ a jindy se je snaží (zvláště osobní jména) latinizovat, musel mít nějakou znalost řečtiny, přičemž její hloubku nemůžeme z občasné se vyskytujících řeckých termínů nebo jmen dostatečně posoudit. Bo z toho vyvozuje, že Ampelius nezískal důkladné vzdělání, a zasazuje období jeho tvorby do třetího století na základě jazykových podobností s autory té doby. Pro tyto závěry však neposkytuje text *Liber memorialis*

⁵ ThLL Band VIII, 684 uvádí významy *qui memoriam servat* a *qui memoriam pertinet*.

⁶ Kołoczek 2016: 21. ThLL Band VIII, 662–664 uvádí významy *mentione dignus*, *memorandus* nebo *qui facile memoriae mandari potest*.

⁷ Suet., *Caes.* 56,6 *Epistulae quoque eius ad senatum extant, quas primum videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertisse, cum antea consules et duces non nisi transversa charta scriptas mitterent*.

⁸ Gell., *Noc. Att.*, *Praef.* 8: *Est qui Memoriales titulum fecerit*.

⁹ Arnaud-Lindet 1993: XX.

¹⁰ Bo, Domenico. 1961. La lingua del liber memorialis di Ampelio et la questione cronologica che lo riguarda, *Athenaeum*, Vol. 49, s. 134–168. Polský překlad chybně uvádí ročník časopisu *Athenaeum*, ve kterém vyšel tento článek. Srov. *Indice generale di Athenaeum* 49 (1961). *Athenaeum* [online]. Dostupné z: <https://athenaeum.unipv.it/index.php/ath46-1961/> [Cit. 26.6.2023].

¹¹ Např. *Ampel.* 1,4; 2,4.

dostatečné důkazy. Jazykové odchylky od normativní gramatiky a syntaxe lze vysvětlit různými způsoby – Ampelius mohl žít a působit v některé provincii nebo mohl být příslušníkem jiného národa, možná propuštěncem, který se jen identifikoval s římskou kulturou a mentalitou, jak o tom svědčí dvě místa v textu, kde Ampelius píše „náš Ennius“¹² a „naše moře“¹³. Naopak téměř s jistotou lze říci, že Ampelius nebyl Řek, neboť na několika místech¹⁴ uvádí řecká slova s dovětkem, že tak to nazývají Řekové.¹⁵

1.3 Adresát

Z prologu vyplývá, že Ampelius napsal *Liber memorialis* na žádost nám odjinud neznámého Macrina, který byl pravděpodobně mladým Ampeliovým žákem. Macrinus projevil přání „vědět všechno“¹⁶ a Ampelius pro něj za tímto účelem sestavil příručku či učebnici poskytující stručný souhrn základních vědomostí. Římští chlapci ve věku zhruba od devíti do dvanácti let absolvovali výuku u soukromých učitelů – gramatiků – a je pravděpodobné, že právě toto povolání Ampelius vykonával.

Macrinovo jméno je odvozeno od adjektiva *macer* znamenající „hubený“ a v období římského císařství se vyskytovalo často.¹⁷ Jeho nejznámějším nositelem byl císař Marcus Opellius Macrinus, jenž žil v letech 164/166 až 218 po Kr. a vládl mezi lety 217 až 218 po Kr. Německý badatel Gläser roku 1843 představil ve svém stručném článku¹⁸ zabývajícím se možnostmi přesnějšího časového zařazení Ampeliova života hypotézu, že Ampeliův Macrinus je budoucí císař Marcus Opellius Macrinus, jenž měl být jako chlapec Ampeliovým žákem. Tuto svou tezi podporuje faktem, že císař Macrinus nebyl rodilým Římanem či Řekem, nýbrž pocházel z města Caesarea v Mauretánii, a mohl tedy potřebovat souhrn všeobecných znalostí z římského pohledu. Ačkoli je tato interpretace zajímavá, kromě shodně znějícího jména pro ni není žádný jasný důkaz. Přesto ji Arnaud-Lindet přejala a snažila se ji podpořit dalšími argumenty – například informacemi z 38. kapitoly¹⁹ *Liber memorialis*, ve které Ampelius

¹² Ampel. 9,2: *Martes fuere duo: primus Ένώπιος, ut Euhemerus ait et noster <Ennius> Mars Leucaspis et aliter Mars; secundus ex Iove et Iunone.*

¹³ Ampel. 6,12: *Clarissimi insulae: in mari nostro undecim.*

¹⁴ Ampel. 2,4; 2,5; 2,7; 3,2; 3,3 etc.

¹⁵ Kołoczek 2016: 14. Autor chybně odkazuje na příklad s lernskou hydrou, který se nenachází v Ampel. 2,16 (takový odstavec neexistuje), nýbrž v Ampel. 2,4.

¹⁶ Ampel. *Praef: Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem.*

¹⁷ Arnaud-Lindet 1993: XXI; ThLL Band VIII, 5.

¹⁸ Gläser, C. G. 1843. Das Zeitalter des Lucius Ampelius. *Rheinisches Museum für Philologie*, Vol. 2, s. 145–146.

¹⁹ Ampel. 38,2: *Iuba rex litteratissimus qui Caesaris Augusti iussu regnavit et magnificentissimam urbem Caesaream condidit.*

nazval *Caesareu* velice výstavným městem²⁰ a zmínil i krále Jubu²¹, jenž se zasadil o stavební rozvoj města a zřídil tam rovněž knihovnu. Dalším důkazem pro Ampeliův africký původ mají být dvě informace o Africe, které nalézáme pouze v *Liber memorialis* – zmínka o účasti krále Tigrana ve třetí punské válce²² a informace o Herkulovi²³, kterého uctívali Kartaginští.²⁴ Životopis císaře Macrina ve sbírce *Historia Augusta* obsahuje informaci, že byl Macrinus vypovězen císařem Septimiem Severem do Afriky, kde se věnoval studiu a řečnictví.²⁵ Toto sdělení je však vzhledem k nespolehlivosti celého díla nutno brát s rezervou. Nezbyvá tedy než konstatovat, že pro spojení adresáta Ampeliova díla s císařem Macrinem neexistuje přesvědčivý důkaz, ačkoli tuto možnost zcela zavrhnout nelze.

1.4 Rukopis

Kanovník z Langres François Juret objevil roku 1618 jediný známý rukopis Ampeliova díla v klášterní knihovně Saint-Bénigne v Dijonu. Následně francouzský humanista Claude de Saumaise (1588–1653), známý také jako Claudius Salmasius, pořídil kopii tohoto rukopisu, která se na rozdíl od samotného rukopisu dochovala a dnes se nachází v Bavorské státní knihovně v Mnichově pod signaturou *Monacensis latinus 10383a* (značka **M** v kritickém aparátu). Salmasius roku 1638 na základě této kopie doplněné svými konjekturami vytvořil *editio princeps* a dílo nechal vydat spolu se svou edicí Florových *Epitomé* u tiskaře Elzevira v holandském městě Leidenu.²⁶ Kopie se v následujících letech podobně jako rukopis ztratila a pozdější vydavatelé pouze přetiskovali Salmasiovu edici. Ke znovuobjevení kopie došlo v polovině 19. století zásluhou švýcarského klasického filologa Eduarda Wölfflina, jenž se rovněž pokoušel najít původní rukopis, ovšem bez úspěchu.²⁷ Nález kopie umožnil text analyzovat, navrhnout nové konjektury poškozených míst, vytvořit kritickou edici a získat více informací o původním rukopisu. Salmasius totiž připojil ke své edici jen stručný popis

²⁰ Ampel. 38,2: *Iuba rex literatissimus qui Caesaris Augusti iussu regnavit et magnificentissimam urbem Caesaream condidit.*

²¹ Juba II. byl králem Mauretánie mezi lety 25 př. Kr. a 23 po Kr. a vládl také v Numidii asi v letech 30 až 25 př. Kr.

²² Ampel. 32,1; 46,7. Tato informace je mylná, jelikož v době třetí punské války král Tigranés ještě nebyl naživu.

²³ Ampel. 9,12.

²⁴ Kołoczek 2016: 13.

²⁵ Hist. Aug. 4,3: *Macrinum libertinum, hominem prostibulum, servilibus officiis occupatum in domo imperatoria, venali fide, vita sordida sub Commodio, a Severo remotum etiam a miserrimis officiis relegatumque in Africam, ubi, ut infamiam damnationis tegeret, lectioni operam dedisse, egisse causulas, declamasse, ius postremo dixisse.*

²⁶ König 2010: 13; Arnaud-Lindet 1993: VII.

²⁷ Wölfflin, Eduard (von). 1854. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Teubner. K procesu hledání rukopisu srov. Wölfflin, Eduard (von). 1854. *De Lucii Ampelii libro memoriali quaestiones criticae et historicae*. Göttingen: Ern. Aug. Huth. s. 8–9.

vzhledu rukopisu – skládal se z deseti oboustranně popsaných listů o rozměru 17,5 cm na 28 cm a podle Salmasia byl napsán málo zkušeným opisovačem.²⁸ Rukopis se zřejmě ztratil záhy po vydání díla tiskem, přičemž není jisté, kde se tak stalo. Salmasius si mohl rukopis ponechat i po vytvoření *editio princeps* nebo jej mohl vrátit Juretovi. S velkou pravděpodobností se však nevrátil do dijonské klášterní knihovny, neboť není zanesen v žádném pozdějším katalogu knihovny.²⁹

Erwin Assmann, autor německé edice *Liber memorialis* z roku 1935, na základě zkoumání Salmasiovy kopie došel k závěru, že rukopis pocházel z 9. nebo 10. století, tedy z karolinského období.³⁰ Identifikoval v textu tři písařské ruce, z nichž jedna (**m**¹) patří neznámému opisovači (nikoli Juretovi), druhá (**m**²) patří Salmasiovi a jsou jí zaneseny jeho konjektury, třetí rukou (**m**³) jsou pak zaneseny další konjektury neznámého autora. König nevyklučuje ani italský původ rukopisu či přímo archetypu, ze kterého mohl být dijonský rukopis pro potřeby knihovny opsán.³¹ Naopak Arnaud-Lindet navrhuje jako možný původ rukopisu francouzskou oblast Corbie a časově ho zařazuje do 8. století či nejpozději na počátek 9. století. Svůj názor zakládá na zkoumání charakteru chyb, kterých se opisovač dopustil a které podle ní svědčí o tom, že rukopis byl opisovači diktován. Jedná se například o záměny znělých a neznělých souhlásek nebo o chybně zapsané skupiny zdvojených písmen.³²

Existuje možnost, že ještě před Juretovým nálezem rukopisu Ampeliovo dílo četl právník a bibliofil Pierre Pithou (1539–1596), o němž se zmínil jezuita Jacques Sirmond ve svém komentáři k básni Sidonia Apollinaria, kde píše, že Pithou narazil na fragmenty rozsáhlejšího díla L. Ampelia věnované Marinovi [sic!].³³ Nesrovnalost ve jméně adresáta díla vysvětluje Arnaud-Lindet skutečností, že mezi vydáním Sirmondovy edice Sidonia Apollinaria roku 1614 a jeho odjezdem z Francie roku 1590, kdy se měl naposledy setkat s Pithouem, uplynulo přes dvacet let, a mohl se tedy ve jméně snadno zmýlit.³⁴

²⁸ Kołoczek 2016: 26.

²⁹ Kołoczek 2016: 25.

³⁰ Assmann, Erwin. 1935. *Lucii Ampelii liber memorialis*. Leipzig: Teubner. s. XV–XX.

³¹ König 2010: 14.

³² Arnaud-Lindet 1993: XXV.

³³ Sid. Apoll., *Carm.* 9,301: *L. Ampelli ad Marinum fragmenta quaedam prolixioris operis*.

³⁴ Arnaud-Lindet 1993: XXVI.

1.5 Možnosti datace

Časově zařadit vznik *Liber memorialis* nebo život Lucia Ampelia je mimořádně složité. Od počátku filologického bádání nad tímto dílem se odhady značně různily a s jistotou lze říci pouze to, že Ampelius žil v období mezi druhým a pátým stoletím po Kristu. Autor *editio princeps* Salmasius zařadil dílo do pátého století na základě mylného ztotožnění Lucia Ampelia s básníkem Publiem Ampeliem, jenž ovšem působil ve čtvrtém století. Salmasius vycházel z uvedení Ampeliova jména v díle Sidonia Apollinaria, kde však není zmíněno spisovatelovo *praenomen*.³⁵ Tento Publius Ampelius, jak uvádí Kołoczek³⁶, byl prokonsul, *magister officiorum*, prefekt Říma a také přítel řečníka a sofisty Libania, jenž žil v letech 314 až 393 po Kr. Autor německé edice Ampeliova díla z roku 1793 Karl Heinrich Tzschucke³⁷ navrhl odlišnou dataci do čtvrtého století (do období vlády císaře Theodosia) na základě použití slovesa *perpotiri* v 18. kapitole³⁸, které je doloženo už jen v pozdně latinských právních dokumentech (*Digesta, Codex Iustinianus, Novellae Constitutiones*)³⁹. Časové zařazení Ampeliova života do druhé poloviny druhého století, které představuje nejranější možné období vzniku *Liber memorialis*, zastával německý filolog Gläser.⁴⁰ Na něj navázal Eduard Wölfflin, který se pokusil ve své disertaci na základě událostí a osob zmíněných v díle určit *terminus ante quem* a *terminus post quem* vzniku Ampeliova díla, přičemž se přiklonil k období vlády Hadriana a Antonia Pia jako k nejpravděpodobnější možnosti.⁴¹

Informace, které Ampelius zaznamenal o římských dějinách, jsou až na několik výjimek z období do vlády císaře Augusta. König poukazuje na možnost, že Ampelius řadil Augusta ještě k římské republice – jakožto jejího obnovitele.⁴² V tomto kontextu pak není překvapující, že posledním zmíněným císařem je Traianus⁴³, jenž podstatně rozšířil území říše, což se už žádnému dalšímu císaři nepodařilo. Ampelius ho ve výčtu římských vojevůdců nazývá *Caesar Dacicus*⁴⁴ – toto *agnomen* získal za podmanění Dákie. I kdyby tedy Ampelius žil o několik století později než Traianus, je možné, že pozdějším císařům vládnoucím v době postupného úpadku říše nechtěl věnovat prostor. Arnaud-Lindet poukázala na skutečnost, že Ampelius v osmé kapitole pojednávající o divech světa zařazuje mezi athénské

³⁵ Sid. Apoll., *Carm.* 9,304.

³⁶ Kołoczek 2016: 8.

³⁷ Tzschucke, Karl Heinrich. 1793. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Impensis S.L. Crusii. s. V–XVI.

³⁸ Ampel. 18,16.

³⁹ ThLL. Band X, 1, 1665.

⁴⁰ Gläser 1843: 145.

⁴¹ Wölfflin, Eduard (von). 1854. *De Lucii Ampelii libro memoriali quaestiones criticae et historicae*. Göttingen: Ern. Aug. Huth. s. 42–43; 46–50.

⁴² König 2010: 15.

⁴³ Ampel. 47,1.

⁴⁴ Ampel. 23,1.

pamětihodnosti i chrám Dia Olympského (*Olympeion*), který byl dokončen a zasvěcen císařem Hadrianem roku 131/2 po Kr.⁴⁵ Do tohoto roku je tedy zasazena nejpozdější přímo zmíněná událost (*terminus post quem*), přičemž *terminus ante quem* klade Arnaud-Lindet před tažení Septimia Severa na východ (195–6 a 197–202 po Kr.). Svou hypotézu podporuje argumentem, že Ampelius neuvádí Septimia Severa vedle Traiana jako vítězného vojevůdce. Důvod, proč nejsou zmíněna tažení Marka Aurelia, objasňuje Arnaud-Lindet tím, že tyto války nebyly tak významné jako tažení proti Parthům.⁴⁶ Arnaud-Lindet uzavírá, že Ampelius napsal *Liber memorialis* nejdříve v závěrečných letech Hadrianovy vlády a nejpozději na samotném počátku třetího století.⁴⁷

Další informace pro přesnější časové zařazení díla lze vyvodit z Ampeliových zmínek o stavebních památkách. V 8. kapitole je popsán Dianin chrám v Efesu⁴⁸, který byl značně poškozen zemětřesením za Marka Aurelia a poté roku 262 po Kr. vypálen Góty.⁴⁹ Stejně tak Gótové zničili město Argos i s Junoniným chrámem, který Ampelius zmiňuje ve stejné kapitole⁵⁰. Posledním případem, jenž hovoří pro zařazení vzniku *Liber memorialis* do druhého století, je zničení votivních předmětů v Apollónově chrámu v Sikyónu. Ampelius vypočítává předměty, které se v chrámu nacházely⁵¹, ty ale, jak nás zpravuje Pausaniás⁵², byly zničeny při požáru chrámu, ačkoli samotná budova zůstala stát. Další specifikaci časového období umožňují zmínky o národech, které si císařové podmanili, a oblastech nacházejících se pod cizí vládou. V 50. kapitole Ampelius například píše, že je Seleukia pod vládou Parthů, což naznačuje, že se jedná o období poté, co se Hadrianus vzdal některých území, která získal jeho předchůdce. Rovněž je zajímavé, že Ampelius kromě výčtu perských králů od Kýra po Xerxa⁵³ vždy píše o Parthech, a nikoli o Peršanech nebo Sásánovcích, kteří se zmocnili vlády nad územím dnešního Íránu roku 224 po Kr. Stejně tak v *Liber memorialis* nenacházíme zprávy o bojích, které Římané s Peršany vedli za vlády Marka Aurelia a Lucia Vera.⁵⁴

König poukazuje na jazykové specifikum deváté kapitoly, kde Ampelius systematicky používá při popisu božstev perfektní tvar *fuere*⁵⁵, zatímco v přecházejících kapitolách

⁴⁵ Ampel. 8,35; Arnaud-Lindet 1993: XVIII.

⁴⁶ S tím nesouhlasí König, jenž namítá, že války Marka Aurelia byly stejně významné, a přesto je Ampelius nezmínil. Viz König 2010: 11.

⁴⁷ Arnaud-Lindet 1993: XIX–XX.

⁴⁸ Ampel. 8,12.

⁴⁹ Kołoczek 2016: 9.

⁵⁰ Ampel. 8,6.

⁵¹ Ampel. 8,5.

⁵² Paus. II 7,8–9. Pausaniás žil přibližně v letech 110 až 180 po Kr.

⁵³ Ampel. 13,1–4.

⁵⁴ Kołoczek 2016: 10.

⁵⁵ Ampel. 9,1–4.

věnujících se zvěrokruhu, hvězdám, původu jejich názvů nebo geografii používá přítomný čas. Podle Königa v Ampeliově době už tato božstva nebyla považována za aktuální. Dalším vodítkem je, že Ampelius nikde neodkazuje na tetrarchii, nýbrž dvakrát výslovně uvádí, že je říše pod vládou jednoho císaře.⁵⁶ Nezdá se také, že by věděl o Diokletianově odstoupení roku 305 po Kr., neboť v odstavci věnovaném Sullovi píše, že se jako jediný sám vzdal vlády⁵⁷. Na základě výše uvedených informací vyplývajících z textu lze zúžit časové období vzniku *Liber memorialis* a s poměrně velkou jistotou označit *terminus post quem*, který představuje závěr vlády Hadrianovy, a *terminus ante quem*, jenž leží v době před začátkem vlády Septimia Severa nebo v jejích prvních letech.

1.6 Ampeliový zdroj

Rekonstruovat prameny, ze kterých Ampelius při psaní *Liber memorialis* vycházel, je obtížné, protože autor na své zdroje jmenovitě odkazuje pouze na třech místech, přičemž jedno z nich je jen konjekturou. Navíc díla, ze kterých pravděpodobně vycházel, se často nedochovala (nebo alespoň ne v úplnosti), což porovnání ještě více komplikuje. Lze ovšem určit, že Ampelius při sepisování svého díla nebyl pouze kompilátorem a nepřepisoval doslovně pasáže ze starších zdrojů. Látku parafrázuje, rozvrhuje jiným způsobem a přináší i vlastní údaje, které se nenacházejí v dochovaných dílech.⁵⁸ Není ovšem jisté, zda měl Ampelius k dispozici přímo dané texty, nebo pozdější excerpta či příručky.⁵⁹

Prvním jistým pramenem je dílo řeckého učence Euheméra (asi 340 až 260 př. Kr.), který se věnoval racionalizaci mýtů.⁶⁰ Ampelius se na něj odvolává v deváté kapitole věnující se bohům a jejich lokálním variantám.⁶¹ Ve stejné pasáži je pravděpodobně odkaz na básníka Quinta Ennia (239 až 169 př. Kr.), jehož jméno je však pouze emendací porušeného místa. Posledním jmenovaným zdrojem je Gaius Sallustius Crispus, kterého Ampelius na dvou místech⁶² cituje jako autoritu, která potvrzuje předkládanou informaci, přičemž Ampelius čerpal ze Sallustiových *Historiae*, jež se zachovaly pouze fragmentárně. Pramenem, ze

⁵⁶ Ampel. 18,21; 29,3.

⁵⁷ Ampel. 18,16.

⁵⁸ Kołoczek 2016: 22.

⁵⁹ König 2010: 16.

⁶⁰ König uvádí ve svém výkladu Ampeliových zdrojů i Homéra, ale v překladu příslušné pasáže používá jméno Euhemeros (viz König 2010: 16). Je možné, že při sestavování této úvodní kapitoly používal starší Wölfflinovu edici, která daném místě uvádí „Homerus“. Viz Wölfflin, Eduard (von). 1854. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Teubner. s. 9. Kołoczek to považuje za překlep, ovšem König se i na jiných místech překladu odchyluje od čtení, které zvolil do své vlastní edice (viz Kołoczek 2016: 22). Na tyto případy je poukázáno v poznámkách k překladu.

⁶¹ Ampel. 9,2: *Martes fuere duo: primus Ένώπιλος, ut Euhemerus ait et noster <Ennius> Mars Leucaspis et aliter Mars; secundus ex Iove et Iunone.*

⁶² Ampel. 19,8; 30,5.

kterého Ampelius sice čerpal,⁶³ ale nezmiňuje ho jménem, je dílo *De viris illustribus* Cornelia Nepota (asi 100 až 27 př. Kr.). Z tohoto díla se dochovala jedna kompletní kniha *De excellentibus ducibus exterarum gentium*, ale Ampelius měl pravděpodobně k dispozici i šestnáctou knihu *De regibus exterarum gentium*.⁶⁴ Výklad o původu názvu znamení zvěrokruhu ve druhé kapitole je založen na díle *Sphaera graecanica* římského učence Publia Nigidia Figula (asi 98 až 45 př. Kr.), z jehož dalšího díla *De vento* Ampelius vycházel v páté kapitole pojednávající o větrech.⁶⁵ Wölfflin navrhuje jako možný zdroj závěrečných tří kapitol *Liber memorialis* Ciceronův spis *De re publica* a také dílo Pompeia Troga jako zdroj desáté kapitoly o po sobě následujících říších.⁶⁶

Další zdroje lze identifikovat obtížněji – Arnaud-Lindet navrhuje dílo *Hebdomades* Marka Terrentia Varrona (116 až 27 př. Kr.) jako zdroj osmé kapitoly o divech světa a také předpokládá, že Ampelius v deváté kapitole vycházel z díla spisovatele Kleitomacha⁶⁷, jenž byl rovněž (možná jen nepřímým) pramenem Ciceronova díla *De natura deorum*.⁶⁸ Ampelius také vycházel z neznámého díla, z kterého čerpali Lucius Annaeus Florus a anonymní autor *De viris illustribus urbis Romae*, přičemž se v dílech těchto autorů nacházejí stejné chyby, které pravděpodobně obsahoval i jejich původní pramen. Není jisté, v jakém sledu díla vznikla, a tak nelze ani určit, v jakém pořadí na sebe autoři navazovali. V *Liber memorialis* a *De viris illustribus urbis Romae* je několik pasáží, které vykazují značnou podobnost – např. Ampel. 18,8 a De vir. ill. 33 nebo Ampel. 23 a De vir. ill. 12.⁶⁹ Vzhledem k obsahu těchto úryvků a skutečnosti, že těžiště Ampeliova výkladu římských dějin je v období republiky a Augustovy vlády, se zdá podle Arnaud-Lindet pravděpodobné, že jejich společným pramenem je dílo Cornelia Nepota.⁷⁰ Arnaud-Lindet také navrhuje další možné zdroje, které jsou ovšem jen předpokládány na základě specifičnosti Ampeliových informací. Například je možné, že měl k dispozici pramen pojednávající o Africe, jak vyplývá z údajů, které u jiných autorů nenacházíme. V kapitole o větrech mohl vycházet z tzv. větrné růžice zobrazující

⁶³ Informace od Nepota jsou využity (kromě jiných míst) v kapitolách o spartských a athénských vojevůdcích a kráľích (kap. 14 a 15). Ampelius však osoby seskupil odlišně a přidal k nim Démétria Falérského a Xanthippa, kteří u Nepota zmiňování nejsou. Pro detailnější seznam míst přisuzovaných Nepotovi viz Arnaud-Lindet 1993: XIV.

⁶⁴ Arnaud-Lindet 1993: XIV.

⁶⁵ König 2010: 16.

⁶⁶ Wölfflin, Eduard (von). 1854. *De Lucii Ampelii libro memoriali quaestiones criticae et historicae*. Göttingen: Ern. Aug. Huth. s. 24. Dílo Pompeia Troga *Historiae Philippicae et totius mundi et terrae situs* se zachovalo jen v několika fragmentech a v Justinově výtahu z 2. století po Kr.

⁶⁷ Řecký učenec působící ve 2. století př. Kr. v athénské Akademii. Narodil se v Kartágu pod jménem Hasdrubal.

⁶⁸ Arnaud-Lindet 1993: XIV.

⁶⁹ Pro více příkladů podobných pasáží viz Kołoczek 2016: 24.

⁷⁰ Arnaud-Lindet 1993: XIV–XV.

směry vanutí jednotlivých větrů.⁷¹ Kromě toho je možné, že při psaní 30. kapitoly vycházel z Herodotova díla, ačkoli pravděpodobně jen zprostředkovane, protože se od jeho podání odchyluje.⁷²

1.7 Stav bádání

Od objevení rukopisu a následného vydání *Liber memorialis* Claudiem Salmasiem roku 1638 se badatelé soustředili zejména na hodnocení Ampeliova slohu a časové zařazení autorova života. Ediční práce značně zkomplikovala ztráta rukopisu i jeho kopie, a tak všechna vydání Ampeliova díla až do poloviny 19. století vycházela z *editio princeps*. Eduard Wölfflin v roce 1854 přinesl spolu s první kritickou edicí i obsáhlejší pojednání o různých aspektech díla.⁷³ Jeho disertační práce představila problematické otázky rukopisné tradice, obtíže spojené s datací díla i Ampeliova života a rovněž detailně rozebrala textologickou stránku díla (lakuny a různočtení). Kromě toho se Wölfflin věnoval porovnání Ampeliova textu s jeho předpokládanými zdroji a označil jasně identifikovatelná místa, kde Ampelius čerpal z prací svých předchůdců. Wölfflinova edice *Liber memorialis* se stala na dlouhou dobu základním dílem a byla třikrát znovu vydána.

Ve dvacátém století vznikly čtyři edice, z nichž první vytvořil roku 1935 Erwin Assmann. Následně byly vydány dvě edice italských autorů Nicolý Terzaghiho (1943) a Vincenzý Colony (1975), která také sestavila lexikon všech výrazů objevujících se u Ampelia.⁷⁴ Obě tyto edice jsou syntézou Wölfflinova a Assmannova vydání. Naopak Arnaud-Lindet ve své edici z roku 1993 volila často odlišná čtení a navrhovala odvážné konjektury, což bylo kritizováno.⁷⁵ Nejnovějším vydáním *Liber memorialis* je Königova edice z roku 2010, která navazuje spíše na edice Assmannovy a Wölfflinovy. Jelikož se v textu *Liber memorialis* vyskytují četné lakuny a nesrozumitelná místa, navrhovali autoři moderních edic vlastní konjektury, přičemž se jejich množství a kvalita mezi edicemi značně liší. Wölfflin navázal na předchozí vydání, která vycházela ze Salmasiovy *editio princeps*, a díky nálezů kopie rukopisu navrhl poměrně odvážné opravy porušených míst.⁷⁶ Naopak Assmann zasahoval do textu méně, ale navrhl jiné pořadí kapitol, jelikož bylo podle něj neznámým opisovačem

⁷¹ Arnaud-Lindet 1993: XVI–XVII. Viz Ampel. 4,1–2 a pozn. ad loc.

⁷² Kołoczek 2016: 23.

⁷³ Wölfflin, Eduard (von). 1854. *De Lucii Ampelii libro memoriali quaestiones criticae et historicae*. Göttingen: Ern. Aug. Huth.

⁷⁴ Colonna, Vincenza. 1980. *Lucii Ampelii lexicon*. Genova: Universita di Genova, Facolta di lettere, Istituto di filologia classica e medievale.

⁷⁵ Holford-Strevens, Leofranc. 1995. rec. L. Ampelius, Aide-mémoire (*Liber memorialis*) by L. Ampelius, Marie-Pierre Arnaud-Lindet. *Gnomon*. Vol. 67, no. 7, s. 600–604.

⁷⁶ Wölfflin, Eduard (von). 1854. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Teubner. s. III–XII.

změněno.⁷⁷ Arnaud-Lindet se ve své edici snažila co nejvěrněji držet se čtení **M**, kdykoli text dává smysl.⁷⁸ Konjektury, které navrhuje, jsou však, jak dokazuje Holford-Strevens ve své recenzi⁷⁹, mnohdy málo přesvědčivé nebo nedostatečně podložené. Proto jsem stejně jako autor polského vydání⁸⁰ zvolil pro český překlad nejnovější edici Königovu, která ve sporných případech dává zpravidla přednost Assmannovi před Arnaud-Lindet.⁸¹

V následujícím seznamu edic jsou uvedeni jejich autoři a roky vydání, přičemž překlady do různých jazyků doprovázené latinským textem nejsou zahrnuty, jelikož vždy vycházejí z některé z těchto edic:

Claudius Salmasius (1638 – *editio princeps*, reedice 1655, 1657)

Andreas Duker (1722)

Karl Heinrich Tzschucke (1793)

Friedrich Adolf Beck (1826)

Eduard (von) Wölfflin (1854, reedice 1863, 1873, 1879) – první kritická edice

Erwin Assmann (1935, reedice 1976)

Nicola Terzaghi (1943)

Vincenzo Colonna (1975)

Marie-Pierre Arnaud-Lindet (1993, reedice 2002)

Ingemar König (2010)

Ampeliovo dílo bylo předmětem řady odborných článků a studií, které se zaměřovaly na specifické aspekty textu a problematické otázky kontextu jeho vzniku. Zkoumání jazyka *Liber memorialis* se věnovali zvláště Nicola Terzaghi⁸², Domenico Bo⁸³, Matilde Conde Salazar a María José López de Ayala.⁸⁴ Ampeliově lexiku se věnuje článek Josefa Šorna, který uvádí

⁷⁷ Assmann 1935: XXVI.

⁷⁸ Arnaud-Lindet 1993: XXX–XXXI.

⁷⁹ Holford-Strevens, Leofranc. 1995. rec. L. Ampelius, Aide-mémoire (*Liber memorialis*) by L. Ampelius, Marie-Pierre Arnaud-Lindet. *Gnomon*. Vol. 67, no. 7, s. 600–604.

⁸⁰ Kołoczek 2016: 27.

⁸¹ Lindermann, Jens-Olaf. 2013. rec. Ingemar König (Hg.), Lucius Ampelius, *Liber memorialis*. Was ein junger Römer wissen soll. Herausgegeben, eingeleitet und übersetzt. Texte zur Forschung Bd. 94 Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2011. *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft*. Vol. 16, s. 1031–1035.

⁸² Terzaghi, Nicola. 1947. *Ampeliana*. *Studi Italiani di Filologia Classica*, Vol. 21, s. 79–92.

⁸³ Bo, Domenico. 1961. La lingua del *liber memorialis* di Ampelio et la questione cronologica che lo riguarda, *Athenaeum*, Vol. 49, s. 134–168.

⁸⁴ Conde Salazar, María., López de Ayala, María José. 1998. Innovaciones léxicas en la historiografía latina tardía: Ampelio y Julio Valerio. In: Callebat, Louis (ed.). *Latin vulgaire – Latin tardif IV: Actes du 4e colloque international sur le latin vulgaire et tardif*, Caen, 2–5 septembre 1994. s. 205–218.

množství příkladů různým způsobem pozoruhodných slov seřazených podle slovních druhů.⁸⁵ Obsahu díla, možnostem datace a určení místa jeho vzniku se věnují úvodní kapitoly výše zmiňovaných edic a také dva obsáhlejší články Arnaud-Lindet.⁸⁶ Jak ale poukazuje Kołoczek, stále se žádná studie do hloubky nezabývala významem rozvržení látky, strukturou díla ani účelem jeho vytvoření.⁸⁷ U českých a slovenských autorů nebyl Ampelius doposud reflektován skoro vůbec. Pouze článek Tomáše Kloknera zmiňuje Ampelia v kontextu pozdně antických děl, která zatím nebyla do češtiny nebo slovenštiny přeložena.⁸⁸

1.8 Struktura díla

Ampeliova příruční encyklopedie se skládá ze dvou tematicky odlišných celků – kapitoly 1 až 29 se věnují popisu světa, zatímco kapitoly 30 až 50 se soustředí na výklad dějin. První část díla zahajuje Ampelius prologem, ve kterém je uveden adresát knihy, účel jejího sepsání a také otázky, které budou v knize postupně probírány – co je svět, jaké jsou jeho prvky, co se nachází na Zemi nebo co lidský rod dokázal. Následují kapitoly věnující se definici světa a prvků, z nichž se skládá (kap. 1), dále vesmíru, znamením zvěrokruhu, souhvězdím a hvězdám (kap. 2 a 3), větrům a směru jejich vanutí (kap. 4 a 5). Ampelius se poté přesouvá v 6. kapitole k popisu země (kontinenty, pohoří, řeky, ostrovy) a v 7. kapitole k popisu moří. Podle Königa vycházel Ampelius při sestavování těchto kapitol pravděpodobně z některé tehdejší mapy – v 7. kapitole uvádí, že Tyrhénské moře je napravo od Itálie a Jaderské moře nalevo, což značí, že mapa zobrazovala Evropu z pohledu ze severu na jih.⁸⁹ Jelikož Ampelius často používá řecké varianty místopisných názvů, lze původ mapy zařadit do Řecka či Egypta, v každém případě ale Ampelius znal i latinské podoby toponym.⁹⁰

Od geografie přechází Ampelius k divům světa (kap. 8) a k rozdělení bohů (kap. 9). Desátou kapitolou začíná výklad o říších zaměřený především na významné panovníky a vojevůdce – je probírána Asýrie, Médie, Persie, Sparta, Athény a Makedonie. Následují

⁸⁵ Šorn, Josef. 1901. Einige Bemerkungen zum „Liber memorialis“ des L. Ampelius. *Jahresbericht des k.k. ersten Staatsgymnasiums zu Laibach*. s. 3–16.

⁸⁶ Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1997. Le Liber memorialis de L. Ampelius, In: Haase, Wolfgang; Temporini, Hildegard. 1983. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Tl. 2., Principat. Bd. 34., Teilbd. 3. Berlin: Gruyter: 2301–2312.

Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1998. Le «Liber memorialis» d'Ampélius une propédeutique à l'étude de la rhétorique à la fin du IIe s. de notre ère. In: Albaladejo, Tomás; Caballero López, José Antonio; del Río Sanz, Emilio (ed.). *Quintiliano. Historia y actualidad de la retórica: actas del congreso. XIX Centenario de la "Institutio Oratoria"*. Vol. 2, s. 825–838.

⁸⁷ Kołoczek 2016: 28.

⁸⁸ Klokner, Tomáš. 2017. Preklady vybraných neskoroantických prameňov v slovenčine a češtine. *Kultúrne dějiny*. Vol. 8, Suppl., s. 77–97.

⁸⁹ König 2010: 17. Viz Ampel. 7,3.

⁹⁰ Například v Ampel. 6,10: *Danubius qui idem Ister cognominatur*.

kapitoly věnované Římu: významným osobám z jeho dějin (kap. 17 až 24), secesím plebejů (kap. 25), povstáním či nepokojům (kap. 26 a 27), válkám, které Řím vedl, a osobám, které osnovaly spiknutí proti státu (kap. 28 a 29). Druhá část díla začíná výkladem věnovaným dalším státním útvarům – Mithridatovu království, Parthii, Kappadokii, Arménii, Korintu, Asii a Pergamu, Pontu a Bithýnii, Alexandrii, Kartágu, Numidii a Mauretánii (kap. 30 až 38). V kapitolách 31 až 47 se Ampelius vrací k římským dějinám a probírá války (občanské i s cizími národy). Poslední tři kapitoly 48 až 50 jsou věnovány některým aspektům římské politiky. Kniha neobsahuje žádný závěr, ale vzhledem k charakteru díla není pravděpodobné, že by někdy existoval a později se ztratil.

V Ampeliově výkladu se vyskytuje několik faktografických chyb, na které zvláště poukazuje König.⁹¹ Ampelius například uvádí jiné pořadí římských králů, kde klade Servia Tullia před Tarquinia Prisca⁹², což ale může být chyba opisovače. Především 32. kapitola obsahuje množství omylů – uvádí Polykrata jako krále Kappadokie, přestože byl ve skutečnosti tyranem na Samu, a dále píše o útoku arménského krále Bella na Řecko, ačkoli takový král není znám.⁹³ Ve značně porušeném prvním odstavci této kapitoly uvádí jako arménského krále Tigrana, přičemž v době třetí punské války muž tohoto jména v Arménii ani v Kappadokii nevládl.⁹⁴

Se strukturou díla souvisí otázka hloubky věcného obsahu *Liber memorialis*. Zde je třeba mít na paměti účel sepsání díla, kterým zjevně nebylo poskytnout vyčerpávající výklad vědomostí z mnoha různých oborů, nýbrž představit stručný souhrn základních znalostí pro potřeby výuky a výchovy mladého Římana. Tomu je přizpůsobena i forma díla odpovídající tehdejší praxi, kdy byli žáci soustavně dotazováni na faktografické údaje, což zároveň cvičilo jejich paměť.⁹⁵ Dokladem jsou názvy jednotlivých kapitol ve formě otázek: např. *Miracula quae in terris sunt?* (kap. 8) nebo *Quot fuere [vel isse] Iovis, vel ubi [in loco], dei deaeque?* (kap. 9). Je pravděpodobné, že středověcí opisovači nahradili některé názvy jiným označením: např. *De maris ambitu* (kap. 7) nebo *De imperiis* (kap. 10). Ampelius ve svém výkladu volí různé metody a formulace – kapitoly věnované popisu světa jsou výčtem geografických názvů, zatímco například v 18. kapitole o slavných mužích Říma předkládá Macrinovi

⁹¹ König 2010: 12–13.

⁹² Ampel. 17,1.

⁹³ Kołoczek navrhuje, že Ampelius mohl mylně ztotožnit útok krále Bella s keltským útokem na Řecko v letech 280 až 278 př. Kr., jemuž velel náčelník Brennus. Viz Kołoczek 2016: 125 pozn. 335.

⁹⁴ Král Tigranés I. vládl v letech 120 až 95 př. Kr. a jeho známější nástupce Tigranés II. Veliký v letech 95 až 55 př. Kr.

⁹⁵ Kołoczek 2016: 19.

anekdotu spojenou s morálním exemplem⁹⁶, což mělo sloužit k roznícení vlasteneckého citění a utváření mravního povědomí.⁹⁷ Z úsečnosti některých odstavců se zdá, že kniha byla souhrnem přednášek, které Ampelius vedl, nebo pomůckou pro opakování probrané látky.

1.9 Zásady překladu

Pro český překlad jsem použil nejnovější německou edici Ingemara Königa, která je ve srovnání s francouzskou edicí Arnaud-Lindet konzervativnější ve vytváření konjektur a spíše se drží vydání Assmannova a Wölfflina. Na několik případů, kdy jsem dal přednost jinému čtení, je vždy poukázáno v komentáři. Snažil jsem se co nejvěrněji s přihlédnutím k zahraničním vydáním a jazykovým možnostem češtiny zachovat Ampeliův stručný a úsečný styl. Pouze výjimečně jsem doplnil do hranatých závorek⁹⁸ několik slov, aby byl smysl sdělení jasnější, přičemž je třeba poznamenat, že v případech, kde je text silně porušen, je obsah často stále temný. Tato místa jsou označena špičatými závorkami. Interpunkci jsem doplnil podle pravidel platných v češtině a z Königovy edice jsem převzal rozdělení odstavců. Při transkripci řeckých a latinských jmen jsem dával přednost v češtině zaužívaným variantám a v případech, kdy neexistují, jsem ponechal latinská jména v souladu s českým územ v původní podobě a řecká (Ampeliem často latinizovaná) v řecké podobě s vyznačením délek vokálů. Jelikož jsou v textu na několika místech řecká slova psaná abecedou, přepisují je v překladu ve shodě se zahraničními vydáními latinkou a vyznačují tato místa kurzívou. Poznámkový aparát, který je pro pohodlnější práci s textem na rozdíl od zahraničních vydání ve formě poznámek pod čarou⁹⁹, má čtenáři sloužit zejména k lepší orientaci ve zmiňovaných reáliích, přičemž se předpokládá základní znalost míst a osob antického světa. Vysvětlivky se také věnují některým případům alternativního čtení a poukazují na nedůslednosti autorů zahraničních edic.

⁹⁶ Ampel. 18,8.

⁹⁷ Kołoczek 2016: 19.

⁹⁸ Do překladu jsem převzal z Königovy edice i vyznačení některých nadpisů hranatými závorkami, které byly pravděpodobně doplněny později nebo upraveny opisovači.

⁹⁹ Pokud stojí číselný odkaz na poznámku pod čarou přímo za slovem před interpunkčním znaménkem, vztahuje se poznámka pouze k tomuto slovu; pokud číselný odkaz stojí za interpunkčním znaménkem, vztahuje se poznámka ke sdělení celé věty či odstavce.

2. Lucius Ampelius – Příruční encyklopedie

[Prolog]

Lucius Ampelius [posílá] drahému Macrinovi pozdrav. Protože chceš vědět vše, napsal jsem tuto příruční encyklopedii, aby ses dozvěděl, co je svět, jaké jsou jeho prvky, co se nachází na Zemi nebo co lidský rod dokázal.

I. [O světě]

(1) Svět je souhrn věcí, v němž je všechno a mimo nějž není nic; v řečtině se nazývá *kosmos*.

(2) Prvky, [ze kterých se skládá] svět, jsou čtyři:¹⁰⁰ oheň, z něhož je nebe; voda, z níž je moře zvané Oceán; vzduch, z něhož jsou větry a bouře; Země, kterou pro její tvar nazýváme okrskem zemským.¹⁰¹

(3) Jsou čtyři světové strany: východ, západ, jih, sever.

(4) Nebe se dělí na pět kruhů¹⁰²: arktický a antarktický, které jsou kvůli velmi silnému mrazu neobyvatelné; rovníkový, pod nímž leží oblast, jež se nazývá *katakekaumené* [spálená země] a jež není obývána kvůli velmi silnému horku; zimní a slunovratový, pod nimiž žijí lidé, neboť jsou nejmírnější. Skrze tyto kruhy prochází nakloněná kruhová dráha s dvanácti znameními, mezi nimiž slunce koná své roční putování.

II. O dvanácti znameních

(1) Na nebi je dvanáct znamení.¹⁰³ Beran [tam byl přijat] díky přízni Liberově¹⁰⁴, protože když táhl s vojskem do Indie skrz Libyi přes suchá a písčítá místa, kde byl nedostatek vody a kde jeho vojsko trpělo žízní, beran jim ukázal vodu. Liber ho proto nazval Jupiter Ammón a postavil mu velkolepý chrám na místě, kde našel vodu a které je vzdáleno od Egypta

¹⁰⁰ Teorii čtyř prvků navrhl řecký před Sokratovský filozof Empedoklés z Akragantu (asi 484 až 424 př. Kr.).

¹⁰¹ Spojení „okrsek zemský“ (*orbis terrarum*) se u Ampelia vyskytuje ve dvou významech: v prvním označuje Zemi jako planetu (Ampel. *Praef.*; 1,2; 6,1) a v druhém případě (Ampel. 6,2) znamená obydlenu zemi (jako řecký výraz οἰκουμένη).

¹⁰² Rozdělení nebe na pět částí má vysvětlovat, proč jsou některé části země neobyvatelné a jiné ano. Podobně to podává Strabón (*Geogr.* II 2,2-3) s odkazem na Parmenida, jakožto domnělého autora tohoto rozdělení.

¹⁰³ V této kapitole Ampelius značně čerpá z pouze fragmentárně dochovaného díla Publia Nigidia Figula, jehož text většinou jen parafrázuje.

¹⁰⁴ Liber či Liber Pater je římským ekvivalentem řeckého boha Dionýsa (Bakcha); v Egyptě byl zobrazován s rohy. Ampelius uvádí jména božstev v souladu s *interpretatio Romana* v římské podobě.

i Alexandrie¹⁰⁵ devět mil¹⁰⁶. Z toho důvodu požádal Jova, aby přijal berana mezi hvězdy. Jiní se domnívají, že je to onen beran, který vezl Hellé a Frixu.¹⁰⁷

(2) Býk [tam byl přijat] díky přízni Jovově; Jupiter ho získal od svého bratra Neptuna jako laskavost, [tento býk] měl býčí podobu, ale lidské vnímání, a na Jovův příkaz oklamal v Sidónu¹⁰⁸ při hře Európu, Agénórovu dceru, a unesl ji na Krétu. Proto ho Jupiter vyznamenal nesmrtelnou památkou mezi hvězdami.

(3) Blíženci, kteří jsou nazýváni samothráckými a jejichž příběh není dovoleno vykládat nikomu kromě těch, kteří byli zasvěceni do mysterií.¹⁰⁹ Jiní říkají, že to jsou Castor a Pollux, protože se jim jako prvním podařilo zabezpečit moře před piráty. Někteří říkají, že to jsou Herkules a Théseus, kteří vybojovali podobné zápasy.

(4) Rak – řecky *karkinos* – byl přijat díky přízni Junonině, protože na její příkaz, když byl Herkules poslán k lernské hydře, kterou nazýváme zmije, aby ji zabil, rak zaútočil na Herkulovy nohy, zranil mu holeně a způsobil mu více obtíží než samotná zmije.¹¹⁰ Pro Herkula to bylo velmi nepříjemné, a proto Juno uznala tohoto raka za hodného přijetí mezi hvězdy.

(5) Lev – řecky *león* –, který byl podle Junonina plánu vychován v Nemeji¹¹¹, aby zabil Herkula. Byl poslán do země argejské¹¹² a dlouho se skrýval v jeskyni. Říká se, že ho Herkules zabil se svým druhem Molorchem, jehož kyj, který od něho dostal, tehdy poprvé použil; zabil jím lva a jeho kožešinu poté používal jako oděv. Kvůli tomuto činu začala Juno Herkula nenávidět a lva vyznamenala nebeskou poctou.

(6) Panna, kterou my nazýváme Spravedlnost, žila mezi lidmi; ale poté, co lidé začali konat špatnosti, ji Jupiter umístil mezi [nebeská] znamení. Někteří říkají, že to je Athéňanka Érigoné, Íkariova dcera, jejímž otci dal Liber víno, aby ho daroval lidem k oslazení života. Ti, kterým ho dal, se opili a ukamenovali ho. Pes, jenž byl s ním, viděl zabitého pána a vrátil

¹⁰⁵ Město Alexandrie v nilské deltě nebylo administrativní součástí Egypta, ačkoli za vlády Ptolemaiovců fungovalo jako hlavní město říše. Podobně Ampel. 35,1: *Post mortem Alexandri Macedonis regnaverunt Alexandriae <ad> Aegyptum octo Ptolemaei nomine, multi clarissimi viri.*

¹⁰⁶ Skutečná vzdálenost Alexandrie a chrámu Jupitera Ammóna je 593 km. Trosky chrámu se nachází v oáze Síwa asi 50 km východně od libyjských hranic.

¹⁰⁷ Jedná se o příběh, ve kterém Hellé a Frixos, potomci Nefelé a krále Athama, musí uprchnout před Ínó, novou ženou jejich otce. Při tomto útěku jim pomáhá okřídlený beran se zlatým rounem. Hellé během letu spadne do moře, které se proto nazývá Helléspont, a její bratr se dostane bezpečně do Kolchidy.

¹⁰⁸ König v latinském textu uvádí *Sidonia*, ale překládá zjevně podle Wölfflinova čtení *Sidoniam*.

¹⁰⁹ Jedná se o mystéria Kabeirů, chtonických božstev pravděpodobně egyptského nebo foinického původu. Jedním z center kultu byl řecký ostrov Samothráké.

¹¹⁰ Ampelius naráží na Héřinu zášť vůči Herkulovi, jejímž důvodem bylo, že Zeus zplodil Herkula při jednom ze svých záletů.

¹¹¹ Arnaud-Lindet navrhuje namísto *Nemeae* čtení *Lunae*. König ale dává přednost starší Salmasiově konjektuře *Nemeae*.

¹¹² Arnaud-Lindet navrhuje namísto *in terram Argivam* čtení podle Klußmannovy konjektury *in terram Inachiam*.

se s vytím k Érigoné. Když viděla, že je smutný a sám, vyrazila vystrašena za ním. Přišli na místo, kde Íkarios ležel. Spatřila otcovo tělo a pohřbila ho s velkým nářkem na hoře Hyméttos; sama se pak oběsila v oprátce. Pes ležel velmi dlouho u jejích nohou, strádal nedostatkem jídla a v touze po vodě se vrhl do studny. Tehdy Liber žádal Jova, aby byli umístěni mezi dráhy hvězd, protože zemřeli kvůli jeho rozkazu. Érigoné byla nazvána Pannou, Íkarios Aucturem¹¹³ (když jeho hvězda vyjde, způsobuje ustavičné bouře), pes Psí hvězdou¹¹⁴.

(7) Váhy, které Řekové nazývají *zygon*, jsou jméno mužské: dostal ho člověk známý velkou laskavostí a spravedlností, zvaný Stathmuchos¹¹⁵, který prý jako první objevil pro lidstvo váhy a hmotnost, což lidé považují za velice užitečné; a proto byl přijat mezi hvězdy a nazván Váhami.

(8) Štír, který se prý zrodil na Dianino přání na ostrově Chios na hoře Pelénaíon, aby zahubil Orióna. Když byl Orión na lovu, spatřil Dianu a chtěl ji znásilnit. Ona mu hodila pod nohy štíra, aby ho připravil o život. Jupiter přijal štíra i Orióna mezi hvězdy.

(9) Střelec: Krotos byl syn kojné Múzy; Múzy ho vždy milovaly, protože je bavil tleskáním a hrou se šípy. Jiní říkají, že to byl Cheirón¹¹⁶, protože byl spravedlivý, poctivý, učený a pohostinný. Od něj se Asklépios naučil lékařství, Achilles hře na kitharu a mnoha dalším věcem.

(10) Kozoroh, který se jmenuje Pan. V době, kdy Pýthón¹¹⁷ přebýval v jeskyních na hoře Tauros a odešel do Egypta do války, Pan vzal na sebe podobu kozy. A tak poté, co nesmrtelní bohové stihli Pýthóna spravedlivým trestem, ozdobili Pana památkou na hvězdách.

(11) Vodnář, který je pokládán za Ganyméda; říká se, že to je Thessalan Deukalión, který s manželkou Pyrrhou jako jediný vyvázl ze strašlivé potopy; díky své bezúhonnosti byl umístěn mezi hvězdy.

¹¹³ Název znamená „strážce medvěda (medvědice)“ a je složeninou řeckých slov οὔροσ (strážce) a ἄρκτοσ (medvěd).

¹¹⁴ Psí hvězda se nazývá také Sirius nebo Canicula (tento název používá Ampelius).

¹¹⁵ Čtení **M** uvádí jméno *Mochos*, které autoři edic různě emendovali. König dává stejně jako Assmann přednost variantě *Stathmuchos*. Naopak jinou interpretaci poskytuje článek Paula T. Keysera *Mōchos the Phoenician Sage in Ampelius*, v němž autor argumentuje, že Mōchos byl foinickým mudrcem, o kterém se Ampelius mohl dozvědět z díla Nigidia Figula.

¹¹⁶ Cheirón byl nejstarší z kentaurů a stal se učitelem mnoha řeckých hrdinů.

¹¹⁷ Někdy je uváděno jméno Týfón, ačkoli Nigidius Figulus píše o Pýthónovi. K záměně mohlo dojít kvůli podobnosti obou mytologických postav, jelikož Týfón i Pýthón jsou dětmi Gaie a mají rovněž podobu hada či draka.

(12) Ryby proto,¹¹⁸ protože za války s Giganty se rozrušená Venuše proměnila v rybu. Říká se také, že u řeky Eufkrat – na jejím břehu – holubice mnoho dní seděla na rybím vejci a vylíhla se laskavá a milosrdná bohyně, jež přispívá k dobrému životu lidí. Na památku obojího byly ryby umístěny mezi hvězdy.

III. O souhvězdích

(1) Kromě dvanácti znamení [zvěrokruhu] jsou nejmocnější souhvězdí na nebi: dva Vozy, velký a malý, které nikdy nezapadají, a proto řídí plavby lodí. Jeden z nich se nazývá Cynosura¹¹⁹, druhý *Boótés*¹²⁰, také zvaný Arcturus¹²¹.

(2) Orión který svou velikostí zabírá polovinu nebe. *Pleiades*¹²², které se latinsky nazývají Virgílie¹²³. *Hyades*¹²⁴, kterým říkáme Subuculae¹²⁵; jejich východ a západ sledují námořníci a rolníci. Psí hvězda, jejíž síla je největší během slunovratu.

(3) Nejmocnějších hvězd¹²⁶ na nebi je sedm: Saturn, Slunce, Měsíc, Mars, Merkur, Jupiter, Venuše.¹²⁷ Řekové je nazývají *planétés*¹²⁸, mi jim říkáme bludné, protože putují podle svého uvážení a svým pohybem řídí lidské osudy. Také se pohybují opačným směrem než nebe.

IV. Kde vzhledem ke dvanácti větrům sídlí dvanáct znamení

(1) Beran u apheliotu¹²⁹, Býk u caecia, Blíženci u aquilonu, Rak u septentrionu, Lev u thrascia¹³⁰, Panna u argesta,

¹¹⁸ Arnaud-Lindet doplňuje *Pisces, id e<st du>o pisces*, což König pokládá za zbytečné a drží se čtení Assmannova.

¹¹⁹ Význam řeckého slova je „psí ocas“. V češtině se nazývá „Malý vůz“ nebo „Malý medvěd“. Nejasnější hvězdou tohoto souhvězdí je Polárka.

¹²⁰ Kurzívou jsou psány názvy, které Ampelius píše alfabetou.

¹²¹ Arcturus je nejjasnější hvězdou souhvězdí Velký pastýř (*Boótes*), jehož součástí je Velký vůz.

¹²² Sedm dcer Atlanta a Pléioné; sestry Hyád.

¹²³ Název *Virgiliae* (také psáno *Vergiliae*) pochází ze slova *virgo* (panna). V češtině se také nazývají „Plejády“, „Kuřátka“ nebo „Sedm sester“; König tento výraz překládá jako „Frühjahrgestirn“ (jarní hvězda). *Virgiliae* vycházejí na začátku května, kdy ohlašují počátek příznivého období pro zemědělské práce a plavbu na moři, a zapadají na začátku listopadu, kdy ohlašují období bouří.

¹²⁴ Název znamená „plačící“, jelikož byly nejlépe vidět na podzim v období dešťů, a pochází z mytologického příběhu o sedmi sestrách, dcerách Atlanta a Pléioné nebo Aithry, které plakaly nad smrtí svého bratra Hyada (od ὕω – prší).

¹²⁵ Název *Subuculae* znamená „košile“ nebo „spodní prádlo“. Salmasius navrhl také konjekturu *Suculae* odpovídající alternativní etymologii názvu *Hyades* od ὕς (prase), kterou upřednostnil autor polského překladu. Já ponechávám v souladu s Königovou edicí *Subuculae* v latinské podobě bez překladu. V češtině se užívá názvu „Hyády“ nebo také „Prasátka“ (podle *Suculae*).

¹²⁶ Ampelius používá slovo *stella* pro planety a výraz *sidus* pro hvězdy a souhvězdí.

¹²⁷ Počítání Slunce a Měsíce mezi planety odpovídá geocentrickému modelu vesmíru, ve kterém se pozorovateli ze Země zdá, že se tato nebeská tělesa vůči němu pohybují.

¹²⁸ Πλανήτης znamená „tulák“.

¹²⁹ Názvy větrů ponechávám pro jednotnost v Ampeliově latinizované variantě.

(2) Váhy u zephyru, Štír u africu, Střelec u austru a africu, Kozoroh u austru, Vodnář u euru a notu, Ryby u euru.¹³¹

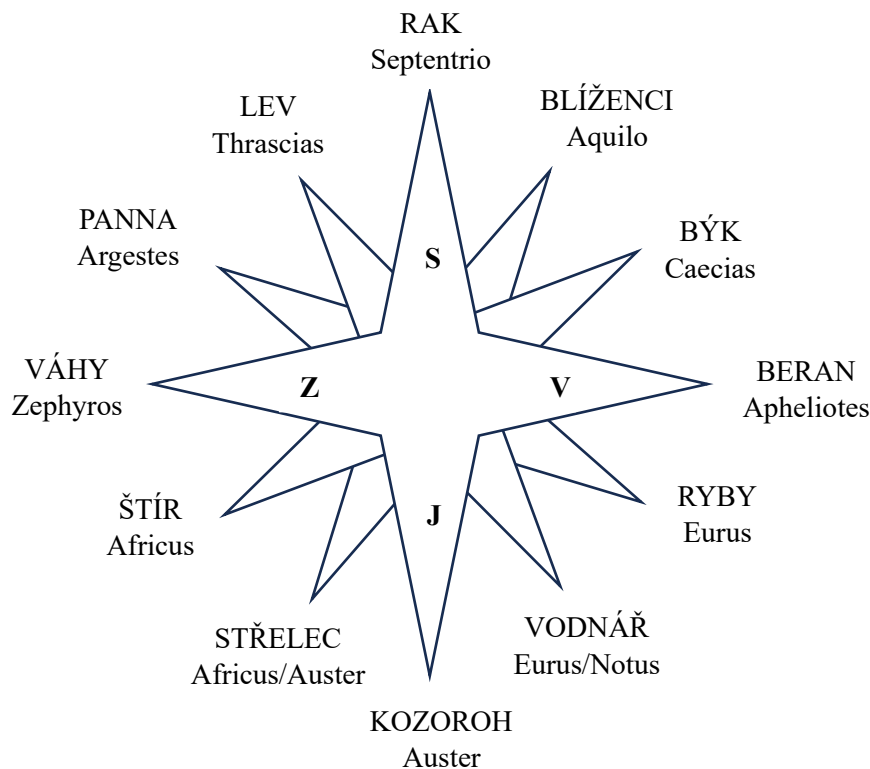
V. O větrech

(1) Větry vznikají z pohybu a výměny vzduchu. Jsou čtyři hlavní: eurus, také zvaný apheliotes, také zvaný vulturnus, z východu; ze západu zephyrus, také zvaný corus, také zvaný favonius; aquilo, boreas, aparctias rovněž ze severu; notus, také zvaný libs¹³² a auster a africanus z jihu.

(2) To jsou čtyři hlavní větry; ostatní zvláštní se pod ně řadí: iapyx, který vane od mysu Iapyx¹³³ v Apulii, pod zephyrus; leukonotus pod notus, když vane klidněji; circius pod aquilo, když prudčeji duje Galliemi; stejně tak etéské větry¹³⁴, které vanou v určité dny v létě.¹³⁵

¹³⁰ Zde se odchylují od čtení Königova, který spolu s Assmannem uvádí *Leo in Thracia*, a držím se stejně jako Kołoczek starší Wölfflinovy konjektury *Leo in thrasciam*, jelikož řecký výraz Θρασκίας označuje právě severozápadní vítr.

¹³¹ Autor německé edice ve třech případech (apheliotes, caecias, eurus) udává chybný směr vanutí větru (viz König 2010: 33). Pro větší názornost připojuji růžici větrů:

¹³² Název tohoto větru, jenž vane v Libyi, se uvádí i s neznělým konsonantem jako *lips*.

¹³³ Jedná se zřejmě o poloostrov Gargano.

¹³⁴ *Etesiae* jsou prudké suché větry vanoucí ze severu v Egejském moři od poloviny května do poloviny září.

¹³⁵ Ampelius vedle sebe klade řecké i římské názvy větrů.

VI. O okrsku zemském

(1) Okrsek zemský, který je pod nebem, se dělí na čtyři oblasti: jedna z částí je ta, kterou obýváme; další je naproti ní a ti, kteří ji obývají, se nazývají protizemci; pod nimi leží naproti předcházejícím dvě části, jejichž obyvatelé se nazývají protinožci.¹³⁶

(2) Okrsek zemský, který obýváme, se dělí na tři části s tímž počtem názvů: Asie, která je mezi Donem¹³⁷ a Nilem, Libye¹³⁸, která je mezi Nilem a cádizským zálivem, Evropa, která je mezi [gibraltarským] průlivem a Donem.

(3) Nejznámější národy v Asii jsou: Indové, Sérové¹³⁹, Peršané, Médové, Parthové, Arabové, Bithýnové, Frygové, Kappadočané, Kilikové, Syřané, Lýdové.¹⁴⁰

(4) Nejznámější národy v Evropě jsou: Skythové, Sarmaté, Germáni, Dákové, Moesové, Thrákové, Makedoňané, Dalmatové, Pannonové, Ilyrové, Řekové, Italové, Gallové, Hispánové.¹⁴¹

(5) Nejznámější národy v Libyi jsou: Ethiopové, Maurové, Numid'ané, Foiničané, Gaetulové¹⁴², Garamanté¹⁴³, Nasamoni¹⁴⁴, Egypt'ané.

(6) Nejznámější hory v okrsku zemském jsou: Kavkaz ve Skythii, Hemodos v Indii, Libanos v Sýrii, Olympos v Makedonii, Hymétos v Attice, Taygetos v Lakedaimónii, Kithairón a Eleón¹⁴⁵ v Boiótii, Parnassos ve Fókidě, Keraunia v Épeiru, Mainalos v Arkádii,

(7) Apeniny v Itálii, Eryx na Sicílii, Alpy mezi Galliemi¹⁴⁶, Pyreneje mezi Gallii a Hispánií, Atlas v Africe, Calpe v průlivu Oceánu.

(8) Nejznámější řeky v okrsku zemském jsou: Indus, Ganga, Hydaspés v Indii, Araxés v Arménii, Thermódón a Fásis v Kolchidě;

(9) Don ve Skythii; Strymón a Hebros v Thrákii; Sperchios v Thessálii, zlatonosné řeky Hermos a Paktólos, Maiandros a Kaystros v Lýdii; Kydnos v Kilíkii, Orontés v Sýrii, Simois a Xanthos ve Frýgii;

¹³⁶ Ampelius předpokládá existenci jiných obydlých kontinentů (Evropanům neznámých), přičemž vychází z teorie o symetričnosti a kulovitosti Země, kterou přijímali např. Pythagorejci nebo Theopompos z Chiu.

¹³⁷ Ampelius používá řecký název *Tanais*.

¹³⁸ Jako *Libye* se označoval kontinent ležící jižně od Evropy. Nacházela se zde římská provincie *Africa*, po níž byl později kontinent nazván.

¹³⁹ Obyvatelé východní Asie (nejspíše severu Číny), odkud se do Říma dováželo hedvábí.

¹⁴⁰ Při vypočítávání národů postupuje Ampelius od východu na západ v kruzích.

¹⁴¹ Je překvapující, že nejsou zmíněni Britonové.

¹⁴² Berberský kmen v severozápadní Africe (obýval území kolem pohoří Atlas).

¹⁴³ Berberský kmen sídlící v jižní Libyi a na severu Sahary.

¹⁴⁴ Kočovní berberský kmen na východě Libye (kolem oáz Síwa a Augila).

¹⁴⁵ Eleón není hora, nýbrž středně velké město v Boiótii. Tento omyl může pocházet z chyby v mapě, kterou Ampelius při sestavování těchto kapitol pravděpodobně používal.

¹⁴⁶ Mezi Galii předalpskou a zaalpskou.

(10) Eurótás ve Lakedaimónu; Alfeos v Élidě; Ladón v Arkádii; Achelóos a Inachos v Épeiru; Sáva¹⁴⁷ a Dunaj, který se také nazývá Istros, v Moesii; Pád¹⁴⁸ a Tiber v Itálii; Timavus v Ilýrii; Rhôna¹⁴⁹ v Gallii; Ebro¹⁵⁰ a Baetis v Hispánii;

(11) Bagrada v Numidii; Tritón v Gaetulii; Nil v Egyptě; Tigris a Eufkrat v Parthii; Rýn v Germánii.

(12) Nejznámější ostrovy: v našem moři¹⁵¹ jedenáct: Sicílie, Sardinie, Kréta, Kypr, Euboia, Lesbos, Rhodos, dva Baleárské ostrovy¹⁵², Ibiza¹⁵³, Korsika, Cádiz¹⁵⁴; v Oceánu na východě Taprobané¹⁵⁵; na západě Británie; na severu Thulé¹⁵⁶, na jihu Ostrovy blažených¹⁵⁷;

(13) kromě nich v Egejském moři dvanáct Kyklad: Délos, Gyaros, Mykonos, Andros, Paros, Tenos, Kythnos, Mélos,¹⁵⁸ Naxos, Donúsa;

(14) kromě nich nesčetné Sporady, z ostatních jsou nejznámější Aigína, Salamína, Kós, Chios, Lémnos, Samothráké;

(15) v Jónském moři: Echinady, Strofady, Ithaka, Kefalonia, Zakynthos; v Jaderském moři zhruba tisíc Krateai, v Sicilském moři osm aiolských ostrovů; v Galském moři tři Stoichady¹⁵⁹; v Syrtách Kerkina a Méninx a Girba¹⁶⁰.

VII. O oblasti moře

(1) Moře, kterým jsme obklopeni, se jako celek nazývá Oceán. Ve čtyřech oblastech zasahuje do pevniny: od severu se nazývá Kaspické, od východu Perské, od jihu Arabské, také zvané Rudé nebo Eritrejské¹⁶¹, k západu velké moře, také zvané Atlantik, po kterém se plaví celý lidský rod na cestách za obchodem.

¹⁴⁷ *Savus* v originále.

¹⁴⁸ *Eridanus* v originále.

¹⁴⁹ *Rhodanus* v originále.

¹⁵⁰ *Hiberus* v originále.

¹⁵¹ Římské pojmenování pro Středozemní moře.

¹⁵² Mallorca a Menorca.

¹⁵³ *Ebusus* v originále.

¹⁵⁴ Nyní se jedná o poloostrov.

¹⁵⁵ Jedná se o ostrov Cejlon v Indickém oceánu.

¹⁵⁶ Řecký cestovatel Pýtheás z Massilie popsal ostrov vzdálený šest dní plavby od Británie. Ačkoli nebyl doposud jasně identifikován, je zřejmé, že se jedná o některý ostrov v Atlantiku nebo Severním či Baltském moři (např. Island, některý z Faerských nebo Shetlandských ostrovů či pobřeží Skandinávie).

¹⁵⁷ Pravděpodobně Kanárské ostrovy.

¹⁵⁸ Arnaud-Lindet doplňuje tuto pasáž jmény dalších dvou ostrovů: *Tenos*, [*Ios*], *Kythnos*, [*Siphnos*], *Mélos*.

¹⁵⁹ Nyní Hyèrské ostrovy na Azurovém pobřeží.

¹⁶⁰ Méninx a Girba jsou ve skutečnosti dvě foinická města na ostrově Girba. Řecký název ostrova zní Μήνινξ, ale Arnaud-Lindet, Köinig i Kołoczek shodně udávají podobu *Meninx*. Wölfflin uvádí faktograficky správnou podobu *Meninx*, a proto se v překladu držím jeho edice.

¹⁶¹ Ve starověku bylo jako Rudé moře označována celá západní část Indického oceánu, nikoli jen dnešní Rudé moře oddělující Afriku od Asie.

(2) Moře vstupuje do cádizské úžiny mezi dvě hory Albinnu¹⁶² a Calpe, velmi známé kvůli tam stojícím Herkulovým sloupům; odtud se rozlévá do velké šíře i dálky do středu země a dostává různé názvy:

(3) Baleárské moře, které omývá Hispánii; Galské, které se dotýká Gallii; Ligurské, které se rozprostírá u Ligurů; Etruské, Tyrhénské, také zvané Spodní, které obklopuje Itálii na pravé straně; Jaderské, také zvané Horní, které obklopuje Itálii na levé straně.¹⁶³

(4) Sicilské, ve kterém leží Sicílie; Krétské, ve kterém je ostrov Kréta; Jónské a Egejské, které obtékají Acháju a také Peloponés, tím způsobem, že v místě, kde jim stojí v cestě Isthmos, z něj skoro činí ostrov; Myrtské¹⁶⁴ a Íkarijské¹⁶⁵, které přiléhají k Egejskému moři, první získalo jméno od Myrtila, druhé od Íkara;

(5) Pontské¹⁶⁶, které se v ohromném zálivu rozprostírá u Skythů; Helléspontské¹⁶⁷, úžinou vpuštěné mezi dvě velmi slavná města, Séstos v Asii, Abydos v Evropě; Donské¹⁶⁸, které omývá Asii; Egyptské se nazývá podle Egyptu, Libyjské podle Libye;¹⁶⁹ Syrtské se zmítá protichůdnými příboji od obou Syrt.

VIII. [Divy světa:] Jaké jsou na zemi divy?¹⁷⁰

(1) Pět mil od Apollónie v Taulantii¹⁷¹ na hoře Nymfaiu, kde je oheň a ze země vychází plamen. V Panově háji je slyšet směrem k městu hudba. Rovněž je pod onou horou na rovině jezero plné vody; odtud vyvěrá dehet a asphalt; když rukama sáhneš [na dno], dehet vypluje nahoru a jakoby vybublává z vody.

(2) V Ambrakii¹⁷² v Épeiru jsou na zdi namalováni Castor, Pollux a Helena rukou zdejšího obyvatele a nikdo nemůže zjistit, kdo to namaloval.

(3) V Argu v Épeiru [na místě], které se nazývá *Hypaton*¹⁷³: je tam velký, dvojitým sloupořadím opatřený, most, který, jak se říká, nařídil postavit Alkeidés¹⁷⁴. Kormidla

¹⁶² Dnešní Ceuta na africkém pobřeží.

¹⁶³ Označení stran je myšleno při pohledu od Alp na jih.

¹⁶⁴ Část Egejského moře mezi Kykladami a pobřežím Peloponésu jižně od Attiky, Euboie a Argolidy. Myrtilos, po němž byla tato část moře pojmenována, je mytický hrdina známý z příběhu o Hippodamii, kterou se pokusil svést, ale byl rozhněvaným králem Pelopem svržen do moře.

¹⁶⁵ Část Egejského moře mezi Kykladami a pobřežím Malé Asie kolem ostrovů Samos, Kos, Patmos a Leros.

¹⁶⁶ Dnešní Černé moře; řecky obvykle Πόντος Εὐξεινος (pohostinné moře).

¹⁶⁷ Dnešní Marmarské moře.

¹⁶⁸ Jedná se buď o Azovské nebo Kaspické moře.

¹⁶⁹ Ve skutečnosti leží Séstos v Evropě a Abydos v Asii.

¹⁷⁰ Tato kapitola se podle Arnaud-Lindet tematicky dělí na dvě části: nejprve se probírají zvláštní jevy a předměty v pořadí od západu na východ (odst. 1–17) a poté následuje sedm divů světa (odst. 18–23); na závěr kapitoly jsou zmíněny další zajímavosti.

¹⁷¹ Název obce byl různě rekonstruován; v překladu se držím Königovy varianty, jelikož Apollónie skutečně existovala v Épeiru, kde také žil ilyrský kmen Taulantů.

¹⁷² Korintská kolonie na pobřeží Jónského moře.

Argonautů jsou namalována na místě, kde byla vytažena jejich loď. Chrám Jova Týfóna stojí tam, kde je sestup do podsvětí, odkud je možné získat věštby; říká se, že dva lidé, kteří na tom místě sestoupili, viděli samotného Jova.

(4) Hora v Leukadě, odkud se Sapphó kvůli muži vrhla dolů.¹⁷⁵ Na vrcholu hory je Apollónova svatyně, kde se konají oběti; a když odtud člověk skočí, ihned ho vytáhnou na loďky.¹⁷⁶

(5) V Sikyónu v Acháji: na foru je Apollónův chrám; v něm je uložen Agamemnónův štít a meč, Odysseův plášť a zbroj, Teukrovy¹⁷⁷ šípy a luk, Adrástova¹⁷⁸ schrána, o které se neví, co v ní je. Dále také bronzový hrnc¹⁷⁹, ve kterém byl prý uvařen Peliás¹⁸⁰; také Palamédův¹⁸¹ dopis, ale i Marsyova kůže¹⁸², vesla Argonautů a držadla kormidla; obložek, kterým Minerva rozhodla losem o Orestovi¹⁸³; visí tam plášť, který se celý odkryje, když na něj někdo dýchne; Pénélopina látka.¹⁸⁴ Ze země tam vyvěrá olej.

(6) V Argu je velkolepě vyzdobený chrám Junony Inachos¹⁸⁵, který nazývají útočiště¹⁸⁶.

(7) V Olympii je známý Jovův chrám, kde jsou zasvěcováni zápasníci.¹⁸⁷

(8) V Korintu je blízko moře velké velrybí žebro, které člověk nemůže obejmout; na témže místě je Venušina svatyně, ve které je Laidina¹⁸⁸ mramorová nádoba¹⁸⁹.

¹⁷³ Název znamená „nejvyšší“.

¹⁷⁴ Jedno z jmen Herkula, které dostal po otci svého pěstouna Amfitryóna.

¹⁷⁵ Sapphó skočila z útesu kvůli nešťastné lásce k převozníku Faónovi; podle jiné verze příběhu k tomu došlo na Lesbu.

¹⁷⁶ Když se někdo vrhl z tohoto útesu, zachytily ho rybářské sítě nebo ho rybáři vytáhli do člunů.

¹⁷⁷ Teukros byl synem salamínského krále Telamóna a nevlastním bratrem Aiantovým. V trójské válce se vyznamenal jako vynikající lučištník.

¹⁷⁸ Adrástos byl králem v Argu a velitelem výpravy Sedmi proti Thébám.

¹⁷⁹ Assmann s Königem ještě doplňují *quam Medea posuit* jako konjekturu *quam deposuit*, kterou uvádí M. Wölfflin, Arnaud-Lindet a Kołoczek tuto část vynechávají. Domnívám se, že je tato oprava příliš odvážná, a proto ji rovněž v překladu neuvádím.

¹⁸⁰ Poseidonův syn a král Íolku známý z příběhu o Argonautech.

¹⁸¹ Palamédés byl synem krále Nauplia. Zmiňovaný dopis, který nastražil Odysseus, měl dokazovat, že Palamédés přijal od Trójanů úplatek. Následně byl Palamédés ukamenován.

¹⁸² Marsyás byl jeden ze satyrů, který se naučil hrát na flétnu a následně vyzval Apollóna k soutěži ve hře na hudební nástroj. Když Marsyás prohrál, stáhl mu Apollón podle předem stanovených podmínek soutěže zaživa kůži.

¹⁸³ Porušené místo *ceravit una pcomparas* Arnaud-Lindet vysvětluje jako *certavit una pro compare/comparibus* (scil. *pro Oreste*). Wölfflin označuje místo jako porušené, ale opravu nenavrhuje.

¹⁸⁴ Arnaud-Lindet spojuje informaci o plášti a Pénélopině látce, takže překládá: „Un voile est suspendu là: si quelqu'un l'effleure de son souffle, la toile de Pénélope se déploie entièrement.“ Viz Arnaud-Lindet 1993: 13.

¹⁸⁵ Wölfflin uvádí *Argis in Achaia Iunonis templum*. Kołoczek přikládá výrazu *Iachiae* lokální význam a místo překládá jako *w Argos w Inachii*.

¹⁸⁶ Zločinci nebo uprchlí otroci zde mohli najít útočiště, kde je nebylo dovoleno zabít.

¹⁸⁷ Jedná se o chrám se známou Feidiovou sochou Dia. Zápasníci vykonali Diovi oběť a přísahali dodržovat pravidla soutěže.

¹⁸⁸ Lais byla slavná korintská hetéra žijící v 5. století př. Kr.

¹⁸⁹ Jedná se pravděpodobně o nádobu na vodu stojící na několika nohách (περιπραντήριον) sloužící k rituálnímu omytí, která se nyní nachází v korintském muzeu.

(9) V Boiótii je posvátné jezero, které pohltilo Amfiaráa¹⁹⁰; v tom jezeře je rozbitý hliněný džbán; visí¹⁹¹, přičemž střepy jsou navzájem spojené; není však jasné, na čem visí, pokud s ním nepohne vítr.

(10) V Athénách je známý Minervin¹⁹² chrám; na jejím levém boku je připevněn štít, kterého se [bohyně] dotýká prstem; na onom štítu je uprostřed umístěn Daidalův obraz tak, že pokud by někdo chtěl obraz ze štítu vzít, zničí celé dílo; vyobrazení se totiž rozpadne. Samotná bohyně má kopí z bronzu.

(11) V Iliu je čtyřhranný kámen, na kterém byla upoutána Kassandra¹⁹³: pokud se ho zepředu dotkneš nebo ho otřeš, vypustí mléko; pokud ovšem ho podobně otřeš z druhé strany, vydá krev. Poblíž moře je místo zvané Rhoiteion; tam je Achillův i Patroklův hrob a řeka Skamandros.

(12) Velmi slavná svatyně Diany Efezské¹⁹⁴, největší a nejkrásnější na světě; vpravo a vlevo u vchodu jsou mramorové, z jednoho kusu vytesané sloupy, dlouhé dvacet loktů¹⁹⁵ <...>, tam ve stoupání nad chrámem je sto čtyřicet tisíc¹⁹⁶ <...>.¹⁹⁷

(13) Na Samu v Junonině chrámu¹⁹⁸ je pohár zhotovený z břecťanu, zvenčí má čtyři beraní hlavy se zakřivenými rohy podivuhodné velikosti.

(14) V Pergamu je velký mramorový oltář¹⁹⁹, vysoký čtyřicet stop s ohromnými sochami; [vlys] pak zobrazuje gigantomachii²⁰⁰.

(15) V Iasu²⁰¹ je velmi krásná Dianina mramorová socha, která stojí pod širým nebem, a když prší, voda se jí nedotkne.

(16) V Bargylii je nad mořem Venušin chrám: na stojanu je umístěná lampa, která svítí na moře pod širým nebem a kterou ani vítr nesfoukne, ani déšť neuhasí; je tam ale i starodávný

¹⁹⁰ Účastník výpravy Sedmi proti Thébám. Na útěku z bitvy se propadl i s vozem na Diův zásah do podsvětí.

¹⁹¹ Místo je porušeno.

¹⁹² Jedná se o athénský Parthenón s Feidiovou sochou Athény Parthenos.

¹⁹³ Kassandra byla známá věštkyň, dcera trójského krále Priama a jeho manželky Hekabé. Po skončení trójské války byla Agamemnónem odvečena do Mykén a tam zavražděna.

¹⁹⁴ Artemidin chrám, který roku 356 př. Kr. vypálil Hérostratos.

¹⁹⁵ Asi 9 metrů.

¹⁹⁶ Tento údaj zřejmě nebude v loktech, jelikož by se jednalo o délku 62 km. König v překladu (avšak nikoli v latinském textu) vypouští *milia* a udává délku 140 loktů (63 m). Kołoczek vynechává *milia* v překladu i v latinském textu.

¹⁹⁷ Odstavec je silně porušen a části zřejmě chybí.

¹⁹⁸ Jedná se původně o velice rozlehlé Héraion na Samu. Dochoval se z něho jeden stojící sloup.

¹⁹⁹ Byl postaven na přání pergamského krále Eumena II. (vládl 197 až 159 př. Kr.) a zasvěcen Diovi a Athéně. Nyní se nachází ve sbírce Pergamského muzea v Berlíně.

²⁰⁰ Gigantomachie byl v rámci řecké kosmogonie zápas Gigantů s Titány o vládu v kosmu.

²⁰¹ Iasos bylo město v maloasijské Kárii.

Herkulův chrám. Visí tam ze sloupu železná kulatá klec, ve které byla prý uzavřena Sibyla. Leží tam kosti velryby vypadající jako hranaté kameny.²⁰²

(17) V Magnésii na Sipylu²⁰³ jsou čtyři sloupy: mezi těmito sloupy visí železná socha Vítězství, která se vznáší ve vzduchu bez jakéhokoli ukotvení; ale kdykoli je vítr nebo déšť, nehýbá se.²⁰⁴

(18) Dianin chrám v Efesu²⁰⁵, který založila Amazonka²⁰⁶; je tam i hrob Íkara, který chrápe, jako by spal; hrob²⁰⁷ je podivuhodně velký a je zhotoven z mosazi a železa.

(19) Kolos na Rhodu: socha Sola o výšce <...> na mramorovém sloupu s [měděnou] kvadrigou; sloup má výšku sto loktů²⁰⁸.

(20) Socha Jova Olympského, kterou zhotovil Feidiás, ze slonoviny a s tváří ze zlata; je vysoká sto padesát loktů²⁰⁹ a široká šedesát loktů²¹⁰.

(21) V Ekbatanech je palác krále Kýra postavený z bílých a černých kamenů spojených zlatem; jsou tam sloupy rozličných barev a bezpočet železných lamp, okna ze stříbra a tašky ze světle zeleného kamene.

(22) Hradba uvnitř Babylónu, kterou vybudoval Memnón z páleného kamene, to jest z vápna a síry; mezi je nimi železo ve formě spojů. Její šířka je třicet loktů²¹¹, výška sto třicet loktů²¹², táhne se třicet mil²¹³. Stavbu začala Semiramis a její syn ji dokončil.

(23) Pyramidy v Egyptě, které postavil Agarthos²¹⁴.

(24) Město²¹⁵: je tam socha Nilu zhotovená ze spletených bronzových [prutů]²¹⁶ o délce tři sta loktů²¹⁷. Tvář Nilu je z čirých smaragdů, paže z velké slonové kosti; pohled na něj děsí i zvířata.

(25) V Athénách uctívají nejvíce sochu Jova Olympského²¹⁸, v Alexandrii řeku Nil.

²⁰² Bargylia bylo město v maloasijské Kárii; žádná ze zmiňovaných památek se nedochovala.

²⁰³ Město v Lýdii bylo místem porážky Antiocha III. roku 190/189 př. Kr. v bitvě s římským vojskem Lucia Cornelia Scipiona Asiatica a Eumena II.

²⁰⁴ Pravděpodobně visí mezi dvěma magnety, který jí znemožňují pohyb.

²⁰⁵ Viz Ampel. 8,12 a pozn. ad loc.

²⁰⁶ Amazonky měly založit i několik měst v Malé Asii (např. Kymé, Efes nebo Smyrnu)

²⁰⁷ Může se jednat o Mauzoleum v Halikarnassu, jeden z divů světa, který Ampelius jinde nezmiňuje.

²⁰⁸ Místo je porušeno. Výška 100 loktů odpovídá asi 45 m.

²⁰⁹ 67,5 m.

²¹⁰ 27 m. Rozměry odpovídají spíše chrámu než soše.

²¹¹ 13,5 m.

²¹² 58,5 m.

²¹³ Asi 45 km. Ve skutečnosti měla hradba délku asi 16 km. Omyl mohl vzniknout tak, že Ampelius (nebo jeho zdroj) sečetl délku tří hradeb obepínající město.

²¹⁴ Žádný jiný autor toto jméno neuvádí. Může se jednat o stavitele některé z pyramid.

²¹⁵ Není jisté, o jaké město se jedná. Arnaud-Lindet navrhuje *Isidis oppidum* (dnešní Abusir Bana v nilské deltě).

²¹⁶ Místo je porušeno.

²¹⁷ 135 m. Výška je jistě nadsazená.

²¹⁸ Pravděpodobně se jedná o sochu v chrámu *Olympeion*, který dokončil císař Hadrianus roku 131/132 po Kr.

IX. Kolik bylo [nebo je] Jovů, nebo kde [na jakém místě], [kolik bylo] bohů a bohyň?

(1) Jovové byli tři:

první v Arkádii, syn Aitherův, který měl přízvisko Aitherios, on stvořil první slunce.

Druhý, rovněž v Arkádii, jenž se nazývá Saturnius a jenž s Proserpinou zplodil Otce Libera, prvního z vítězů.

Třetí na Krétě, syn Saturnův a Opin²¹⁹, nazývaný Nejlepší a Největší²²⁰.

(2) Martové byli dva:

první *Enoplios*²²¹, jak říká Euhémeros²²² a náš Ennius, Mars Leukaspis²²³, jinak též Mars²²⁴; druhý je syn Jovův a Junonin.

(3) Solů bylo pět:

první syn Jovův,

druhý Hyperiónův²²⁵,

třetí syn Nilu, kterému je zasvěcen Egypt²²⁶,

čtvrtý, jenž se narodil na Rhodu a jehož synem je Zmintheus²²⁷,

pátý syn Kolchův²²⁸, jehož dětmi jsou Kirké, Médeia a Faethón.

(4) Vulcanové byli čtyři:

první byl synem Nebe²²⁹ a Opy,

druhý syn Nilu,

třetí Saturnův a Junonin,

čtvrtý na Sicílii syn Melétin²³⁰.

(5) Merkurové čtyři:

první syn Nebe a Dne,

druhý syn Jovův a Kroniin²³¹ nebo Proserpinin,

²¹⁹ Ops byla římskou bohyní plodnosti a úrody sabinského původu. Řeckým ekvivalentem je Rhea.

²²⁰ Jupiter Optimus Maximus byl hlavním římským bohem s chrámem na Kapitolu.

²²¹ Čtení **M** uvádí *exenoposte*, což Arnaud-Lindet opravuje na Ένόπλιος (ozbrojený, ve zbroji).

²²² Věta je značně poškozena. Jméno *Euhémeros* je konjekturou čtení **M** *eum homerum*. Neprovedl ji však Wölfflin (ten zvolil variantu *eum Homerus*), jak mylně uvádí König, nýbrž až Assmann.

²²³ Se zářícím štítem.

²²⁴ Text kopie **M** uvádí *marsenius*, což Wölfflin rozděluje na *mars enius*. Assmann uvádí podobu *Mars Enyús*; Arnaud-Lindet navrhuje podobu *Mars Enyalius*. König v textu edice uvádí jen *aliter Mars* a toho se držím v překladu. K podrobnějšímu rozboru viz Lennartz, Klaus. 2001. Ennius bei Ampelius: Lib. Mem. 9,2. *Hermes*. Vol. 129, no. 1, s. 133–134.

²²⁵ Titán, syn Úrana a Gaie.

²²⁶ Egyptský bůh Amon-Ra.

²²⁷ Jedno z Apollónových epitet s významem „hubitel myší“ (od σμίνθος – myš).

²²⁸ Eponymní heros Kolchidy.

²²⁹ Ampelius používá římskou variantu Úranova jména *Caelus*.

²³⁰ Text **M** uvádí *Meletis*. König i Arnaud-Lindet opravují na *Meletes*. Podle Arnaud-Lindet se může jednat o jednu z múz. König naopak považuje toto jméno za osobu mužskou, která ale není odjinud známa.

²³¹ Rhea, Kronova manželka.

třetí syn Kronův a Maiin, který je vynálezcem lyry,
čtvrtý syn Kylléniův²³², který naučil Egyptřany písmena a čísla.

(6) Apollónů pět:

první syn Vulcanův a Minervin,
druhý syn Korybantův²³³,
třetí syn Jovův narozen z Lété,
čtvrtý syn Silenův v Arkádii,
pátý syn Ammónův narozený v Libyi²³⁴.

(7) Diany tři:

první dcera Jovova nebo Kronova, která se narodila Proserpině; sestra Liberova,
druhá dcera Jovova a Latóny, sestra Apollónova,
třetí, která je zvána Upis²³⁵, narozená z Glauky.

(8) Asklépiové tři:

první zvaný Apollón, syn Vulcanův,
druhý syn Lykův²³⁶,
třetí syn Aristaiův²³⁷ a Alkippin²³⁸.

(9) Venuše čtyři:

první dcera Nebe a Dne,
druhá, o které se říká, že se narodila z pěny, dcera Aitherova a Ókeanova,
třetí, která se provdala za Vulcana a která se prý spojila s Martem; [z tohoto spojení] se
narodil Cupido,
čtvrtá dcera Kyprova a Sýriina, kterou měl za ženu Adónis.

(10) Minerv pět:

první dcera Vulcanova, od níž pochází obec Athéňanů,
druhá dcera Nilu, kterou uctívají Egyptřané,
třetí dcera Jovova, která se vyučila v umění válečném,
čtvrtá dcera Solova, která vynalezla²³⁹ kvadrigu,

²³² Jedná se o ekvivalent egyptského boha moudrosti a poznání Thovta. Arnaud-Lindet navrhuje variantu *Cyllenae*.

²³³ Syn Iásóna a Kybellé. Korybanté byli frygičtí kněží Kybellina kultu.

²³⁴ Jedná se o Apollóna z věštírny v oáze Síwa.

²³⁵ *Upis* nebo *Opis* je přízvisko Afrodity. Podle Cicerona (*De nat. deor.* 3,23) se tak jmenoval otec této Afrodity a manžel Glauké.

²³⁶ Tento Apollón se proto nazývá Lykijský.

²³⁷ Řecký bůh zemědělství, syn Apollóna a Kyréné.

²³⁸ Dcera Aréa a Aglaury, dcery athénské krále Kekropa.

²³⁹ Arnaud-Lindet uvádí *iunxit* místo *invenit* podle M.

pátá dcera Pallantova a Titaniina; aby si zachovala panenství, zabila otce, který po ní toužil, a byla proto nazvána Pallas²⁴⁰.

(11) Liberů pět:

první byl syn Jovův a Proserpinin: tento byl rolník a objevitel vína, jeho sestra je Ceres,

druhý byl syn Melónův²⁴¹ a Flory; jeho jméno nese řeka Gránikos²⁴²,

třetí byl syn Kabeirův, který vládl v Asii,

čtvrtý se prý²⁴³ narodil ze Saturna a Semelé,

pátý syn Nisův a Hésionin²⁴⁴.

(12) Herkulů šest:

první syn Jova Aitheria,

druhý syn Nilu, kterého Egypťané uctívají jako praotce,

třetí má být podle Hellénů zakladatelem jejich země,

čtvrtý syn Kronův a Kartheřin²⁴⁵, kterého uctívají Kartaginci; po něm má Kartágo své jméno,

pátý²⁴⁶ syn Ioabův²⁴⁷, který bojoval s médským králem,

šestý syn Jovův a Alkémin, který vyučil Atlanta²⁴⁸.

X. O říších

(1) Od počátku času, kam až paměť sahá, bylo sedm říší. Nejprve měli vládu v držení Asyřané, potom Médové, pak Peršané, později Lakedaimoňané, následně Athéňané, po nich pak Makedoňané a nakonec Římané.²⁴⁹

XI. Králové Asyřanů

(1) Král Bélos²⁵⁰, syn Jovův, jehož potomci vládli prostřednictvím Nina²⁵¹ Asii, prostřednictvím Egypta Libyi, prostřednictvím Danaa Evropě.²⁵²

²⁴⁰ Παλλάς (pravděpodobně od πάλλω) znamená „ohánějící se kopím“.

²⁴¹ *Melo* je jiný latinský název pro Nil.

²⁴² Podle Hésioda (*Th.* 342) byl otcem Gráníku a také Nilu Ókeanos.

²⁴³ Místo je asi porušeno a část odstavce chybí.

²⁴⁴ Není jisté, o jakou Hésioné se jedná; není odjinud známo, že by byl Nisos její manžel.

²⁴⁵ Jedná se o egyptská božstva Baal-Hammon a Tanit.

²⁴⁶ Jde pravděpodobně o Melkarta, hlavního boha Týru a další foinických měst.

²⁴⁷ Arnaud-Lindet (1993: 67 pozn. 16) ve snaze podpořit svou teorii o africkém původu Ampelia vidí v Ioabovi mauretánského krále Jubu II. Kołoczek (2016: 51 pozn. 166) naopak navrhuje souvislost s biblickým Joabem, i když připouští, že to není pravděpodobné.

²⁴⁸ Odkaz na jednu z Herkulových prací – získání zlatých jablek ze zahrady Hesperidek, dcer Titána Atlanta, kterého Herkules přechytračil. Podle jiné interpretace, kterou uvádí Arnaud-Lindet (1993: 67 pozn. 17), jde o legendárního krále Mauretánie, který byl považován za zakladatele astrologie.

²⁴⁹ Tato kapitola představuje úvod k následujícím výčtům jednotlivých národů a jejich předních osobností. Teorie o po sobě následujících říších se vyskytuje už ve Starém zákoně v knize Daniel (Dn 10,1 – 12,13) a u římských autorů ji nacházíme u Velleia Patercula (I 6,6) a Pompeia Troga, jehož dílo je dochováno jen fragmentárně.

(2) Král Ninos, který si jako první vojskem podrobil skoro celou Asii a založil velmi slavné město, které nese jeho jméno Ninos²⁵³.

(3) Semiramis, dcera nymfy Derketó, vychovaná holubicemi, manželka krále Nina, po jehož smrti vojenskou silou rozšířila Ninovu říši; pokusila se také proniknout do Indie s málo úspěšnou výpravou; na řece Eufratu založila Babylón, nejkrásnější ze všech měst, která kdy byla.

(4) Sardanapalos²⁵⁴, který kvůli nesmírnému požitkářství a rozmařilosti přišel o království, vypil se svými milenci jed, aby nepadl do rukou nepřátel, a poté, co nechal zapálit své lůžko, shořel i se svým palácem.

XII. Králové Médů

(1) Arbakés, první král, který po vyvrácení asyrské moci Sardanapalovou rozmařilostí přenesl vládu k Médům a panoval jim velmi spravedlivě.²⁵⁵

(2) Astyagés, muž udatný a spravedlivý, který byl poražen Kýrovými úklady, a médská říše se rozpadla.²⁵⁶

XIII. Králové Peršanů

(1) Kýros²⁵⁷, král velmi udatný, který by byl po podrobení větší částí Asie vpadl také do Evropy, kdyby nebyl skythskou královnou Tomyrou poražen a zabit.

(2) Kambýsés²⁵⁸, který byl roven svému otci Kýrovi, si v Egyptě podrobil sedmdesát tisíc lidí a jejich krále Amásida²⁵⁹, poté vytáhl do Etiopie, kvůli hladu přišel o velkou část vojáků a vrátil se, aniž by něčeho dosáhl; založil tam ale město Meroé; kvůli hněvu bohů, protože přikázal zabít posvátného býka Ápida, spadl po hlavě z koně na svůj meč a zemřel.

²⁵⁰ Mytický král Bélus byl otcem Ninovým.

²⁵¹ Kołoczek (2016: 106 pozn. 169) uvádí, že otcem Ninovým byl Baal, ovšem podle tradice byl jeho otcem král Bélus (jinak zvaný také Bél), což je jméno, které vychází semitského titulu *Ba'al*, jež znamená „pán“.

²⁵² Arnaud-Lindet řadí tento odstavec podle čtení **M** až za odstavec o králi Ninovi. Jelikož takové pořadí neodpovídá předpokládané chronologii, kde je Bélus prvním asyrským králem, navrhl Wölfflin pořadí prvních dvou odstavců zaměnit. Této změny se drží všechny další edice kromě Arnaud-Lindet.

²⁵³ Ninive (Arnaud-Lindet navrhuje opravu *Ninon*).

²⁵⁴ Král tohoto jména nefiguruje v seznamech asyrských králů, ale řecký historik Ktésias z Knidu ho ve svém díle *Persika*, které se zachovalo jen fragmentárně, uváděl jako posledního asyrského vládce.

²⁵⁵ Ve skutečnosti byl prvním médským králem Déiokés a moc Sardanapalovu vyvrátil Kyaxarés (jeho nástupcem byl Astyagés).

²⁵⁶ Není jasné, jaké Kýrovy úklady má Ampelius na mysli.

²⁵⁷ Míněn je Kýros II. Veliký (vládl perské říši v letech 559 až 530 př. Kr.).

²⁵⁸ Jedná se o Kambýsa II. (vládl 529 až 522 př. Kr.).

²⁵⁹ Faraón 26. dynastie Amhose II. (řecky zvaný Amasis; vládl 570 až 526 př. Kr.). Na rozdíl od Ampeliova podání zemřel Amhose krátce před začátkem perského tažení do Egypta.

(3) Král Dareios²⁶⁰, který byl jako jeden ze sedmi Peršanů ržáním koně vybrán, aby obdržel království, vpadl se dvěma sty sedmdesáti tisíci vojáky do Evropy. Poté, co byl Athéňany pod vedením Miltiádovým poražen u bažiny u Marathónu, ustoupil²⁶¹.

(4) Xerxés²⁶², syn Dareiův, vpadl po smrti svého otce s vojáky na mnoha válečných lodích do Evropy poté, co přemostil Helléspont a prokopal horu Athos, a neudělal už nic jiného, než že vtrhl²⁶³ do Athén. Když ho na moři porazili Lakedaimoňané a Athéňané, vrátil se do Asie, kde byl úklady svých lidí zabit²⁶⁴.

XIV. Vojevůdci a králové Lakedaimoňanů

(1) Dvojčata Eurysthenés a Proklés, kteří svůj rod odvozují od Hérakleovců, vládli Spartě jako první.

(2) Zákonodárce Lykúrgos, o jehož zákony se Lakedaimoňané, první v Řecku, opírali po sedm set let.²⁶⁵

(3) Králové Theopompos a Polydóros²⁶⁶, kteří vedli dvacet let messénskou válku²⁶⁷.

(4) Othryadés, válečník, který za messénské války, kde spolu bojovalo sto mužů, to jest padesát na každé straně, vyznačil vítězství svou krví.²⁶⁸

(5) Tyrtaios, který byl za messénské války²⁶⁹ na základě věštby Apollónovy poslán Athéňany z žertu jako vojevůdce²⁷⁰, svou básní natolik povzbudil ducha vojáků, že dosáhli v tak dlouhém boji vítězství.

(6) Leónidás, vojevůdce²⁷¹ za perské války, který s třemi sty Lakedaimoňany u Thermopyl zadržoval celé perské vojsko smrtí svou a svých druhů.

(7) Pausaniás, který za perské války porazil Xerxova prefekta Mardonía s pěšími sbory u řeky Asópu v Boiótii²⁷², brzy upadl u krále v podezření ze zrady²⁷³, a proto se poté, co byl obviněn, utekl do asyly do Minervina chrámu a tam zemřel hlady.

²⁶⁰ Jedná se o Dareia I. Velikého (vládl 522/521 až 486 př. Kr.).

²⁶¹ Bitva proběhla 12. nebo 13. září 490 př. Kr.

²⁶² Xerxés I. (vládl 486 až 465 př. Kr.).

²⁶³ König ve své edici uvádí *incideret* (podle čtení **M**), ale překládá podle Wölfflinova/Assmannova tvaru *incenderet*. Význam věty se příliš nezmění, jelikož Xerxés po vpádu do Athén roku 480 př. Kr. zapálil Akropoli.

²⁶⁴ Xerxa zavraždil velitel jeho osobní stráže Artabanos.

²⁶⁵ Tyto zákony měl získat v Delfách od Apollóna.

²⁶⁶ Podle tradice měli provést reformu pravomocí *gerusie* (poradního orgánu spartských králů).

²⁶⁷ První messénská válka, která probíhala někdy ve druhé polovině 8. století př. Kr.

²⁶⁸ Hérodotos (1,82) uvádí, že k tomuto souboji došlo během války mezi Spartou a Argem, přičemž na obou stranách bojovalo 50, nýbrž 300 mužů.

²⁶⁹ Druhá messénská válka (650 až 620 př. Kr.).

²⁷⁰ Informace o Tyrtaiově athénském původu je zřejmě nepravdivá (mohli ji rozšířit sami Athéňané).

²⁷¹ Ampelius ho sice nenazývá králem, ale ve skutečnosti jím byl (patřil k dynastii Agiovců).

²⁷² Znamější jako bitva u Platají (proběhla roku 479 př. Kr.).

²⁷³ Arnaud-Lindet doplňuje podle Salmasia *idem Mardonius*, což ostatní editoři odstraňují.

(8) Vojevůdce Lýsandros, který attické loďstvo ovládající celé moře zničil u Aigos Potamos²⁷⁴ a poraženým Athéňanům dosadil třicet tyranů.

(9) Xanthippos, nejstatečnější muž z Lakedaimoňanů, který byl za první punské války poslán Kartagincům jako vojevůdce a zajal Regula²⁷⁵.

(10) Agésilaos, který vymyslel, že bude raději bojovat na nepřátelském území, než na svém; proto byl poslán do Asie, zpustošil ji, byl povolán zpět, když už ohrožoval perského krále, a porazil Athéňany u Koróneie²⁷⁶; potom plakal nad Korintány, když se dozvěděl, že padlo deset tisíc Řeků, a nechtěl Korint zničit, ač by byl mohl.

XV. Nejslavnější králové a vojevůdci Athéňanů

(1) Král Kekrops, který založil město Athény a podle svého jména nazval občany Kekropovci; vypráví se o něm pověst, že byl od pasu dolů had, protože se zrodil ze země.

(2) Král Erichthonios, který ustanovil mysteria v Eleusíně s Keleem²⁷⁷ jako hostitelem, Eumolpem²⁷⁸ jako knězem, svými dcerami, pannami, jako služebnicemi, a s Triptolem²⁷⁹, který zachránil rozšířením zásobování Řecko sužované hladem, jako správcem zásob.

(3) Král Pandión²⁸⁰, který své dcery Proknu a Filomélu odevzdal thráckým králům, aby se příbuzenským svazkem spojil s barbarskými národy.²⁸¹

(4) Théseus, syn Aigeův, který zabil Mínotaura.

(5) Démofón, syn Théseův, který s Řeky dobyl Ílion.

(6) Král Kodros, který se pro blaho a vítězství vlasti podle Apollónovy věštby za peloponéské války zasvětil smrti.²⁸²

(7) Peisistratos, muž statečný a moudrý, který kvůli [blahu] lidu proti předákům obce zřídil tyranidu a spravoval ji velmi spravedlivě.

²⁷⁴ K bitvě došlo roku 405 př. Kr.; jednalo se o poslední střetnutí dekelejské války. Lýsandros dobyl Athény následující rok a ustanovil tam vládu třiceti tyranů, která trvala do roku 403 př. Kr.

²⁷⁵ Marcus Atilius Regulus byl konsulem v letech 267 a 255 př. Kr.

²⁷⁶ K bitvě došlo roku 394 př. Kr. a skončila porážkou Théb a Argu. Kołoczek (2016: 108 pozn. 199) uvádí chybný rok konání bitvy 494 př. Kr. (zřejmě se jedná o překlep).

²⁷⁷ Král Eleusíny, který se svou ženou přijal Déméter hledající Persefonu.

²⁷⁸ Eumolpos byl mytickým králem Thrákie a zakladatelem kněžského rodu Eumolpovců.

²⁷⁹ Syn krále Eleusíny Kelea. Déméter naučila Triptolema jako prvního člověka obdělávat půdu.

²⁸⁰ Syn athénské krále Erichthonia.

²⁸¹ Ampelius neuvádí plnou verzi mýtu možná proto, aby adresátovi díla nepředkládal příliš drastické příběhy. Filoméla byla totiž thráckým králem Téreem, manželem své sestry, znásilněna a připravena o jazyk, aby o tomto zločinu nemohla svědčit. Prokné jako pomstu zabila svého syna, jehož otcem byl Téreus, a podala mu ho k jídlu. Nakonec byla Filoméla proměněna ve slavíka, Prokné ve vlaštovku a Téreus v dudka.

²⁸² Věštba říkala, že Athéňané porazí Dóry jen, pokud jejich král zemře. Kodros se přestrojil za prostého vojáka, aby ho nepřátelé nepoznali, protože i jim byla tato věštba známa.

(8) Harmodios a Aristogeitón, muži z lidu²⁸³, kteří zosnovali spiknutí a porazili Hippiia a Hipparcha, krutě vládnoucí syny Peisitratovy, a proto jim byli přiřknuty božské pocty jako zachráncům [státu].

(9) Vojevůdce Miltiadés, který porazil osmdesát tisíc perských vojáků pod velením prefektů krále Dareia Dátida a Tissaferna²⁸⁴ v marathónském průsmyku.

(10) Aristeidés Spravedlivý, který získal toto přívlasto pro své mravy: kvůli tomu byl potrestán vyhnanstvím.²⁸⁵

(11) Vojevůdce Kimón, který za perské války porazil Xerxovo vojsko, pěší stejně jako námořní, v samotné Asii u řeky Eurymedontu²⁸⁶ během jediného dne.

(12) Vojevůdce Alkibiadés, muž význačný původem, bohatstvím a mocí, který byl obviněn z nočního zohavení hermovek²⁸⁷ a utekl se poté za peloponéské války k Lakedaimoňanům; když jim zjednal převahu, vrátil se ze soucitu k utiskovaným občanům do vlasti a jako zvolený vojevůdce Athéňanům opět zajistil vítězství.

(13) Thrasybúlos, který zosnoval spiknutí a svrhnul třicet lakedaimónských úředníků²⁸⁸, kteří vládli s tyranskou krutostí, a navrátil Athéňanům svobodu.

(14) Vojevůdce Konón, který zajal všechny lakedaimónské sbory u ostrova Knidu²⁸⁹ a obnovil Athénám vládu nad mořem.

(15) Díón²⁹⁰, který s osmi nákladními loděmi poté, co obsadil Syrakusy, zbavil vlády sicilského krále Dionýsia, který byl mezitím na cestě do Itálie se stovkou válečných lodí.

(16) Ifikratés, velmi zkušený ve vojenském umění, který vytvořil zbraně s vhodnější vahou a délkou.²⁹¹

(17) Fókión²⁹², který byl nazýván spravedlivým mužem a nemohl být Filipem za žádné peníze přemluven, aby k němu přeběhl; přátelům, kteří mu domlouvali, aby se postaral o své děti,

²⁸³ Ampelius zde uvádí *homines plebei*. Není jisté, zda úmyslně užíval římskou terminologii pro popis řeckých dějin, ale možná bylo účelem snazší pochopení výkladu.

²⁸⁴ Druhým velitelem perské výpravy do Řecka byl Artafernés. Tissafernés se narodil skoro o 50 let později po bitvě u Marathónu a stal se satrapou Lýdie a Iónie. Ampelius uvádí jeho jméno chybně jako *Tisaphernes*.

²⁸⁵ Aristeidés byl ostrakizován někdy mezi lety 482 až 485 př. Kr. Za několik let se z vyhnanství vrátil a roku 480/479 př. Kr. byl zvolen stratégem.

²⁸⁶ Bitva u Eurymedontu se odehrála roku 469 nebo 466 př. Kr. Řeka leží v maloasijské Pamfýlii.

²⁸⁷ Roku 415 př. Kr. v noci před vyplutím loďstva na Sicílii někdo v Athénách poničil všechny sochy boha Herma (měly podobu hlavy posazené na čtyřhranném sloupu někdy doplněném falickými motivy). Z tohoto činu byl podezříván Alkibiadés a v nepřítomnosti odsouzen k smrti.

²⁸⁸ Jedná se o vládu třiceti tyranů (404 až 403 př. Kr.), kteří ale nebyli Lakedaimoňané, nýbrž Athéňané.

²⁸⁹ Bitva se odehrála roku 394 př. Kr. a ukončila spartskou nadvládu nad mořem. Peršané opět získali kontrolu nad řeckými maloasijskými obcemi.

²⁹⁰ Díón byl Platónův žák a příbuzný s rodinou syrakuských tyranů. Roku 357 př. Kr. svrhl Dionýsia mladšího a sám byl zavražděn během spiknutí roku 354 př. Kr.

²⁹¹ Došlo k prodloužení kopí, odstranění nákoleníků a zmenšení štítů hoplītů. Měl také reorganizovat jednotky peltastů (lehkoděnců).

²⁹² Byl zvolen stratégem celkem 45krát.

odpověděl: „Pokud budou dobří, bude jim stačit toto políčko, pokud budou zlí, nebude jim stačit nic.“

(18) Vojevůdce Chabriás, který naučil vojáky bojovat po způsobu gladiátorů²⁹³, připojil k Athénám Kypr, Naxos a všechny asijské ostrovy a raději chtěl zemřít u Chiu v námořní bitvě²⁹⁴, než odhodit zbraně a uplavat.

(19) Démétrios Falérský²⁹⁵, který byl kvůli své výjimečné spravedlivosti pokládán za dobrého člověka, a proto byl poctěn třemi sty sochami²⁹⁶, které mu byly postaveny „[z vděčnosti] za svobodu“ na veřejných místech.

XVI. Králové Makedoňanů

(1) Filip²⁹⁷, syn Amyntův, se jako první z Makedoňanů zmocnil Thrákie a podrobil ji své moci; když se chtěl přesunout do Asie, zabil ho během příprav na válku Pausaniás v divadle.²⁹⁸

(2) Alexander, syn Filipův a Olympiadin, přešel z města Pella v Makedonii s čtyřiceti tisíci vojáky do Asie, porazil perského krále Dareia nejprve u řeky Gráníku²⁹⁹, poté u Issu³⁰⁰ v Kilíkii, potřetí u Arbely³⁰¹; ve třech bitvách porazil tři sta tisíc pěšáků, padesát tisíc jezdců, dva tisíce vozů vyzbrojených kosami; brzy si podrobil krále Indů a všechny asijské národy a zmocnil se nejproslulejších měst Asie Sard³⁰², Bakter, Sús a Babylónu, kde také zemřel, neznámo, zda na opilost či jedem, když předtím procestoval Afriku až k chrámu Jova Ammóna³⁰³ a plavil se jako první ze všech na Oceánu.

(3) Filip³⁰⁴, který vládl jako sedmý v řadě po Alexandru Makedonském, vpadl do Řecka, a když ho krutě spravoval, byl poražen konsulem Sulpiciem³⁰⁵ ve Fókidě, krátce nato

²⁹³ Mínen je pravděpodobně překvapivý a velkolepý boj, nikoli přímo gladiátorský zápas.

²⁹⁴ K bitvě došlo roku 357 nebo 356 př. Kr. během války Athén proti členům athénské námořní spolk.

²⁹⁵ Makedonský král Kassandros ho roku 317 př. Kr. jmenoval správcem Athén. Následně po vyhnání z města působil v Egyptě a podílel se na založení knihovny v Alexandrii.

²⁹⁶ Místo je porušeno. Arnaud-Lindet zachovává jiné pořadí slov podle *M ideoque ob insignem iustitiam status*, zatímco König podle Assmanna uvádí *ob insignem iustitiam ideoque status*.

²⁹⁷ Filip II. Makedonský (vládl 357 až 336 př. Kr.).

²⁹⁸ Je pravděpodobné, že byl zabit na přání své manželky Olympiady, která tak chtěla zajistit trůn pro svého syna Alexandra.

²⁹⁹ První velké vítězství Alexandra Velikého během perského tažení, které se odehrálo v květnu 334 př. Kr.

³⁰⁰ První přímý střet Alexandra Velikého a Dareia III., který se odehrál v říjnu 333 př. Kr.

³⁰¹ Také známa jako bitva u Gaugamel; byla svedena 1. října 331 př. Kr. König uvádí chybně uvádí rok 311 př. Kr.

³⁰² Arnaud-Lindet uvádí jiné čtení *Pasargadas*.

³⁰³ Chrám se nachází v egyptské oáze Síwa.

³⁰⁴ Filip V. Makedonský (vládl 221 až 179 př. Kr.).

³⁰⁵ Publius Sulpicius Galba Maximus zastával dvakrát konsulát (211 a 200 př. Kr.) a jednou diktaturu (203 př. Kr.).

Flamininem³⁰⁶ v makedonské Thessálii u Kynos Kefalón, kde byl poté, co dal jako rukojmí svého syna Démétria, potrestán ztrátou části království.³⁰⁷

(4) Perseus Filip³⁰⁸, syn Filipův, když podnikl s ohromným makedonským vojskem útok na Řecko, byl konsulem Marciem³⁰⁹ s neživými napodobeninami slonů poražen u askuridské bažiny a utekl, když předtím naházal své poklady do moře; brzy na to byl Aemiliem Paulem vyhnán z celé Makedonie a uchýlil se do asyly na Samothráké; odtud, když se na základě dané záruky vydal do rukou Paulových, byl veden před jeho vozem při triumfu a následně zestárl ve volné vazbě v Albansku.³¹⁰

(5) Pseudofilip³¹¹, člověk zvrhlý a nízkého původu, když se kvůli podobnému vzhledu vydával za Filipova syna a vyburcoval Makedoňany k válce, byl na počátku vzpoury dopaden a pod dohledem poslán do Říma. Jakmile utekl z vězení, opět vzbouřil Makedonii a získal ve válce Thrákii. V královském paláci³¹², oděn vojenským pláštěm, vykládal právo; brzy byl v ohromné bitvě³¹³ Caeciliem Metellem³¹⁴ poražen, a když utekl do Thrákie, byl [tamními] králi vydán³¹⁵ a dopraven k triumfu.

XVII. Králové [a vojevůdci] Římanů

(1) Romulus, který založil Město; Numa Pompilius, který ustanovil náboženské obřady; Tullus Hostilius, který rozbořil Albu; Ancus Martius, který vydal mnohé zákony a založil kolonii Ostia.

(2) Servius Tullius, který vykonal první census; Priscus Tarquinius, který vybavil úředníky odznaky; Tarquinius Superbus, který byl vyhnán z královského úřadu kvůli své nesmírné pýše.³¹⁶

³⁰⁶ Titus Quinctius Flamininus, konsul roku 199 př. Kr.

³⁰⁷ Ampelius popisuje události druhé makedonské války (200 až 179 př. Kr.). Makedonci se po své porážce Římany museli zříci nároků na řecké území, odevzdat loďstvo (kromě pěti plavidel a vlajkové lodi) a zaplatit jako odškodnění 1000 talentů stříbra.

³⁰⁸ Perseus byl makedonský král vládnoucí v letech 179 až 169 př. Kr.

³⁰⁹ Quintus Marcus Philippus, konsul roku 281 př. Kr.

³¹⁰ Jedná se o události třetí makedonské války (171 až 168 př. Kr.), která skončila makedonskou porážkou římskými vojsky pod velení konsula Lucia Aemilia Paula v bitvě u Pydny.

³¹¹ Vlastním jménem Andriskos; vládl krátce v letech 149 až 148 př. Kr.

³¹² V hlavním městě Makedonie Pella.

³¹³ Druhá bitva u Pydny roku 148 př. Kr.

³¹⁴ Quintus Caecilius Metellus Macedonicus, konsul roku 143 př. Kr.

³¹⁵ Kołoczek chybně překládá *a regibus deditus* jako „wyrzekł się insygniów królewskich“.

³¹⁶ Obvykle se udává jiné pořadí králů: Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus.

XVIII. Nejslavnější vojevůdci Římanů

- (1) Brutus, který kvůli svobodě státu zabil své děti.³¹⁷
- (2) Valerius Publicola, který kvůli téže svobodě vedl válku proti Tarquiniům; tentýž rozšířil moc lidu tím, že vydal zákony [na obranu] svobody.³¹⁸
- (3) Mallius Torquatus, který zabil svého syna pro upevnění disciplíny ve vojsku.³¹⁹
- (4) Quinctius Cincinnatus, jinak též Seranus, jemuž byla svěřena diktatura, když oral.³²⁰
- (5) Camillus³²¹, který poté, co zničil národ galských Senonů, obnovil jimi zapálené Město.
- (6) Dva Fabiové, z nichž první v jedné bitvě porazil Etrusky, Samnity, Umbry a Gally, zbavil tribue propuštěnců, a proto byl nazván Maximus³²². Druhý Fabius, který porazil Hannibala zdržováním, pročež byl nazván Váhavcem.³²³
- (7) Papirius Cursor³²⁴: ten způsobil poraženým Samnitům, kteří v bojích vehnali Římany pod jho, stejnou pohanu a pro svou rychlost byl nazván Běžcem.
- (8) Curius³²⁵: když na ohništi pekl řepu, řekl samnitským vyslancům, kteří mu nabízeli zlato³²⁶, „raději zůstanu u svého nádobí a budu rozkazovat těm, kdo mají zlato.“
- (9) Fabricius Luscinus³²⁷, který odstranil ze senátu bývalého konsula Cornelia Rufina, odsouzeného pro rozmařilost a chamtivost, jelikož vlastnil deset liber stříbra³²⁸.
- (10) Claudius Marcellus³²⁹, který v Kampánii porazil jako první Hannibala v bitvě³³⁰ a který naučil jezdeckvo, jak ve válce ustupovat bez úprku.

³¹⁷ Synové Lucia Iunia Bruta Titus a Tiberius měli plánovat návrat Tarquiniů na trůn.

³¹⁸ Jedná se o ustanovení *provocatio ad populum* vydané roku 509 př. Kr. zákonem *Lex Valeria de provocazione*, které umožňovalo občanu, proti němuž chtěl úředník uplatnit své *imperium*, odvolat se k lidovému shromáždění.

³¹⁹ Během bitvy s Latiny roku 340 př. Kr. zakázali konzulové pouštět se do boje bez rozkazu, což syn konsula Tita Manlia (Mallia) Torquata porušil, a byl proto potrestán smrtí.

³²⁰ Lucius Quinctius Cincinnatus zastával diktaturu v letech 458 a 439 př. Kr. Podle tradice se měl po složení úřadu vrátit k nedokončené práci na poli. Jméno *Seranus* není pro něj jinde doloženo.

³²¹ Marcus Furius Camillus pětkrát zastával diktaturu (396, 390, 389, 368 a 367 př. Kr.) a roku 396 př. Kr. dobyl Veje.

³²² Quintus Fabius Maximus Rullianus zastával pětkrát konsulát (322, 310, 308, 297 a 295 př. Kr.) a proslavil se během samnitských válek (343 až 270 př. Kr.).

³²³ Quintus Fabius Maximus Verrucosus Cunctator zastával pětkrát konsulát (233, 228, 215, 214 a 209 př. Kr.). Známa je jeho zdržovací taktika, kterou uplatňoval proti Hannibalově postupu během druhé punské války (218 až 201 př. Kr.).

³²⁴ Lucius Papirius Cursor zastával pětkrát konsulát (326, 320, 319, 315 a 313 př. Kr.). Za druhé samnitské války (327 až 304 př. Kr.) slavil třikrát triumf.

³²⁵ Manius Curius Dentatus zastával dvakrát konsulát (290 a 275 př. Kr.) a roku 290 př. Kr. úspěšně ukončil třetí samnitskou válku. Svě *cognomen Dentatus* (Zubatec) získal podle toho, že se narodil už se zuby.

³²⁶ Držím se Wölfflinova (Assmannova) doplnění *legatis Samnitium aurum*.

³²⁷ Gaius Fabricius Luscinus zastával dvakrát konsulát (282 a 278 př. Kr.). Jeho *cognomen* je odvozeno z adjektiva *luscus* (jednooký).

³²⁸ Asi 3,3 kg stříbra.

³²⁹ Marcus Claudius Marcellus zastával pětkrát konsulát (222, 215, 214, 210 a 208 př. Kr.) a účastnil se druhé punské války.

³³⁰ Jedná se o bitvu u Noly svedenou roku 216 př. Kr.

(11) Dva Scipionové: z nichž starší byl Africanus³³¹, který porazil Hannibala a tím i Afriku, a druhý Scipio mladší Numantinus³³², který zničením Kartága rozdrtil Afriku a zničením Numantie Hispánii.³³³

(12) Quintus Nero, který poté, co zanechal Hannibala v Apulii, zachytil Hasdrubala přicházejícího z Hispánie a jeho vojsko porazil jednoho dne u řeky Metauru³³⁴; pokud by se Hasdrubal spojil s Hannibalem, je nepochybné, že by se jim římský lid nebyl s to vyrovnat.

(13) Paulus³³⁵, který když dobyl Makedonii, osvobodil Řecko a přivezl zpět neobyčejně bohatý triumf, ztratil přímo během dnů triumfu dvě děti, řekl na shromáždění, že děkuje osudu, že zasáhl ranou jeho dům a ne stát.

(14) Dva Metellové: jeden z nich zvaný po porážce Makedoňanů Makedonský³³⁶, který obsadil Contrepii, nedobytnou obec v Hispánii, poté, co nařídil sepsat závěti a zakázal vracet se, pokud nepřátele neporazí; druhý zvaný po dobytí Numidie Numidský³³⁷, který když tribun lidu Apuleius³³⁸ zaváděl státu nebezpečné zákony a zavázal si přísahou celý senát, chtěl raději jít do vyhnanství než přísahat. Jeho syn byl nazván Zbožný³³⁹, protože následoval otce do vyhnanství.

(15) Gaius Marius³⁴⁰, který porazil v Africe Numidány, v Gallii Kimbry a Teutony, se od prostého vojáka dostal až k sedmému konsulátu.

(16) Sulla, který poté, co dosáhl vítězství v občanské válce, jako první uchvátil římskou říši a jako jediný se jí sám vzdal³⁴¹.

(17) Sertorius³⁴², který si, když utekl do vyhnanství poté, co byl Sullou proskribován, ve velmi krátké době podrobil skoro celou Hispánii a navzdory nepřízni osudu zůstal neporažen.

³³¹ Publius Cornelius Scipio Africanus (Scipio starší) zastával dvakrát konsulát (205 a 194 př. Kr.) a zvláště se proslavil porážkou Hannibala u Zamy roku 202 př. Kr.

³³² Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numantius (Scipio mladší) zastával dvakrát konsulát (147 až 134 př. Kr.), roku 146 př. Kr. dobyl Kartága a roku 133 př. Kr. Numantii.

³³³ Ampelius zde porušil chronologické pořadí svého výkladu a zařadil oba Scipiony za sebe, ačkoli žili v rozdílných dobách.

³³⁴ Bitva se odehrála roku 207 př. Kr. a Hasdrubal v ní padl.

³³⁵ Lucius Aemilius Paullus Macedonicus zastával dvakrát konsulát (182 a 167 př. Kr.) a zvítězil v bitvě u Pydny roku 167 př. Kr.

³³⁶ Quintus Caecilius Metellus Macedonicus zastával konsulát roku 143 př. Kr. a své *agnomen Macedonicus* získal po vítězství ve čtvrté makedonské válce (150 až 148 př. Kr.).

³³⁷ Quintus Caecilius Metellus Numidicus zastával konsulát roku 109 př. Kr. a velel římským vojskům během války s Jugurthou.

³³⁸ Lucius Appuleius Saturninus byl dvakrát tribunem lidu (103 a 100 př. Kr.) a zasloužil se o vypovězení Quinta Caecilia Metella Numidica do exilu.

³³⁹ Quintus Caecilius Metellus Pius zastával konsulát spolu se Sullou roku 80 př. Kr. Do exilu svého otce nedoprovázel, nýbrž v Římě usiloval o jeho návrat.

³⁴⁰ Gaius Marius byl hlavním protivníkem Sullovým, roku 107 př. Kr. vítězně ukončil válku s Jugurthou a provedl významnou reformu římské armády.

³⁴¹ Lucius Cornelius Sulla se roku 79 př. Kr. dobrovolně stáhl z veřejného života.

(18) Lucullus³⁴³, který dosáhl vykořisťováním asijských provincií ohromného bohatství a byl velký milovník budov a maleb.

(19) Pompeius³⁴⁴, který za čtyřicet dní porazil Armény pod vládou krále Tigrana, obyvatele Pontu pod vládou krále Mithridata, Kiliky ovládající celé moře a jako vítěz a triumfátor s vojskem prošel velkou částí Asie mezi Kaspickým a Rudým mořem.

(20) Gaius Caesar, který si podrobil Gally a Germány a jako první z Římanů se plavil po Oceánu, na němž objevil a dobyl Británii³⁴⁵.

(21) Iulius Caesar Augustus, který poté, co uklidnil všechny provincie, rozmístil vojsko po celém světě a uspořádal římskou říši³⁴⁶; po jeho vyzvednutí mezi bohy panuje věčná vláda Caesarů.

XIX. Římané, kteří byli slavní jako státníci

(1) Menenius Agrippa, který sjednotil a usmířil rozhádaný lid se senátem.³⁴⁷

(2) Appius Caecus³⁴⁸, který zabránil míru s Pyrrhem, aby lid, který nechtěl poslouchat vlastní krále, neovládali cizinci.

(3) Tiberius Gracchus³⁴⁹, který nedovolil, aby Scipiona Asiatica³⁵⁰, ačkoli to byl jeho nepřítel, tribunové uvrhli do vězení, neboť [Gracchus] řekl, že není vhodné, aby byl Scipio tam, kde jsou jeho [Scipionovi] zajatci stále drženi v poutech. Tento [Tiberius Gracchus] byl otcem [bratří] Gracchů, kteří byli zabití, když během svého tribunátu podněcovali vzpoury agrárními zákony.

(4) Decimus Brutus Callaecus³⁵¹, který spolu s konsulem Opimiem³⁵² odklidil svého zetě Graccha, který agrárními zákony působil ve státě zmatek.

³⁴² Quintus Sertorius byl spolupracovník Gaia Maria, kterým byl poslán do Hispánie, již spravoval až do roku 73 př. Kr., kdy byl zabit spiklenci.

³⁴³ Marcus Licinius Lucullus zastával konsulát roku 74 př. Kr. a v letech 73 až 66 př. Kr. velel římským vojskům ve válce s Mithridatem.

³⁴⁴ Gnaeus Pompeius Magnus zastával třikrát konsulát (70, 55 a 52 př. Kr.), nejprve byl spolupracovníkem Sullovým, poté se stal spojencem Caesarovým a následně jeho protivníkem.

³⁴⁵ Jedná se o Caesarovo tažení do Británie (v letech 55 až 54 př. Kr.), které ale nepřineslo konečné dobytí ostrova. Až císař Claudius roku 43 po Kr. si ostrov z větší části podmanil.

³⁴⁶ Ampelius měl zřejmě na mysli reorganizaci říše po skončení občanských válek. Je možné, že při ústním výkladu postupoval Ampelius podle významných rodin.

³⁴⁷ Jedná se o ukončení první secese plebejů roku 494 př. Kr., o které se zasloužil Agrippa Menenius Lanatus.

³⁴⁸ Appius Claudius Caecus zastával dvakrát konsulát (292 a 285 př. Kr.) a mimo jiné se zasadil o výstavbu silnice Via Appia.

³⁴⁹ Tiberius Sempronius Gracchus zastával dvakrát konsulát (177 a 163 př. Kr.).

³⁵⁰ Jedná se o Publia Scipiona Asiatica, bratra Lucia Cornelia Scipiona Asiatica, jenž byl skutečným velitelem tažení proti Antiochovi III. (190 až 188 př. Kr.).

³⁵¹ Decimus Iunius Brutus Callaecus byl konsulem roku 138 př. Kr. *Callaecus* odkazuje na jeho vítězství nad kmenem Kallaiků sídlícím v severozápadní části Iberského poloostrova. Žádný jiný autor nezmiňuje jeho účast v boji proti Gracchům.

- (5) Marcus Brutus, který stál na Pompeiově straně a poté byl Caesarem omilostněn, zosnoval proti němu spiknutí s cílem ho zabít, protože se zdálo, že Caesar usiluje o královský titul.³⁵³
- (6) Livius Drusus³⁵⁴, který si vydáním agrárních zákonů získal přízeň římského lidu, byl ve svém domě úkladně zavražděn konsulem Philippem, aby nemohl splnit své sliby.
- (7) Lutatius Catulus³⁵⁵, který s přivedeným vojskem vyhnal z Itálie Lepida³⁵⁶, jenž chtěl zrušit Sullovy příkazy, a jako jediný ze všech ukončil občanskou válku bez krveprolití.
- (8) Cato Censor³⁵⁷, který byl mnohokrát hnán před soud; dokud žil, nepřestával podávat žaloby na provinilce; byl ve všech věcech velmi zkušený a nejdůležitější z Římanů, jak se zdálo Sallustiu Crispovi³⁵⁸.
- (9) Cato Praetor³⁵⁹, který za občanské války stál na Pompeiově straně, chtěl raději zemřít než být svědkem, jak stát slouží [Caesarovi].
- (10) Scaurus³⁶⁰, který svému synovi zakázal, aby mu chodil na oči, protože za kimbrijské války dezertoval.
- (11) Scipio Nasica³⁶¹, který odstoupil z konsulátu, protože se zdálo, že nebyl řádně do úřadu jako konsul uveden, a odmítl senátem nabízený triumf za potlačení vzpoury Dalmatů. Rovněž sochy, které mu někdo vztyčil na veřejnosti, nechal odstranit, když zastával úřad censora. V senátu zastával názor, že Kartágo nemá být zničeno, pročež byl pokládán za nejlepšího [člověka].
- (12) Cornelius Cethegus³⁶², který se domníval, že jeho bratr Cethegus musí být potrestán smrtí, protože se spikl s Catilinou.
- (13) Tullius Cicero, který za svého konsulátu s velkou statečností potlačil Catilinovo spiknutí.

³⁵² Lucius Opimius zastával konsulát roku 121 př. Kr. a v tomto úřadě nařídil popravu tří tisíc podporovatelů Gaia Maria.

³⁵³ Ampelius porušil chronologický postup svého výkladu a zařadil za sebe Bruty žijící v rozdílných dobách.

³⁵⁴ Marcus Livius Drusus se jako tribun lidu zasazoval o udělení římského občanství Italikům, což bylo příčinou jeho zavraždění roku 91 př. Kr. Následně vypukla spojenecká (marsická) válka (91 až 88 př. Kr.), po jejímž skončení dosáhli italské kmeny udělení římského občanství.

³⁵⁵ Quintus Lutatius Catulus Capitolinus zastával konsulát roku 78 př. Kr. Svě *agnomen* získal ubráněním Kapitolu proti Lepidovi.

³⁵⁶ Marcus Aemilius Lepidus, otec triumvira Marka Aemilia Lepida, zastával konsulát roku 78 př. Kr. a během svého tažení do Říma byl poražen u Milvijského mostu.

³⁵⁷ Marcus Porcius Cato byl konsulem roku 195 př. Kr. a roku 184 př. Kr. zastával censuru.

³⁵⁸ Ampelius se odvolává na Sallustiovy *Historiae*, kterou jsou dochovány jen fragmentárně.

³⁵⁹ Marcus Porcius Cato Uticensis, pravnuke předchozího, byl praetorem roku 54 př. Kr. a jedním z hlavních Caesarových odpůrců. Zemřel vlastní rukou v Utice po porážce u Thapsu roku 46 př. Kr.

³⁶⁰ Marcus Aemilius Scaurus byl konsulem roku 115 př. Kr. Když římská jízda utrpěla od Kimbrů porážku na řece Athesis (dnešní Adige), dozvěděl se Scaurus, že jeho syn zběhl z boje. Nechal syna zpravit, že už ho nechce vidět, načež syn spáchal sebevraždu.

³⁶¹ Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum zastával dvakrát konsulát (162 a 155 př. Kr.). Účastnil se bitvy u Pydny roku 168 př. Kr. a za vítězství nad Dalmaty roku 155 př. Kr. mu byl udělen triumf, přičemž ho podle *Fasti triumphales* neodmítl. Byl oponentem Catona staršího, který obhajoval úplné zničení Kartága.

³⁶² Gaius Cornelius Cethegus byl senátor a velký podporovatel Catiliny. Po odhalení spiknutí byl roku 63 př. Kr. popraven.

XX. Ti, kdo se obětovali za společné blaho

- (1) Trojčata Horatiova, která zápasila s albánskými Curiatii o vládu.³⁶³
- (2) Tři sta Fabiů, kteří byli všichni patricijského původu, žádalo, aby se mohli sami pustit do války proti Vejím.³⁶⁴
- (3) Mucius Cordus³⁶⁵, který vložil ruku do ohně.
- (4) Horatius Cocles³⁶⁶, který ve zbroji přeplaval Tiber poté, co byl stržen most.
- (5) Tři sta bojovníků proti Foiničanům pod velením Calpurnia Flamma³⁶⁷, kteří osvobodili v sicilském průsmyku za cenu zničení vojska římský lid a slávou se téměř vyrovnali třem stům Lakedaimoňanů u Thermopyl.
- (6) Dva Deciové, z nichž se jeden zasvětil podsvětním bohům během války s Latiny a druhý během samnitské války.³⁶⁸
- (7) Pontifex Folius³⁶⁹, který se spolu s ostatními starci zasvětil podsvětním bohům poté, co Řím zapálili gallští Senonové.
- (8) Regulus³⁷⁰, který chtěl raději snášet mučení od Kartaginců, než aby s nimi uzavřel škodlivý mír nebo sám porušil danou přísahu.
- (9) Curtius³⁷¹, který se vrhl do rozsedliny v zemi, když bylo na základě věštby požadováno to, co je v městě Římě nejlepší.
- (10) Spurius Postumius³⁷², kterého i s jeho vojskem podrobil pod jeho samnitský vojevůdce Pontius Telesinus, zapříčinil porušení smlouvy a domníval se, že je třeba, aby byl on sám vydán nepřátelům.

³⁶³ Tento slavný zápas je vylíčen u Livia (1,24–26).

³⁶⁴ Jedná se o bitvu u Cremery svedenou roku 477 př. Kr. Všichni Fabiové kromě Quinta Fabia Vibulana, který byl na boj příliš mladý, padli.

³⁶⁵ Gaius Mucius Cordus, zvaný též Scaevola (levák) se stal vzorem římské odvahy, když během etruského útoku na Řím pod vedením krále Porsenny z Cluvia vložil svou pravici do ohně.

³⁶⁶ Během útoku krále Porsenny zadržoval Horatius se dvěma druhy etruské vojsko, aby získal pro Římany čas na stržení mostu Sublicius.

³⁶⁷ Marcus Calpurnius Flamma vedl za první punské války (roku 258 př. Kr.) tři sta bojovníků na misi s cílem osvobodit Kartaginci obklíčené vojsko konsula Atilia Calatina (Caiatina). Calpurnius Flamma bitvu přežil a získal jako ocenění trávovou korunu (*corona graminea*).

³⁶⁸ Jedná se o zasvěcení či obětování svého života podsvětním bohům (*devotio*) za účelem zajistit svému vojsku vítězství. Publius Decius Mus, konsul roku 340 př. Kr., ho vykonal během první samnitské války a jeho syn Publius Decius Mus, konsul roku 295 př. Kr., během třetí samnitské války.

³⁶⁹ *Pontifex maximus* Marcus Folius spolu s dalšími starci zemřel během galského vpádu do Říma roku 390 př. Kr. Možná je totožný s Markem Fosliem Flaccinotorem, vojenským tribunem s konsulskou pravomocí roku 433 př. Kr., ačkoli by v době galského útoku musel být už velmi starý.

³⁷⁰ Marcus Atilius Regulus zastával dvakrát konsulát (267 a 256 př. Kr.), byl zajat Kartaginci v bitvě na řece Bagradas a umučen poté, co odmítl návrh na výměnu zajatců či jednání o míru.

³⁷¹ Roku 362 př. Kr. se na Foru Romanu po zemětřesení otevřela velká trhлина, která se nedala ničím zaplnit. Mladý voják Marcus Curtius se do trhliny vrhl na základě věštby, která říkala, že bohové žádají to, co je v Římě nejcennější – tedy odvalu a statečnost.

³⁷² Během druhé samnitské války roku 321 př. Kr. bylo vojsko konsulů Spuria Postumia Albina a Tita Veturia Calvina obklíčeno v Kaudijské soutěsce a Samnité je donutili složit zbraně a projít pod jhem. Spurius Postumius

(11) Pontifex Gaius Metellus³⁷³, který během požáru Vestina chrámu vynesl Palladium a přišel při tom o zrak.

XXI. Ti, kdo získali *spolia opima*³⁷⁴

- (1) Romulus od Agrona³⁷⁵, krále Ceciňanů;
Cossus Cornelius³⁷⁶ od Lartha Tolumnia, krále Vejí;
Claudius Marcellus³⁷⁷ od Viroadomara, krále Gallů.

XXII. Ti, kdo se na výzvu nepřátel pustili do zápasu muže proti muži

- (1) Mallius Torquatus³⁷⁸, který strhl Gallovi náhrdelník a sám si ho nasadil.
(2) Valerius Corvinus³⁷⁹, který se pustil do boje na Gallovu výzvu, a když bojoval, havran si sedl na jeho přilbu a nepřítele vyděsil.
(3) Scipio Aemilianus: když byl legátem pod Luculloým³⁸⁰ vedením, zabil u vaccaerského města Intercatie barbara, který ho vyzval k boji³⁸¹.
(4) Lucius Opimius³⁸² pod velením konsula Lutatia Catula³⁸³ zabil v tridentském průsmyku Kimbra, který ho vyzval k boji.

XXIII. Ti, kdo pro Římany porazili cizí národy

- (1) Scipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Asiaticus, Mummius Achaicus³⁸⁴, Servilius Isauricus³⁸⁵, Brutus Callaecus³⁸⁶, Paulus Macedonicus³⁸⁷, Metellus Creticus³⁸⁸, Caesar Germanicus³⁸⁹, Caesar Dacicus³⁹⁰.

následně vyzýval ke zrušení nevýhodné mírové smlouvy a sám proto požádal o své vydání nepřítelům. Samnitský velitel Gaius Pontius to v zájmu zachování mírové smlouvy odmítl.

³⁷³ Jedná se o Lucia Caecilia Metella, konsula v letech 251 a 247 př. Kr. Během první punské války porazil u Panormu Hasdrubala a získal pro Řím Sicílii.

³⁷⁴ *Spolia opima* se nazývá zbroj, kterou římský vojevůdce získal v boji od nepřátelského velitele. Byla ukládána v chrámu Jova Feretria na Kapitolu, který nechal postavit Romulus. V celé římské historii byla *spolia opima* získána jen třikrát.

³⁷⁵ Sabinský král, který zaútočil na Řím po únosu Sabineek.

³⁷⁶ Aulus Cornelius Cossus zastával dvakrát konsulát (428 a 413 př. Kr.) a roku 437 př. Kr. v bitvě o město Fidenae porazil krále Vejí.

³⁷⁷ Marcus Claudius Marcellus (viz Ampel. 18,10 a pozn. ad loc.) v bitvě u Clastidia roku 222 př. Kr. zabil v souboji Viroadomara.

³⁷⁸ Titus Manlius Imperiosus Torquatus zastával třikrát konsulát (347, 344 a 340 př. Kr.) a roku 361 př. Kr. během bitvy na řece Anio získal v boji s neznámým Gallem náhrdelník (*torquis*).

³⁷⁹ Marcus Valerius Corvus Calenus zastával šestkrát konsulát (348, 346, 343, 335, 300 a 299 př. Kr.). Své *cognomen* získal roku 349 př. Kr., kdy s pomocí havrana (*corvus*) porazil v souboji Galla. Zemřel ve 100 letech kolem roku 270 př. Kr.

³⁸⁰ Lucius Licinius Lucullus, konsul roku 151 př. Kr.

³⁸¹ Souboj se měl odehrát během numantinské (lusitánské) války.

³⁸² Pravděpodobně syn konsula roku 121 př. Kr. Lucia Opimia.

³⁸³ Quintus Lutatius Catulus byl konsulem roku 102 př. Kr. a následujícího roku velel tažení proti Kimbrům.

XXIV. Kolik bylo slavných Scipionů, kteří získali přízviska za své velké činy

(1) Scipio starší Africanus, který porazil Hannibala; Scipio mladší Numantinus, který vyvrátil Numantii a Kartágo; Scipio Asiaticus, který zvítězil nad Antiochem; Scipio Nasica, kterého senát pokládal za nejlepšího člověka; Scipio³⁹¹, který po Pompeiově zavraždění znovu shromáždil příslušníky jeho strany a sám se zabil poté, co byl poražen.

XXV. [Secese plebejů]³⁹²

(1) Byly čtyři secese plebejů od patricijů: první secese kvůli lichvářům, když se ozbrojený lid vystěhoval na Horu³⁹³;

(2) druhá kvůli bezuzdnosti decemvirů³⁹⁴, když Virginius zabil svou dceru, obklíčil Appia³⁹⁵ i celou jeho frakci na aventinském pahorku a zajistil, aby byli po složení svého úřadu obžalováni a po usvědčení potrestáni různými tresty;

(3) třetí kvůli manželstvím, kterou svolal Canuleius³⁹⁶ na ianiculském pahorku: „Plebejové nesmí uzavírat sňatky s patricijí“³⁹⁷;

(4) čtvrtá secese na foru kvůli úřadům, kterou svolal Sulpicius Stolo³⁹⁸: „Aby se plebejové mohli stát konsuly.“

³⁸⁴ Lucius Mummius Achaicus, konsul roku 146 př. Kr., který po vítězství v achájské válce zničil Korint.

³⁸⁵ Publius Servilius Vatia Isauricus, konsul roku 79 př. Kr. zvítězil nad isaurijskými kmeny na jihu Malé Asie a jako správce Kilikie porazil piráty, kteří ohrožovali námořní plavbu.

³⁸⁶ Viz Ampel. 19,4 a pozn. ad loc.

³⁸⁷ Viz Ampel. 18,13 a pozn. ad loc.

³⁸⁸ Quintus Caecilius Metellus Creticus, konsul roku 69 př. Kr., v letech 68 až 66 př. Kr. dobyl Krétu.

³⁸⁹ Není jasné, koho Ampelius myslí. Může se jednat o Gaia Iulia Caesara, který pokořil germánské kmeny při svém gallském tažení, nebo o Nerona Claudia Drusa (Drusa staršího), Augustova nevlastního syna. Rovněž to může být Nero Claudius Germanicus, syn předešlého, který však získal své *cognomen* na památku otcových vítězství.

³⁹⁰ Císař Marcus Ulpius Traianus, který v letech 101 až 106 po Kr. porazil dácké kmeny.

³⁹¹ Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio, konsul roku 52 př. Kr., jenž bojoval proti Caesarovi u Farsálu a po své porážce u Thapsu roku 46 př. Kr. spáchal sebevraždu.

³⁹² König nadpis neuvádí, doplňuji podle Arnaud-Lindet.

³⁹³ *Mons sacer* v Římě. O potlačení této secese se zasloužil Agrippa Menenius Lanatus.

³⁹⁴ Sbor deseti mužů, kteří měli roku 451 př. Kr. provést kodifikaci římského práva (Zákony dvanácti desek). Nespokojenost s jejich činností vedla roku 449 př. Kr. k povstání plebejů, kteří jejich vládu svrhli.

³⁹⁵ Appius Claudius Crassus Inregillensis Sabinus byl jedním z decemvirů a pravděpodobně také konsul roku 471 př. Kr. Toužil po Verginii, dceři Lucia Verginia, který ji ale raději zabil, aby ochránil její cudnost.

³⁹⁶ Gaius Canuleius byl tribunem lidu roku 445 př. Kr. a snažil se prosadit dovolení sňatků mezi plebeji a patricii (*Lex Canuleia*). Kromě toho navrhl, aby byl každoročně jeden konsul volen z plebejů.

³⁹⁷ Ustanovení se nacházejí na jedenácté desce Zákonů dvanácti desek.

³⁹⁸ Ampelius spojil v tomto jméně dvě osoby: tribuny lidu roku 367 př. Kr. Gaia Licinia Stolona a Lucia Sextia Laterana, kteří zákony *Leges Liciniae-Sextiae* ustanovili, aby se o konsulát mohli ucházet i plebejové. Sám Licinius Stolo se roku 366 př. Kr. stal prvním plebejským konsulem.

XXVI. [Povstání v Římě]³⁹⁹

(1) Byla čtyři povstání⁴⁰⁰ v Římě: první povstání Tiberia Graccha, kterého, protože prostřednictvím zákonů o soudnictví a pozemkovém vlastnictví měnil poměry v obci, porazil na Kapitolu Scipio Nasica⁴⁰¹ se sebranou hrstkou vojáků;

(2) druhé povstání jeho bratra [Gaia] Graccha, kterého, protože podobným rozdáváním podněcoval převrat, porazil konsul Opimius spolu se svým tchánem Decimem Brutem Callaecem na aventinském pahorku poté, co slíbili otrokům svobodu;⁴⁰²

(3) třetí povstání tribuna lidu Apuleia Saturnina a konsula Glaucia, které Marius, když vraždami zabránili shromáždění na Martově poli, pronásledoval na Kapitol, obklíčil je a nechal je ubít kyji a kameny;⁴⁰³

(4) čtvrté bylo povstání Livia Drusa⁴⁰⁴ a Quinta Caepiona⁴⁰⁵, když první podporoval senát a druhý jezdecký stav: hlavním podnětem k vyburcování nepokojů však bylo, že Drusus slíbil, že udělí občanství všem Italikům, a krátce poté byl zavražděn ve svém domě konsulem Philippem⁴⁰⁶.

XXVII. Ti, kdo osnovali proti vlasti zločinné intriky

(1) Coriolanus⁴⁰⁷ vyhnaný do exilu kvůli [jím zapříčiněnému] příliš drahému obilí chtěl s vojskem Volsků, které shromáždil, dobýt vlast, ale byl přemožen prosbami své matky Veturie a poté svým vojskem zabit.

(2) Marcus Maelius⁴⁰⁸, když se zdálo, že pomocí štědrého rozdávání obilí usiluje o královskou vládu, byl na příkaz diktátora Quinctia Cincinnata⁴⁰⁹ zabit na řečništi velitelem jízdy.

(3) Spurius⁴¹⁰, když se pokoušel získat agrárními zákony moc pro svou stranu <...>

³⁹⁹ König nadpis neuvádí, doplňuji podle Arnaud-Lindet.

⁴⁰⁰ Ampelius užívá termínu *seditio*, který odpovídá řeckému στράσις s významem „vnitřní nepokoje“.

⁴⁰¹ Publius Cornelius Scipio Nasica Serapeion byl konsulem roku 138 př. Kr. a vedl dav, který roku 133 př. Kr. zabil Tiberia Graccha.

⁴⁰² Viz Ampel. 19,3–4 a pozn. ad loc.

⁴⁰³ Tribun lidu Lucius Appuleius Saturninus a praetor (nikoli konsul) Gaius Servilius Glaucia zaváděli zákony a reformy v zájmu Gaia Maria (např. vytvoření kolonií pro veterány nebo rozdávání obilí lidu), které narazily na odpor senátu. V zájmu svého znovuzvolení rozdmýchávali násilnosti, načež byli oba roku 100 př. Kr. zabiti svými odpůrci.

⁴⁰⁴ Viz Ampel. 19,6 a pozn. ad loc.

⁴⁰⁵ Quintus Servilius Caepio byl konsulem roku 106 př. Kr. a švagrem Livia Drusa.

⁴⁰⁶ Lucius Marcus Philippus byl konsulem roku 91 př. Kr. a odpůrcem reforem Livia Drusa, z jehož zabití byl podezříván (stejně jako Servilius Caepio a konsul Quintus Varius Hybrida).

⁴⁰⁷ Gnaeus (nebo Gaius) Marcus Coriolanus byl vojevůdce žijící v 5. století př. Kr. Proslavil se dobytím volského města Corioli a svým následným přeběhnutím k Volskům, které později vedl při útoku na Řím.

⁴⁰⁸ Spurius Maelius byl bohatý plebej, který se snažil naklonit si lid prodáváním levného obilí. Zabil ho *magister equitum* Gaius Servilius Ahala roku 439 př. Kr.

⁴⁰⁹ Viz Ampel. 18,4 a pozn. ad loc.

(4) Manlius Capitolinus⁴¹¹, když penězi osvobodil dlužníky, byl podezříván z touhy po královské vládě a svržen z Tarpejské skály.

(5) Catilina, když se spikl za účelem povraždění senátu, zapálení Říma, vyplenění státní pokladny a k tomuto zločinu podnítil Allobrogy, byl Ciceronem v senátu obžalován a Antoniem⁴¹² v Apulii zcela poražen.

XXVIII. Se kterými národy vedl římský lid válku a z jakých příčin

(1) Římský lid pod Romulem bojoval se Sabiny kvůli dříve uneseným pannám; pod Tullem s Albany <...>

(2) Kterí králové nebo vojevůdci vedli s Římany války: Pontius Telesinus, vojevůdce Samnitů, který poslal Římany pod jho u kaudijských soutěsek.⁴¹³

(3) Pyrrhos, král Épeiru⁴¹⁴, který vedl s Římany válku za Tarentány a poté, co vyplenil Kampánii, dorazil ke dvacátému milníku od Říma. Brzy poté byl poražen Curiem a Fabriciem, vrátil se do vlasti, a když si zbraněmi podrobil Acháju, vyrval i Makedonii králi Antigonovi a během obléhání Argu zemřel. Byl ze všech Řeků nejmoudřejší a ve vojenském umění nejzkušenější.

(4) Hannibal, který v devíti letech následoval otce do Hispánie, byl jmenován velitelem, když mu ještě nebylo dvacet pět let⁴¹⁵, během tří let zvítězil v Hispánii, porušil smlouvu a dobyl Saguntum⁴¹⁶, přešel přes Pyreneje a Alpy do Itálie a porazil Scipiona u Literna⁴¹⁷, Tiberia Claudia u Trebie⁴¹⁸, Flaminina u Trasimenského jezera⁴¹⁹, Paula a Varrona u Cann⁴²⁰, Graccha v Lukánii⁴²¹, Marcella v Kampánii⁴²².

⁴¹⁰ Spurius Cassius Vecellinus zastával třikrát konsulát (502, 493 a 486 př. Kr.), neúspěšně se snažil zavést v Římě agrární zákony a byl roku 485 př. Kr. popraven pro podezření, že usiluje o samovládu.

⁴¹¹ Marcus Manlius Capitolinus byl konsulem roku 392 př. Kr. a během galského vpádu roku 390 př. Kr. velel obraně Říma.

⁴¹² Gaius Antonius Hybrida, konsul roku 63 př. Kr., porazil Catilinova vojska v bitvě u Pistorie.

⁴¹³ Viz Ampel. 20,10 a pozn. ad loc.

⁴¹⁴ Pyrrhos vládl Épeiru mezi lety 307 až 302 př. Kr. a poté ještě v letech 297 až 272 př. Kr. Bojoval proti Římanům za Tarent mezi lety 280 až 275 př. Kr., kdy byl poražen v bitvě u Beneventa (tehdy Maleventa) konsulem Mariem Curiem Dentatem a bývalým konsulem Gaiem Fabriciem Luscinem.

⁴¹⁵ Hannibal Barkas se narodil roku 247 př. Kr.

⁴¹⁶ Saguntum bylo dobyto roku 219 př. Kr. a tato událost představovala *casus belli* mezi Římem a Kartágem.

⁴¹⁷ Jedná se o bitvu u řeky Ticinus svedenou roku 218 př. Kr., kde byl Publius Scipio Cornelius (otec Scipiona Africana) zraněn. V kampánském městě Liternum zemřel roku 183 př. Kr. Scipio Africanus (Ampelius tyto osoby zaměnil podobně jako v Ampel. 46,5). König tuto chybu opakuje v komentáři (König 2010: 123 pozn. ad loc.).

⁴¹⁸ K porážce Tiberia Sempronia Longa došlo roku 218 př. Kr.

⁴¹⁹ Bitva u Trasimenského jezera se odehrála 21. června 217 př. Kr. a konsul Gaius Flaminius v ní padl.

⁴²⁰ K bitvě u Cann došlo 2. srpna 216 př. Kr. a padl v ní konsul Lucius Aemilius Paullus.

⁴²¹ Tiberius Sempronius Gracchus padl do léčky a byl zabit roku 212 př. Kr. v Lukánii.

⁴²² Konsul Marcus Claudius Marcellus zemřel u Venusie ležící na hranici Apulie a Lukánie roku 208 př. Kr.

XXIX. Jakými změnami prošlo státní zřízení římského lidu

(1) Římský lid byl nejprve pod vládou králů, poté v důsledku Tarquiniovy pýchy a zneuctění, které utrpěla Lucretie, byli králové vyhnáni a [římský lid] svěřil své bezpečí konsulům a tribunům;

(2) poté pověřil decemviry, když všichni úředníci odstoupili kvůli rozbrojům způsobeným tribuny, aby vydali zákony a obnovili stát;

(3) ale také z jejich vlády a svévole byl [lid] zhnusen a opět se vrátil ke konsulům, dokud po začátku občanských válek mezi Caesarem a Pompeiem a po násilném potlačení svobody všechno nepřešlo pod moc jednoho Caesara; od té doby panuje věčná vláda Caesarů.

XXX. Počátek království Mithridatova

(1) Perský král Kýros jako první odňal vládu Médům; zanechal dva syny Kambýsa a Smerda; z nich Kambýsovi, který svého bratra obelstil, protože byl [Kambýsés] starší, se ve snu zdálo, že Smerdés sedí na trůně a hlavou naráží do nebes. [Kambýsés] se postaral, aby byl [Smerdés] zabit, a následně se vrátil z Etiopie, protože jeho tažení ztroskotalo. Když přišel do [Memfidy] v Egyptě a zjistil, že se obyvatelé onoho místa radují, myslel si, že se mu chtějí kvůli jeho neúspěchům vysmívat, udeřil [posvátného býka] Ápida do kyčle a tou ranou ho zabil.⁴²³

(2) Mezitím jakýsi mág Smerdés, Patibiatin bratr, využil svého jména, vydával se za Kýrova syna kvůli podobnému vzhledu a zmocnil se perského království. Když to bylo oznámeno Kambýsovi, pospíchal zpět do vlasti a zapomněl vrátit meč, kterým zabil Ápida, do pochvy. Když se to snažil udělat, poranil si stehno, a to na stejném místě, kde zranil Ápida; na toto zranění za několik dnů zemřel.

(3) Když dorazil posel s touto zprávou do Persie, poučil Potanés svou dceru Faidymu, se kterou se Smerdés stýkal, aby, až [Smerdés] usne, zjistila, zda má pod vlasy ukryté uši; věděl totiž, že mágu Smerdovi uťal Kýros uši. Tak zjistili, že to byl falešný Smerdés;

(4) v té době se spiklo sedm velmi vznešených Peršanů; jejich jména jsou: Potanés, Hydarnés, Aspatinés, Safernés, Megaboios, Gobriés, Dareios.⁴²⁴ Poté, co byl mág Smerdés zabit, se usnesli, že bude napříště vládnout z nich ten (vyjma Potana⁴²⁵), jehož kůň zařehtá jako první na místě, které vybrali;

(5) tehdy Hiberés, Dareiův podkoní, přivedl pánova koně na určené místo, kde předtím ukryl kobyly: Dareiův kůň tehdy hlasitě zařehtal. Tak Dareios získal království; od něho odvozuje

⁴²³ Srov. Ampel. 8,21; 12,2; 13,1–2 a pozn. ad loc.

⁴²⁴ Herodotos (3,70) udává jména Otanés, Intafernés, Gobryás, Megabyzos, Aspatinés, Hydarnés, Darieos.

⁴²⁵ Potanés se vzdal nároku na trůn výměnou za příslib, že on a jeho potomci budou osvobozeni od vlády perských králů.

Artabanés⁴²⁶, jenž byl zakladatelem Mithradatova království, svůj původ, jak potvrzuje Sallustius Crispus.⁴²⁷

XXXI. Králové Parthů

(1) Seleukos⁴²⁸, přítel Alexandra Makedonského, po jehož smrti získal od jeho bratra Arrhidaia⁴²⁹ příkaz, aby spravoval Babylón; podrobil si okolní kmeny, pročež byl nazván Vítěz, a založil tři velmi významná města Antiochii, Seleukii a Laodikii.

(2) Arsakés⁴³⁰, výjimečný vzhledem i odvahou, jehož potomci byli nazváni Arsakovci, uzavřel mír s vojevůdcem Sullou.

(3) Orodés⁴³¹, který uzavřel spojenectví s Gnaem Pompeiem, zničil Crassa s jeho legiemi v hrozná bitvě u Karrh.

(4) Pakoros⁴³², který svého syna téhož jména poslal do Sýrie, aby vyplnil římské provincie; sám byl zabit legátem Iulia Caesara Ventidiem.

XXXII. Králové Kappadokie a Arménie⁴³³

(1) Tigranés⁴³⁴, o kterém se již psalo <...> <...> který během třetí punské války za konsula Mancina⁴³⁵ a Scipiona Aemiliana zcela porazil⁴³⁶ <...>.

(2) Bellus, král Arménie, který když zaútočil na Řecko a zapálil chrám Apollóna Pythijského, přišel o vojsko kvůli bouřím a mrazu.⁴³⁷

(3) Polykratés⁴³⁸, král Kappadokie, kterému se ve snu zdálo, že slunce a měsíc hoří, a který byl zabit prefektem krále Dareia.

⁴²⁶ Arsakés II. byl parthský král v letech 171 až 185 př. Kr.

⁴²⁷ Jelikož se Sallustiovy *Historiae*, ze kterých Ampelius vycházel, dochovaly jen fragmentárně; není jasné, co je touto informací myšleno.

⁴²⁸ Seleukos I. Nikátor byl zakladatel seleukovské říše a jejím králem v letech 305 až 281 př. Kr.

⁴²⁹ Filip III. Arrhidaios byl nevlastní bratr Alexandra Velikého a formálně makedonský král v letech 323 až 317 př. Kr. Jelikož byl mentálně postižený, vládli za něj jako regenti Alexandrovi vojevůdci.

⁴³⁰ Ampelius spojil zakladatele parthské říše Arsaka I. (vládl 247 až 217 př. Kr.) a jeho vzdáleného potomka Mithridata II., za jehož vlády (124 až 91 př. Kr.) byla se Sullou vedena jednání o míru.

⁴³¹ Orodés II. (vládl 57 až 37 př. Kr.) drtivě porazil římské vojsko vedené Markem Liciniem Crassem v bitvě u Karrh roku 53 př. Kr.

⁴³² Pakoros byl nejstarším synem Oroda II., který ho už jako chlapce postavil do čela tažení proti Římu roku 51 př. Kr. Ampeliova informace, že Pakoros vyslal svého syna stejného jména na tažení, je mylná – jedná se stále o Orodova syna Pakora. Parthské tažení zastavil Publius Ventidius Bassus, důstojník Marka Antonia, nikoli Caesara.

⁴³³ Text této kapitoly je značně porušen a obsahuje množství faktografických omylů.

⁴³⁴ Ampelius zmiňuje Tigrana Velikého v Ampel. 18,19, ale tento král se narodil až několik let po skončení třetí punské války (149 až 146 př. Kr.).

⁴³⁵ Lucius Hostilius Mancinus byl konsulem až roku 145 př. Kr. Arnaud-Lindet navrhuje jméno opravit na *Manilio* (Manius Manilius byl konsulem roku 149 př. Kr.).

⁴³⁶ König v edici uvádí *perdomuit*, ale překládá podle konjektury Arnaud-Lidet *p. r. iuvit*.

⁴³⁷ Tato informace není odjinud známa a pravděpodobně je mylná. Ampelius mohl ztotožnit tažení krále Bella s útokem Keltů na Řecko (280 až 278 př. Kr.), který vedl náčelník Brennus.

(4) Epameinóndás⁴³⁹ <...> jehož synem byl král, který vítězně válčil za Théby.

(5) [Králové Korintu:] Král Periandros⁴⁴⁰, který vládl v Korintu <...>, podrobil pro Římany všechno na zemi i na moři.⁴⁴¹

(6) Timoleón⁴⁴², který zabil svého bratra, jenž vládl v Korintu, a vyhnal sicilského krále Dionýsia. Sám však nepřijal království, které mu nabízeli, nýbrž zničil také [tamní] pevnost. Když uslyšel urážlivé výčitky, řekl: „Celý svůj život jsem jednal tak, abychom byli všichni svobodní.“

XXXIII. Králové Asie a Pergamonu

(1) Eumenés z Kardie⁴⁴³, velice bojechtivý zbrojnoš Alexandra, [syna] Filipova; ačkoli neměl mnoho štěstí, přesto budil takový strach, že se za jeho života nikdo neopovážil prohlásit se králem.

(2) Antiochos⁴⁴⁴, o kterém se již psalo. Jiný Eumenés⁴⁴⁵, který svým vojskem pomohl Římanům za makedonské války. Attalos⁴⁴⁶, který často bojoval za Římany; ve své závěti učinil římský lid svým dědicem.

XXXIV. Králové Pontu a Bithýnie

(1) Farnakés⁴⁴⁷, syn Mithridatův, král Bithýnie, který za občanské války, jež se vedla u Farsálu, po vzoru svého otce napadl Sýrii a po Caesarově příchodu, ještě než se s ním střetl v boji, utekl zpět do Pontu poražen samotnou hrůzou z [Caesarova] jména.

(2) Král Prúsiás⁴⁴⁸, přítel římského lidu, ke kterému se utekl Hannibal po Antiochově porážce, a když královi vyslanci žádali, [aby byl Hannibal vydán], osvobodil se [Prúsiás požitím] jedu.

⁴³⁸ Polykratés byl tyranem na Samu, nikoli králem Kappadokie.

⁴³⁹ Epameinóndás byl thébským vojevůdcem v 4. století př. Kr.

⁴⁴⁰ Periandros byl jeden ze sedmi mudrců a tyranem v Korintu v letech 627 až 585 př. Kr.

⁴⁴¹ Informace o pomoci Římanům se zjevně týká jiné osoby.

⁴⁴² Timoleón byl korintský vojevůdce a politik, který roku 343 př. Kr. sesadil tyrana v Syrakusách Dionýsia II.

⁴⁴³ Eumenés z Kardie (362 až 316 př. Kr.) byl schopným vojevůdcem a zúčastnil se válek diadochů.

⁴⁴⁴ Antiochos III. Veliký (vládl 223 až 187 př. Kr.) byl panovníkem seleukovské říše, kterou svými výboji značně rozšířil, ale roku 190 př. Kr. byl poražen Římany v bitvě u Magnésie a jeho říše se následně začala rozpadat.

⁴⁴⁵ Eumenés II. Sótér byl pergamským králem v letech 197 až 159 př. Kr. a v třetí makedonské válce (171 až 168 př. Kr.) byl spojencem Říma.

⁴⁴⁶ Attalos III. Filométór Euergetés (vládl 138 až 133 př. Kr.) byl posledním pergamským králem, a protože neměl dědice, odkázal své království Římu.

⁴⁴⁷ Farnakés II. (asi 97 až 47 př. Kr.) nebyl králem Bithýnie, nýbrž Pontu a Bosporského království. Po své porážce v bitvě u Zely roku 47 př. Kr., kterou svedl s Caesarem, se stáhl zpět do Pontu a později na Krym, kde byl při vzpouře zabit.

⁴⁴⁸ Prúsiás I. byl králem Bithýnie v letech 229/228 až 182 př. Kr. Roku 183 př. Kr. žádali římscí vyslanci vydání Hannibala, jemuž předtím Prúsiás po porážce Antiocha III. u Magnésie udělil azyl. Prúsiás s tím souhlasil, ale zřejmě poté spáchal sebevraždu. Arnaud-Lindet (1993: 81 pozn. ad loc.) a König (2010: 126 pozn. ad loc.) v komentáři mylně ztotožňují tohoto krále s jeho synem a nástupcem Prúsiou II. (vládl 182/181 až 149 př. Kr.).

(3) Níkomédés⁴⁴⁹, spojenec a přítel římského lidu, jehož přítelem byl v mládí Caesar, ustanovil, když umíral, v závěti římský lid svým dědicem.

XXXV. Králové Alexandrie

(1) Po smrti Alexandra Makedonského vládlo v Alexandrii u Egypta osm⁴⁵⁰ [králů] jména Ptolemaios, [mezi nimi] bylo mnoho velmi slavných mužů.

(2) Ptolemaios Euergetés⁴⁵¹, který zachránil Alexandra u Oxydráků⁴⁵² tím, že ho zakryl štítem.

(3) Ptolemaios Filadelfos⁴⁵³, jeho syn, velmi vzdělaný, který napsal mnoho řeckých knih.

(4) Ptolemaios Sótér⁴⁵⁴, který s velkým loďstvem zvítězil u Rhodu.

(5) Ptolemaios Tryfón⁴⁵⁵, který v divadle zabil vzbouřence šípy a jiné nechal upálit; jeho syn Kyprios⁴⁵⁶ vedl za Římany mnohé války proti Garamantům a Indům.

(6) Ptolemaios⁴⁵⁷, zvaný Sirotek, který dostal od senátu Pompeia jako poručníka, dokud nedospěje, a po občanské válce byl zabit Potheinem⁴⁵⁸.

XXXVI. Vojevůdci a králové Kartaginců

(1) Hannó a Mágó⁴⁵⁹, kteří za punské války zajali u Liparských ostrovů konsula Cornelia⁴⁶⁰.

(2) Hamilkar, který byl přezdíván Boccor⁴⁶¹, za první punské války získal pod vládu Kartaginců velkou část Hispánie a zanechal čtyři syny: Hasdrubala, Hannibala, Hamilkara a Mágóna.

(3) Hasdrubal, bratr Hannibalův, který za druhé punské války s ohromným vojskem přišel z Hispánie, byl poražen Claudiem Neronem předtím, než se [Hasdrubal] spojil s bratrem.⁴⁶²

⁴⁴⁹ Níkomédés IV. Filopatór byl posledním bithýnským králem (vládl 94 až 74 př. Kr.).

⁴⁵⁰ Ptolemaiovců vládlo celkem 16, Ampelius jich uvádí jen 6.

⁴⁵¹ Ampelius spojil zakladatele Ptolemaiovské dynastie, jednoho z diadochů, Ptolemaia I. Sótéra (vládl 305/304 až 282 př. Kr.) s jeho vnukem Ptolemaiem III. Euergetem (vládl 246 až 222 př. Kr.).

⁴⁵² Oxydrákové byli kmen v Indii žijící na soutoku řek Hyfasis a Hyarotis.

⁴⁵³ Ptolemaios II. Filadelfos vládl v letech 282 až 246 př. Kr. Podporoval kulturu a zasloužil se o stavební rozvoj Alexandrie.

⁴⁵⁴ První král ptolemaiovské dynastie Ptolemaios I. Sótér (vládl 305/304 až 282 př. Kr.). Ve třetím století př. Kr. měl Egypt s Rhodem velmi dobré vztahy a obě loďstva se navzájem při tažení podporovala.

⁴⁵⁵ Pravděpodobně se jedná o Ptolemaia VIII. Euergeta II. Tryfóna (vládl 170 až 163 př. Kr. a poté 145 až 116 př. Kr.). Byl také vládcem v Kyrenaice, kterou odkázal Římu ve své závěti.

⁴⁵⁶ Pravděpodobně Ptolemaios IX. Sótér II. (vládl 116 až 107 př. Kr. a poté 88 až 81 př. Kr.). Rovněž vládl na Kypru (107 až 88 př. Kr.).

⁴⁵⁷ Ptolemaios XIII. Theos Filopatór (vládl 51 až 47 př. Kr.). Jako mladík nechal roku 48 př. Kr. na radu svých opatrovníků zabit Pompeia, jenž hledal v Egyptě útočiště po své porážce u Farsálu.

⁴⁵⁸ Potheinos byl eunuch a regent Ptolemaia XIII. Caesar ho nechal roku 48/47 př. Kr. popravit.

⁴⁵⁹ Jelikož jsou to běžná kartaginská jména, není jasné, o jaké osoby se jednalo.

⁴⁶⁰ Bitva u Liparských ostrovů byla první námořní bitvou první punské války a odehrála se roku 260 př. Kr. Byl při ní zajat konsul Gnaeus Cornelius Scipio Asina.

⁴⁶¹ Hamilkar Barkas (asi 280 až 229/228 př. Kr.) byl kartaginský politik, otec Hannibalův a vojevůdce, který vedl kartaginská vojska na Sicílii a v Hispánii. Přezdívkou *Boccor* nemusí odkazovat ke jménu *Barkas*, protože ji uvádí ve tvaru *Boccar* Juvenalis (5,90) a ve tvaru *Bucar* Livius (29,32).

XXXVII. Králové Numidie

- (1) Syfax⁴⁶³, kterého Scipio Africanus porazil a pak ho vedl během triumfu; na jeho trůn dosadil Masinissu.
- (2) Král Masinissa⁴⁶⁴, který jezdecktvem pomohl Scipionovi proti Kartágu a Syfakovi; kvůli této vojenské pomoci mu byla mezi jinými odměnami dána vláda nad Numidií.
- (3) Jugurtha, o kterém se již psalo.⁴⁶⁵

XXXVIII. Králové Mauretánie

- (1) Král Iuba⁴⁶⁶, který zabil Caesarova legáta Curiona; později po Pompeiově smrti se snažil podporovat stranu Catonovu a Scipionovu. Když se uchýlil do královského paláce po velkolepé hostině, spáchal sebevraždu.
- (2) Velmi vzdělaný král Iuba⁴⁶⁷, který panoval z rozkazu Caesara Augusta a založil velmi výstavné město Caesareu.

XXXIX. Ti, kdo se chopili zbraní proti římskému lidu

- (1) Tatius⁴⁶⁸, král Sabinů, který po obsazení tarpejské pevnosti bojoval na samotném fóru s Romulem a na zásah Sabineek s ním uzavřel mír.
- (2) Mettius Suffetius⁴⁶⁹, král Albanů, který byl navzdory smlouvě opuštěn Fideňany a z rozkazu Tulla Hostilia byl přivázán na vůz a roztrhán koňmi hnanými opačnými směry.
- (3) Porsenna⁴⁷⁰, král Etrusků, který kvůli [vyhnání] Tarquiniů obléhal Římany na Ianiculu.
- (4) Tíridátés⁴⁷¹, který byl poražen a znovu dosazen na trůn bývalým konsulem Corbulonem⁴⁷².

⁴⁶² Viz Ampel. 18,12 a pozn. ad loc.

⁴⁶³ Syfax byl náčelník kmene Masaesyliů v západní Numidii, který během druhé punské války nejprve stál na straně Říma, ale poté podporoval Kartágo. V bitvě u řeky Bagradas byl roku 203 př. Kr. poražen náčelníkem kmene Massyliů Masinissou a zemřel jako římský zajatec v města Alba Fucens.

⁴⁶⁴ Masinissa byl král sjednocené Numidie v letech 202 až 148 př. Kr. Přispěl k římskému vítězství nad Hannibalem v bitvě u Zamy roku 202 př. Kr. Římané mu udělili titul *amicus populi Romani* (přítel římského lidu).

⁴⁶⁵ Další zmínka o Jugurthovi se v díle nenachází. Je možné, že byla součástí jiné verze *Liber memorialis* nebo se v průběhu času ztratila. Jugurtha byl v letech 118 až 105 př. Kr. králem Numidie a vedl vleklou válku s Římany. Zemřel roku 104 př. Kr. v Římě oběšením nebo hladem.

⁴⁶⁶ Juba I. byl král Numidie v letech 60 až 46 př. Kr. Během občanských válek v Římě stál na straně republikánů a po bitvě u Thapsu spáchal sebevraždu, načež se z Numidie stala římská provincie.

⁴⁶⁷ Juba II. byl kolem roku 27 př. Kr. Augustem ustanoven králem Numidie a později králem Mauretánie. Byl mecenášem umění a napsal několik odborných pojednání, která se nedochovala.

⁴⁶⁸ Titus Tatius byl král sabinského města Cures a po únosu Sabineek vedl útok na Řím. Po spojení obou obcí vládl společně s Romulem.

⁴⁶⁹ Jedná se o diktátora (nikoli krále) města Alba Longa Mettia Fufetia (zemřel kolem roku 670 př. Kr.). Tvar jména *Suffetius* může být způsoben chybou opisovače.

⁴⁷⁰ Viz Ampel. 20,3–4 a pozn. ad loc.

XL. [Občanské války]⁴⁷³

(1) Římané vedli ve Městě čtyři občanské války: první občanskou válku vyvolal tribun Sulpicius⁴⁷⁴, protože Sulla nechtěl⁴⁷⁵ předat Mariovi vrchní velení ve válce s Mithridatem, které mu [Sullovi] bylo svěřeno;

(2) druhou válku [vedl] Lepidus proti Catulovi⁴⁷⁶ ze strachu z vyplenění Sicílie;

(3) třetí válku [vedli] Caesar a Pompeius: záminkou spíše než příčinou války bylo, že senát odepřel Caesarovi konsulát; kromě toho [to byla] řevnivost obou a touha zmocnit se vlády. Když totiž měl Caesar podle zvyků a zákona předků rozpustit vojsko, přijít do Říma a podat senátu zprávu o vykonaných činech, a dosáhnout tak triumfu, předstíral, že se bojí náklonnosti [senátorů] k Pompeiovi, odmítal rozpustit vojsko, pokud nebude přijata jeho kandidatura do voleb konsulů, i když není přítomen; z toho důvodu, když byl senátem prohlášen za nepřítele, rozhodl se hájit své nároky válkou, a tak [dosáhl] nejen konsulátu a triumfu, ale získal do své moci vládu nad celým římským lidem.⁴⁷⁷

(4) Čtvrtou válku [vedl] Caesar Augustus proti četným vojevůdcům: proti Pompeiovi mladšímu, který se dožadoval otcova majetku; poté proti Cassiovi a Brutovi jako pomstu za vraždu svého otce⁴⁷⁸; nakonec proti Antoniovi a Kleopatře, kteří sami začali válku proti vlasti.⁴⁷⁹

XLI. [Jaké jsou druhy válek]⁴⁸⁰

(1) Jsou čtyři druhy válek: národní, která se vede s cizinci; domácí, kterou [vedli] Římané s Latiny a Athéňané⁴⁸¹ s Lakedaimoňany; válka s otroky, kterou vedli proti uprchlým otrokům

⁴⁷¹ Tíridátés I. byl zakladatelem dynastie Arsakovců v Arménii a arménským králem v letech 52 až 58 po Kr. a následně 62 až 88 po Kr. Se střídavými úspěchy vedl vleklou válku s Římem, která skončila roku 66 po Kr., kdy byl Tíridátés císařem Neronem korunován arménským králem.

⁴⁷² Gnaeus Domitius Corbulo byl *consul suffectus* roku 39 po Kr.

⁴⁷³ König nadpis neuvádí, doplňuji podle Arnaud-Lindet.

⁴⁷⁴ Publius Sulpicius Rufus byl tribunem lidu roku 88 př. Kr. a usiloval o udělení velení ve válce s Mithridatem Gaiu Mariovi. Když se Sulla dozvěděl o těchto snahách, vrátil se do Říma a nechal Sulpicia zabít. Samotná občanská válka vypukla po Sullově návratu z východního tažení a probíhala v letech 82 až 83 př. Kr. Sulla se po ní stal diktátorem a faktickým vládcem Říma. Viz také Ampel. 18,16 a pozn. ad loc.

⁴⁷⁵ Držím se čtení Arnaud-Lindet, která zachovává variantu **M** *transferre noluisse*. König překládá podle Assmannovy konjektury *transferre voluisse* a zřejmě chápe *Sulla* jako dativ, k čemuž nevidím důvod.

⁴⁷⁶ Viz Ampel. 19,7 a pozn. ad loc.

⁴⁷⁷ Tato občanská válka probíhala v letech 49 až 45 př. Kr. a na jejím začátku (10. ledna 49 př. Kr.) došlo k Caesarovu slavnému překročení Rubikonu.

⁴⁷⁸ Mínen je Gaius Iulius Caesar, který Octaviana adoptoval ve své závěti.

⁴⁷⁹ Ampelius uvádí chybné chronologické pořadí jednotlivých konfliktů: nejprve Octavianus spolu s triumviry porazil vojsko Bruta a Cassia (roku 42 př. Kr. u Filipp), poté byl poražen Sextus Pompeius (byl zavražděn v Milétu roku 35 př. Kr.) a nakonec porazil svého bývalého spojence Marka Antonia s Kleopatrou u Aktia roku 31 př. Kr.

⁴⁸⁰ König doplňuje tento název podle **m**³, ačkoli se v jiných vydáních vynechává.

⁴⁸¹ Arnaud-Lidet chybně uvádí *Atheniensibus*, jedná se zjevně o omyl, protože toto slovo překládá nominativem.

a proti jejich vůdcům Spartakovi, Crixovi a Oenomaiovi⁴⁸²; občanská, ve které se bojuje mezi sebou jako Marius a Sulla, Caesar a Pompeius, Augustus a Antonius.

XLII. Průběh války Mariovy⁴⁸³

(1) Mariova nenasytná touha po počtách chtěla vyrvat pomocí návrhu tribuna lidu Sulpicia provincií Pontus Sullovi, kterému byla přiřknuta. Rozhořčený Sulla se vydal okamžitě k vojsku, přivedl jej k Římu, zaútočil na vlast a obsadil Kapitol; senát vyděšený touto hroznou událostí postavil Maria i celou jeho stranu mimo zákon.

(2) Sulla se hned poté vydal do Asie, zatímco vyhnaný Marius utekl a nejprve se ukrýval v bažině v Minturnách, poté když byl uvřazen do vězení, [odamtud] uprchl; mezitím si v Římě navzájem překáželi Cinna a Octavius⁴⁸⁴; když se naskytl tato příležitost, Marius se vrátil a připojil se k Cinnovi; po porážce Octavianových mužů byl posedmé zvolen konsulem a celý Řím poskvrnil těmi nejkrvavějšími zločiny.

(3) Sulla mezitím porazil Mithridata, vrátil se do Říma a našel skoro celou Itálii ve zbrani pod [velením] Maria mladšího, syna Mariova, ovšem všechna jeho vojska porazil, zčásti v Etrurii u Saciportu, zčásti u Collinské brány⁴⁸⁵, a zbytek nepřátel⁴⁸⁶, kteří se vzdali, pobil ve Villa publica: ty, kteří utekli, nechal napsat na desku, aby je bylo možné legálně zabít.

XLIII. Průběh války mezi Caesarem a Pompeiem

(1) Caesar, Pompeius a Crassus uzavřeli spojení⁴⁸⁷ a vládli nad římskou říší: Caesar velel gallským vojskům, Crassus syrským a Pompeius, který spoléhal na jejich sílu, ovládal senát. Po Crassově smrti u Parthů <...>⁴⁸⁸

(2) <...> emusus⁴⁸⁹ Barbarus Asculanus, Quintus Lutatius Catulus⁴⁹⁰.

⁴⁸² Spartakovo povstání (také známo jako třetí povstání otroků) probíhalo v letech 73 až 71 př. Kr. a všichni hlavní strůjci byli zabiti.

⁴⁸³ Ampelius v této kapitole rozšiřuje informace podané v kap. 40,1 (viz pozn. ad loc.).

⁴⁸⁴ Gnaeus Octavius a Lucius Cornelius Cinna byli konsuly roku 87 př. Kr. Cinna byl spojencem Gaia Maria, s nímž se vrátil z exilu do Říma a zahájil krutovládu. Zabil svého kolegu v úřadu Octavia a po Mariově následném úmrtí vládl Římu v letech 86 až 84 sám. Nakonec byl zavražděn svými vojáky.

⁴⁸⁵ Obě rozhodující střetnutí se odehrála roku 82 př. Kr.

⁴⁸⁶ Všichni editoři přidávají *eorum*, ačkoli pro to (stejně jako Kołoczek) nevidím důvod.

⁴⁸⁷ Jedná se o první triumvirát uzavřený roku 60 př. Kr.

⁴⁸⁸ Text je porušen, ale pravděpodobně tato věta obsahovala informaci o rozpadu triumvirátu v důsledku Crassovy smrti v bitvě u Carrh roku 53 př. Kr.

⁴⁸⁹ Text je porušen. Arnaud-Lindet navrhuje doplnit nadpis *Ordo belli inter Augustum et Antonium* a poškozenou část jména rozděluje na *e Musus* (tato osoba není známa). Wölfflin uvádí *Musus Barbarus Asculanus*.

⁴⁹⁰ Quintus Lutatius Catulus Capitolinus zemřel roku 61 př. Kr. (tedy dlouho před začátkem války mezi Caesarem a Pompeiem). Srov. Ampel. 19,7 a pozn. ad loc.

XLIV. [O makedonské válce]

(1) Římský lid vedl s Makedoňany tři války: pod konsulem Flaminiem porazil jejich krále Filipa, pod Paulem Persa, syna Filipova, pod Metellem Makedonským Pseudofilipa.⁴⁹¹

(2) Příčinou první války byla stížnost Řeků na bezpráví ze strany Makedoňanů; [příčinou] druhé, že Persés porušil smlouvu, kterou uzavřel jeho otec; [příčinou] třetí, že si Pseudofilip neprávem osoboval titul makedonského krále⁴⁹².

XLV. V jakých válkách římského lidu [hrozilo Římu nebezpečí]⁴⁹³

(1) V etruské válce, když král Porsenna oblehl Ianiculus⁴⁹⁴; v galské válce, když gallští Senonové porazili [římské] vojsko na řece Alii, zapálili Řím a oblehli Kapitol⁴⁹⁵.

(2) V tarentinské válce, když Pyrrhos vyplenil celou Kampánii a dorazil ke dvacátému milníku⁴⁹⁶; v punské válce, když Hannibal zahnal [římské] vojsko u Cann na útěk a u třetího milníku postavil tábor⁴⁹⁷; v kimbrijské válce, když Kimbrové obsadili tridentské Alpy⁴⁹⁸;

(3) ve válce s otroky, během které gladiátoři Spartacus, Crixus a Oenomaus vyplenili skoro celou Itálii a když se chystali zapálit Řím, byli poraženi Crassem v Lukánii a konsulem Pompeiem v Etrurii.⁴⁹⁹

XLVI. O třech punských válkách⁵⁰⁰

(1) Římský lid bojoval s Kartaginci třikrát: první punská válka byla vedena námořními silami;

(2) důvod jejího vzniku se udával dvojí: jeden, že Kartaginci byli na straně Tarent'anů⁵⁰¹, druhý, že Mamertinové žádali o pomoc proti Punům⁵⁰²; skutečným důvodem bylo získání velmi úrodných ostrovů Sicílie a Sardinie⁵⁰³.

⁴⁹¹ Viz Ampel. 16,3–5 a pozn. ad loc.

⁴⁹² Assmann opravil čtení **M** *regum* na *regium* (toho se drží König).

⁴⁹³ Název je značně porušen. König se drží návrhu Arnaud-Lindet. Jinou možnost uvádí **m**¹ *de variis bellis p. R.* a **m**² *de variis cladibus populi Romani*.

⁴⁹⁴ Viz Ampel. 20,3–4; 39,3 a pozn. ad loc.

⁴⁹⁵ Viz Ampel. 18,5; 20,7 a pozn. ad loc.

⁴⁹⁶ Viz Ampel. 19,2; 28,3 a pozn. ad loc.

⁴⁹⁷ Viz Ampel. 18,6; 18,10–12; 28,4; 34,2; 36,2–3 a pozn. ad loc.

⁴⁹⁸ Viz Ampel. 18,15 a pozn. ad loc.

⁴⁹⁹ Viz Ampel. 41,1 a pozn. ad loc.

⁵⁰⁰ Podle Arnaud-Lindet je název kapitoly interpolací.

⁵⁰¹ Kartaginci roku 272 př. Kr. vyslali flotilu k Tarentu, což Římané, kteří město nedávno ovládli, pokládali za provokaci.

⁵⁰² Mamertinové, vzbouření žoldněři ovládající Messinu, nejprve požádali Kartagince o pomoc kvůli hrozbě útoku syrakuského tyrana Hieróna II. K útoku nedošlo, ale Kartaginci ve městě zůstali, načež Mamertinové požádali Římany o pomoc s jejich vyhnáním.

⁵⁰³ Sardinie a velká část Sicílie byla před první punskou válkou ovládána Kartágem.

(3) Appius Claudius⁵⁰⁴ zahájil válku v sicilské úžině, Manlius a Regulus⁵⁰⁵ bojovali v Africe samotné, konsul Duillius⁵⁰⁶ a Lutatius Catulus⁵⁰⁷ ukončili válku potopením nepřátelského loďstva u Liparských a Egadských ostrovů.

(4) Druhá punská válka byla ze všech daleko nejkrutější: příčinou bylo, že Hannibal navzdory smlouvě zničil Saguntum⁵⁰⁸.

(5) První [římská] porážka v této válce byla u Literna, kde byl zraněn Otec Scipio, kterého Publius Scipio, ještě nedospělý, zachránil a vysvobodil; druhá porážka byla u Trebie, kde byl zraněn konsul Flaccus; třetí u Trasimenského jezera, kde bylo zničeno Flaminiovo vojsko; čtvrtá u Cann, kde byla poražena dvě vojska, konsul Paulus zahynul a Terentius Varro utekl.⁵⁰⁹

(6) Později si čtyři vojevůdci získali v punské válce slávu: Fabius zvaný Váhavec, který zdržováním oslabil Hannibala, jenž Římu hrozil zkázou; Marcellus, který jako první odolal Hannibalovi u Noly a skoro svým útokem zničil jeho zahnutý šik; Claudius Nero, který zastavil Hasdrubala přicházejícího z Hispánie s velikým vojskem předtím, než se mohl spojit s Hannibalem, a porazil ho v ohromné bitvě <...>⁵¹⁰

(7) Třetí punská válka přinesla více slávy než námahy; [Scipio] Aemilianus totiž dokončil vyvrácení Kartága, které započal konsul Manilius, spolu s Tigranem⁵¹¹ vypálil Kartágo a navždy zlomil moc⁵¹² celé Afriky. [Záminkou války bylo,] že Kartaginci navzdory podmínkám smlouvy opravili loďstvo a zaútočili na své sousedy.⁵¹³

⁵⁰⁴ Appius Claudius Caudex (vnuk Appia Claudia Caeca) byl konsulem roku 264 př. Kr. a dobyl Messinu.

⁵⁰⁵ Lucius Manlius Vulso Longus (Kołoczek chybně uvádí *praenomen* Gaius) spolu s Gaiem Atiliem Regulem zvítězili nad Kartaginci roku 256 př. Kr. v bitvě u mysu Eknomos. Později byli poraženi spartským vojevůdcem Xanthippem, kterého si Kartaginci najali. Viz Ampel. 14,9 a pozn. ad loc.

⁵⁰⁶ Gaius Duillius roku 260 př. Kr. porazil kartaginské loďstvo u mysu Mylae nedaleko Liparských ostrovů.

⁵⁰⁷ Arnaud-Lindet uvádí *Lutatius consul* (zřejmě kvůli shodě s *Duillius consul*).

⁵⁰⁸ Město Saguntum bylo římským spojencem a Hannibal ho dobyl roku 219 př. Kr. Viz Ampel. 28,4 a pozn. ad loc.

⁵⁰⁹ Viz Ampel. 28,4 a pozn. ad loc.

⁵¹⁰ Viz Ampel. 18,6; 18,10; 21,1; 28,4; 36,3 a pozn. ad loc. Chybějící část textu pravděpodobně pojednávala o Scipionu Africanovi a podle Arnaud-Lindet ji opisovač nemusel opsat schválně, protože byl tento Scipio už několikrát zmíněn. Viz Arnaud-Lindet 1993: 87.

⁵¹¹ Wölfflin a Assmann *una cum Tigrane* vynechávají. Viz Ampel. 32,1 a pozn. ad loc.

⁵¹² Arnaud-Lindet uvádí podle *M urbes*.

⁵¹³ Podle mírové smlouvy uzavřené po druhé punské válce nesměli Kartaginci vlastnit námořní síly ani vést války bez souhlasu Říma. Kartaginci ale vojensky zakročili proti numidskému králi a spojenci Říma Masinissovi, což bylo záminkou k vyhlášení války.

XLVII. Které [národy] byly poraženy až do Traianovy vlády a kterými vojevůdci

(1) [Římský lid]⁵¹⁴ porazil prostřednictvím konsula Flaminia Makedoňany, tytéž [porazil] prostřednictvím konsula Paula, když obnovili válku pod králem Perseem;⁵¹⁵

(2) prostřednictvím Scipionů Africanů Kartagince; prostřednictvím Scipiona Asiatica porazil v Sýrii krále Antiocha; prostřednictvím Scipiona Aemiliana Keltibery a Numantii;⁵¹⁶

(3) prostřednictvím téhož Scipiona Lusitánii a vojevůdce Viriatů⁵¹⁷; prostřednictvím Decima Bruta Galicie; prostřednictvím Mummia Achaica Korint a Acháje;⁵¹⁸

(4) prostřednictvím Fulvia Nobiliora Aitoly a Ambrakii; prostřednictvím Maria Numidy a Iugurthu; prostřednictvím téhož Maria Kimbry a Teutony;⁵¹⁹

(5) prostřednictvím Sully obyvatele Pontu a Mithridata; prostřednictvím Luculla tytéž obyvatele Pontu a Mithridata, tentýž [porazil] kilické piráty, Armény s králem Tigranem a mnohé asijské národy: pod tímto vojevůdcem [Pompeiem] došel [římský lid] až k Indickému oceánu a Rudému moři;⁵²⁰

(6) prostřednictvím Gaia Caesara [porazil] Gallie, Germánie a Británii: pod tímto vojevůdcem Oceán nejen spatřili, ale dokonce se po něm plavili;

(7) prostřednictvím Caesara Augusta [si římský lid] úplně podmanil Dalmaty, Pannony, Ilyry, Egyptány, Germány, Kantabry a celý svět, kromě Indů, Parthů, Sarmatů, Skythů, Dáků, které Štěstěna ponechala pro triumfy císaře Traiana.⁵²¹

XLVIII. [O shromážděních]

(1) Shromáždění se nazývají podle toho, že se při nich shromažďuje lid a podle jeho množství⁵²², protože senátoři a majetkové třídy jsou povoláváni k hlasování kvůli volbě úředníků nebo kněží.

⁵¹⁴ Ampelius se drží podobného chápání dějin, které představil už Cato v *Origines*, že největší význam má lid, nikoli jednotlivci (ti jsou jen vykonavateli jeho vůle).

⁵¹⁵ Viz Ampel. 16,3-4; 44,1-2 a pozn. ad loc. Arnaud-Lindet zachovává pořádek slov **M** *Macedonas vicit sub rege [Perse] bellante*, zatímco König se drží Assmannovy úpravy *<item Macedonas> sub rege Perse <re>bellantes*.

⁵¹⁶ Viz Ampel. 18,11; 33,2; 34,2 a pozn. ad loc.

⁵¹⁷ Ampelius zaměnil Publia Cornelia Scipiona Aemiliana za jeho bratra Quinta Fabia Maxima Aemiliana, který se neúspěšně snažil potlačit odpor Lusitánců pod vedením Viriatovým (ten byl nakonec zavražděn ve spánku roku 139 př. Kr.).

⁵¹⁸ Viz Ampel. 19,4; 23,1; 26,2 a pozn. ad loc.

⁵¹⁹ Viz Ampel. 8,2; 18,15; 37,3 a pozn. ad loc.

⁵²⁰ Viz Ampel. 18,18-19; 40,1; 42,1-3 a pozn. ad loc.

⁵²¹ Viz Ampel. 23,1 a pozn. ad loc. Válku s Parthy vedl Traianus v letech 113 až 117 po Kr., se Sarmaty a Skythy s přestávkami v letech 101 až 103 po Kr. Tažení do Indie Traianus nikdy nepodnikl.

⁵²² Shromáždění se latinsky nazývají *comitia*, což vychází ze spojení slov *cum* a *ire* (s významem „sejít se“).

(2) Shromáždění jsou počtem tři: nazývají se kurijní⁵²³, tribujní⁵²⁴ a centurijní⁵²⁵, protože byly uspořádány podle kurií nebo tribuí nebo centurií.

(3) Pokud je lid svolán v obyčejné a obvyklé věci, jedná [o tom] kurijní shromáždění; pokud [je to věc] důležitější, jedná o tom tribujní shromáždění; pokud je to věc velkého významu, tehdy jsou k hlasování svoláni občané ve zbrani a shromáždění se nazývá centurijní.

XLIX. [O rozdělení římského lidu]

(1) Nejstarší rozdělení římského lidu, které vytvořil Romulus, je trojí: na krále, senát a lid; lid se dělil na tři tribue: Tities, Luceres, Ramnes.⁵²⁶

(2) Druhé⁵²⁷ rozdělení římského lidu pod králem Serviem Tulliem, který lid rozdělil na tribue, třídy a centurie na základě opakovaného censu tak, aby ti nejlepší a nejbohatší měli při hlasování, to jest v římském lidu, největší váhu;

(3) třetí rozdělení je na patrony a klienty, protože se níže postavení svěřovali do ochrany výše postavených.

L. [O podobách vlády]

(1) Jsou tři druhy vlády: královská, aristokratická a demokratická; buď jsou [národy] pod vládou králů jako parthská Seleukie, nebo [pod vládou] senátu jako galská Masillie, nebo si vládnou sami, jako měli ve zvyku Athéňané.

(2) Je i čtvrtý druh, který vymysleli Římané tak, že z těchto tří učinili jeden: konsulové mají královskou pravomoc, senát má v ruká nejvyšší státní rozhodovací pravomoc a lid⁵²⁸ má hlasovací právo.

⁵²³ *Comitia curiata* sestávala z 30 kurií patriciů (každá měla 1 hlas) potvrzovala úředníky zvolené v centurijním shromáždění tím, že jim udělila *imperium* (úřední a vojenskou pravomoc).

⁵²⁴ *Comitia tributa* sestávala z 35 tribuí (4 městské a 31 venkovských), do kterých byly rozděleni všichni občané. Toto shromáždění volilo nižší úředníky a do Sullovy diktatury mělo i soudní pravomoc. Kołoczek v komentáři omylem uvádí rozdělení na 31 městských a 4 venkovské tribue (viz Kołoczek 2016: 133 pozn. 423).

⁵²⁵ *Comitia centuriata* sestávala ze 193 centurií rozdělených na šest tříd podle výše majetku. Toto shromáždění volilo vyšší úředníky, mělo soudní pravomoc a rozhodovalo o válce a míru.

⁵²⁶ Lid byl pravděpodobně rozdělen podle svého původu: Sabinové (Tities), Etruskové (Luceres) a Latinové (Ramnes).

⁵²⁷ **M** uvádí *secura*, Arnaud-Lindet upravuje na *secuta*, König se drží Assmannovy varianty *secunda*.

⁵²⁸ Ampelius zde používá výraz *plebs* a opomíjí rozdíl mezi slovy *populus* (celý římský lid) a *plebs* (plebejská část lidu).

3. Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo vytvořit první český překlad *Liber memorialis* Lucia Ampelia, a zpřístupnit tak toto málo známé antické dílo širšímu okruhu čtenářů. Přínos Ampeliova díla a jeho překladu netkví ani tak v jeho literární nebo obsahové kvalitě, nýbrž v možnosti zkoumat dobovou učební pomůcku sestavenou pro římského chlapce, jež mu měla zprostředkovat přehled nejdůležitějších vědomostí, které byly podrobněji vykládány během přednášek.

Úvodní studie shrnuje poznatky, které se od nalezení rukopisu *Liber memorialis* podařilo o autorovi a jeho díle shromáždit, přičemž je zřejmé, že zvláště v otázkách datace a identity adresáta díla nepanuje konsensus. Značná část předkládaných informací je bohužel stále založena spíše na nepřímých indiciích a spekulacích než na jasných dokladech vyplývajících z díla samotného. Bádání nad textologickou stránkou *Liber memorialis* je velmi ztíženo ztrátou původního rukopisu. V textu se vyskytují četná porušená místa, návrhy konjunktur narážejí na limity Salmasiovy kopie a nemožnost porovnat poškozené úseky s jiným rukopisem. Překladatel je tak postaven před problém, jakou variantu různočtení zvolit, což je zvláště obtížné v případech, když se edice mezi sebou zcela rozcházejí. Překlad byl koncipován s úmyslem co nejvěrněji napodobit Ampeliův strohý styl a syntax, aby bylo možno text snadno srovnávat s latinským originálem. Jelikož se však Ampelius na některých místech vyjadřuje velmi zkratkovitě, bylo nutné pro správné porozumění obsahu doplnit oproti originálu několik slov přímo do textu.

Vysvětlující poznámky čtenáři stručnou formou představují méně známé reálie, ať už místopisné, mytologické nebo historické, a také upozorňují na místa porušení textu, autorovy omyly a významné případy různočtení. Jelikož jsem při vytváření překladu i poznámek přihlížel k německému, francouzskému a polskému vydání, byla možnost v poznámkovém aparátu rovněž poukázat na několik omylů a nedůsledností v těchto vydáních, ať už se jednalo o faktografické chyby nebo nepřesnosti v překladu.

Seznam použité literatury

Edice latinských textů

Ampelius

Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1993. *Aide-mémoire (Liber memorialis)*. Paris: Les Belles Lettres.

Assmann, Erwin. 1935. *Lucii Ampelii liber memorialis*. Leipzig: Teubner.

Beck, Friedrich Adolf. 1826. *Lucius Ampelius Liber Memorialis*. Lipsiae: C. H. F. Hartmann.

Kołodczek, Jan Bartosz. 2016. *Liber Memorialis. Repetytorium czyli co mały Rzymianin powinien wiedzieć o świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

König, Ingemar. 2010. *Liber memorialis. Was ein junger Römer wissen soll*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Tzschucke, Karl Heinrich. 1793. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Impensis S.L. Crusii.

Wölfflin, Eduard (von). 1854. *Lucii Ampelii Liber memorialis*. Lipsiae: Teubner.

Gellius

Marshall, Peter Kenneth. 1968. *A. Gellii Noctes Atticae. Tomus I: Libri I – X*. Oxford: Clarendon Press.

Historia Augusta

Hohl, Ernst. 1927. *Scriptores Historiae Augustae*. Lipsiae: Teubner.

Sidonius Apollinaris

Mohr, Paulus. 1895. *C. Sollius Apollinaris Sidonius, Carmina*. Lipsiae: Teubner.

Suetonius

Ihm, Maximilian. 1993. *C. Suetonius Tranquillus, Opera. Vol. I: De vita Caesarum libri VIII*. Stutgardiae et Lipsiae: Teubner.

Sekundární literatura

Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1997. Le Liber memorialis de L. Ampelius, In: Haase, Wolfgang; Temporini, Hildegard. 1983. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Tl. 2., *Principat*. Bd. 34., Teilbd. 3. Berlin: Gruyter: 2301–2312.

Arnaud-Lindet, Marie-Pierre. 1998. Le « Liber memorialis » d'Ampélius une propédeutique à l'étude de la rhétorique à la fin du IIe s. de notre ère. In: Albaladejo, Tomás; Caballero López, José Antonio; del Río Sanz, Emilio (ed.). *Quintiliano. Historia y actualidad de la retórica: actas del congreso. XIX Centenario de la "Institutio Oratoria"*. Vol. 2, s. 825–838.

Assmann, Erwin. 1941. Der Liber memorialis des Lucius Ampelius. *Philologus*. Vol. 94, no. 4, s. 197–211, 303–329.

Bo, Domenico. 1961. La lingua del liber memorialis di Ampelio et la questione cronologica che lo riguarda, *Athenaeum*, Vol. 49, s. 134–168.

Braun, Ludwig. 2007. Zur Quelle des Florus, des Ampelius und des «Liber de viris illustribus». *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft*. Vol. 31, s. 169–179.

Colonna, Vincenza. 1980. *Lucii Ampelii lexicon*. Genova: Università di Genova, Facoltà di lettere, Istituto di filologia classica e medievale.

Conde Salazar, Maria., López de Ayala, María José. 1998. Innovaciones léxicas en la historiografía latina tardía: Ampelio y Julio Valerio. In: Callebat, Louis (ed.). *Latin vulgare – Latin tardif IV: Actes du 4e colloque international sur le latin vulgare et tardif, Caen, 2–5 septembre 1994*. s. 205–218.

Gläser, C. G. 1843. Das Zeitalter des Lucius Ampelius. *Rheinisches Museum für Philologie*, Vol. 2, s. 145–146.

Gnilka, Christian. 2012. Römische Verfassungsgeschichte bei Prudentius und Ampelius. *Hermes*. Vol. 140, no. 4, s. 448–456.

Holford-Strevens, Leofranc. 1995. rec. L. Ampelius, Aide-mémoire (Liber memorialis) by L. Ampelius, Marie-Pierre Arnaud-Lindet. *Gnomon*. Vol. 67, no. 7, s. 600–604.

Keyser, Paul T., 2015. Mōchos the Phoenician Sage in Ampelius, *The Classical Journal*. Vol. 111, no. 4, s. 495–501.

Klokner, Tomáš. 2017. Preklady vybraných neskoroantických prameňov v slovenčine a češtine. *Kultúrne dejiny*. Vol. 8, Suppl., s. 77–97.

Lennartz, Klaus. 2001. Ennius bei Ampelius: Lib. Mem. 9,2. *Hermes*. Vol. 129, no. 1, s. 133–134.

Lindermann, Jens-Olaf. 2013. rec. Ingemar König (Hg.), Lucius Ampelius, Liber memorialis. Was ein junger Römer wissen soll. Herausgegeben, eingeleitet und übersetzt. Texte zur Forschung Bd. 94 Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2011. *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft*. Vol. 16, s. 1031–1035.

Müller, Bruno Albin. 1932. Zum Realienbuch des Lucius Ampelius. *Philologische Wochenschrift*. Vol. 52, no. 35/38, s. 989–998.

Préchac, Francois. 1920. Ampeliana. *Revue Archéologique*. Vol. 11, s. 236–270.

Šorn, Josef. 1901. Einige Bemerkungen zum „Liber memorialis“ des L. Ampelius. *Jahresbericht des k.k. ersten Staatsgymnasiums zu Laibach*. s. 3–16.

Terzaghi, Nicola. 1947. Ampeliana. *Studi Italiani di Filologia Classica*, Vol. 21, s. 79–92.

Wölfflin, Eduard (von). 1854. *De Lucii Ampelii libro memoriali quaestiones criticae et historicae*. Göttingen: Ern. Aug. Huth.

Slovníky a databáze

Glare, P. G. W. 1990. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press.

Indice generale di Athenaeum 49 (1961). *Athenaeum* [online]. Dostupné z: <https://athenaeum.unipv.it/index.php/ath46-1961/> [Cit. 26.6.2023].

Pape, Wilhelm; Benseler, Gustav Eduard. 1884. *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. 3. Aufl. Braunschweig: Vieweg.

Thesaurus linguae Latinae. 1900–. [online]. Berlin (dříve Leipzig): De Gruyter (dříve Teubner). Dostupné z: <https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access/hilfe-tll-open-access.html> [Cit. 28.6.2023].